

Toomas Lott

**Häälestatud mõtlemine Martin Heideggeri „Lisandusis
filosoofiale (Omanemisest)”**

Magistritöö

Juhendaja: lektor mag Tõnu Luik

Tartu 2004

Tartu Ülikooli filosoofia osakond

Sisukord

SISUKORD	2
SISSEJUHATUS	3
HÄÄLESTUS ENNE OLEMISAJALOOLIST MÕTLEMIST	8
§1. MIS ON STIMMUNG?	8
§2. HÄÄLESTATUD DASEIN	16
§3. PÕHIHÄÄLESTUSE ÄRATAMINE	25
HÄÄLESTUS OLEMISAJALOOLISES MÕTLEMISES	33
§4. PÕHIHÄÄLESTUSE AJALOOLISUS	33
§5. HÄMMASTUS JA KOHKUMUS	40
§6. HOIDUMUS – TEISE ALGUSE HÄÄLESTAV KESE	49
§7. PÕHJA-TUS. OMANEMINE JA DA-SEIN	55
§8. MÕTLEMINE KUI HÄÄLESTUSE SÕNASSE VARJAMINE	64
KOKKUVÕTE	77
KASUTATUD KIRJANDUS	82
RESÜMEE	86
ABSTRACT	87

Sissejuhatus

Mõtlemise viis, mis kannab koondnimetajat “Heidegger”, on omapärane – vaevalt, et leidub kahekümnenda sajandi filosoofide hulgas teisi, kes oleks nii põhjalikult läbi uuritud. Ometi jätkub raamatute ja dissertatsioonide tootmine ka praegu hoogsalt. Milles peitub Heideggeri mõtlemise paeluvus? Huvitavaid ja vaimustama panevaidki filosoofe on ju palju, milles seisneb Heideggeri erilisus? Milles avaldub tema tõmme? Näib, et see mõtlemine (ja kirjutamine) haarab lugeja kuidagi enesesse, vangistab ta olemise küsimisse. Isegi kui temast tahetakse vabaneda, jääb ka see vabanemine ikkagi Heideggerist sõltuvaks – mõeldakse “Heideggerist lähtuvalt” või “Heideggeri järel” (arutletakse kirglikult, kas selline mõtlemine on üldse võimalik jne), igal juhul mõistetakse Heideggeri ühe äärmiselt olulise pöördena õhtumaise mõtlemise käekäigus. Seda tõmmet ei saa ju selgitada pelgalt Heideggeri “läbinägeliku” metafüüsika ja tehnika kriitikaga, Heideggeri mõtlemine ei ole eelkõige purustav. Pigem on ligitõmbav ikkagi tema kriitika tagant aimuv ülesehitamise võimalikkus. Meile antakse teada, et inimese juures on midagi rohkemat peidus, kui metafüüsiline mõtlemine seda näha võimaldab, et see “rohkem” kutsub mõtlemise teatavale teele, et ta on mõtlemisele ülesandeks, mis ta metafüüsikast välja rebib, viitab mõtlemise teise alguse võimalikkusele.

Selle magistritöö läbiv teema on: küsida, mis toob mõtlemise Heideggeri poolt sõnastatud teise alguse juurde? Mis on olemisajaloolise mõtlemise jaoks liikumapanevaks jõuks? Kust saab ta juhatust? Kuidas avaneb see “rohkem” mõtlemisele ja mis on selles sundivat meie, Heideggeri lugejate jaoks? Selline küsimusepüstitus nõuaks tegelikult kogu Heideggeri mõtlemise käsitlemist, siin on see mõistagi võimatu. Seetõttu olen siin töös püüdnud leida “võtme”, mis võimaldaks avada Heideggeri mõtlemist tema omapäras. Mulle näib, et selleks on (vähemasti olemisajaloolise mõtlemise puhul) kogemus, et mõtlemisele on ikka midagi ette antud. Ent see ette-antus pole millegi mõtlemisest lahus oleva neutraalne kohalolu, vaid on ühtlasi ka mõtlemise üles-anne, tema juurde kuulub teatavat laadi kohustav karakter. Heideggeri kogu mõtlemise keskne joon ongi selle algseima antuse sõnasse toomine, mõtlemises varjamine.

Olemisajaloolises mõtlemises sõnastab Heidegger selle fenomeni “häälestusena” (*Stimmung*) – võikski ehk öelda, et olemisajalooline mõtlemine on eelkõige häälestatud

mõtlemine. Minu eesmärk on uurida, mida tähendab mõtlemise häälestatus: mis häälestab ja mida häälestatakse. Sealjuures keskendun ma just Heideggeri olemisajaloolisele perioodile ja täpsemalt tolle ajajärgu olulisimale teosele “Lisandusi filosoofiale (Omanemisest)” („*Beiträge zur Philosophie (Vom Ereignis)*”)(GA 65)¹, mis on ilmselt üks Heideggeri kõige krüptilisem ja samas ka ambitsioonikam teos, kus püütakse olemisajaloolist mõtlemist tervikuna sõnasse tuua². Heideggeri kirjaviisi iseloomustab seal kompromissitus, kui enamus tema poolt kirjutatud on muidu pedagoogiliselt tagasihoidlik, siis “Lisandusis” püüab Heidegger olemisajaloolise mõtlemise tuuma sõnasse tuua ilma reservatsioonideta. Heideggerile omane arhailiste sõnavormide kasutamine ning veider ja raskepärane süntaks on viidud oma mõistetavuse piirideni. Samas on mõtlemise põhi-häälestus kui hoidumus kogu teoses keskse tähendusega. Oma töös püüan ma välja tuua ka selle, kuivõrd just mõtlemise mõistmine häälestatuna tingib ka vajaduse teistsuguse lausumise viisi järele – selgub, et olemisajalooline mõtlemine püüabki ennekõike põhihäälestust põhjata seda sõnasse varjates. Häälestus kui fenomen ei mängi aga oma rolli sugugi ainult olemisajaloolises mõtlemises.

Mõistel on ka põnev Heideggeri-eelne ajalugu ning ta on samuti tähenduslik Heideggeri varasema perioodi mõtlemises. Sellest tulenevalt moodustab töö esimese, sissejuhatava osa just häälestuse mõiste tähenduse välja töötamine enne käänat olemisajaloolisesse mõtlemisse. Esimese osa esimeses peatükis käsitlen ma lühidalt “häälestuse” mõiste kujunemislugu algsest muusikatehnilisest kasutusest kuni kahekümnenda sajandi alguses prevaleerinud häälestuse mõistmiseni afektiivsusse kuuluva, laialivalguva ja atmosfäärilise meeoluna. Samas selgub, et häälestuses avaneb teatav mitteabstraktne üldisus ja terviklikkus (mis ei võimalda end mõista subjekt-objekt skeemist lähtuvalt), mis muudab ta Heideggeri jaoks kasutatavaks. Seejärel analüüsin lühidalt häälestuse rolli *Dasein*'i analüütikas (Heideggeri varasemas teoses “Olemine ja aeg” (1927)), mille juures ilmneb, et häälestuse (ehk tollases kõnepruugis “leidumuse”) juurde kuulub loomuldas *avamise* karakter, mistõttu on ta üheks *Dasein*'i *Da*'d

¹ Viitamisest – Heideggeri teostele viidates kasutan ma koondväljaande (*Gesamtausgabe*) lühendit (GA), köite numbrit ja lehekülje numbrit. Kui viidatav tekst ei ole koondväljaandes ilmunud (või ei ole see köide kättesaadav), siis teksti pealkirja (või selle lühendit, mille päritolule on enne viidatud, näiteks „*Was ist Metaphysik*“ (edaspidi *WiM*)) ja leheküljenumbrit. Ülejäänud autorite puhul kasutan tavalist viitamissüsteemi.

² Teos pärineb aastast 1936, selle viimane peatükk (*Das Seyn*) aga aastast 1938.

konstitueerivaks elemendiks – enamgi veel – Heidegger mõistab *Dasein*'i just häälestuselt lähtuvalt. “Olemises ja ajas” jääb aga häälestus olemuslikult mõelduks *Dasein*'i suhtes omenda eksistentsi võimalikkustesse ehk päristisusesse ja ebapäristisusse, mida näitab eelkõige ängi põhileidumuse käsitlus. Kolmandas peatükis tuleb kõneks see, kuidas häälestus hakkab üha enam ja enam seonduma filosoofia enesega, hakkab tähistama mõtlemise fenomeni, valmistades nii ette käänat olemisajaloolisesse mõtlemisse. Peamise osa magistritööst moodustab siiski olemisajaloolise häälestuse mõiste käsitlemine (peatükid 4-8). Heideggeri metafüüsikakriitika jääb loomuldas seotuks põhiahäälestuse fenomeniga: olgugi, et iga mõtlemine on teatud viisil häälestatud, kuulub metafüüsika juurde selle häälestuse mitte-häälestada laskmine, seetõttu on võimalik kõneleda temast kui häälest ära mõtlemisest. Hölderlini luules rajatakse aga teistsugune põhiahäälestus, mis võimaldab inimese “harmoonilise” kooskõla häälestuses avatuga (ptk 4.).

“Lisandusis filosoofiale” teeb Heidegger aga katse algupärasema (võrreldes metafüüsikaga) põhiahäälestuse sõnastamiseks mõtlemisest (mitte luulest) lähtuvalt³. Vastasmängus mõtlemise esimese alguse häälestuse – hämmastusega (ptk 5) – püüab Heidegger häälestama tuua mõtlemise teise alguse põhiahäälestust – hoidumust (ptk 6) (*Verhaltenheit*). Hoidumuse tähendust saab aga mõista vaid põhiahäälestuse ajalooliselt mõeldud struktuurilt – mistõttu on tarvilik põhja kui põhja-tuse ja olemise sündmuse – omanemise – mängutoomine. Siin töös interpreteeritakse omanemist (*Ereignis*) eelkõige (seesmiselt kahetähendusliku) põhjamis-sündmusena, milles inimene saab sees-seisvaks olemisajalooliselt mõistetud *Da's* (aeg-ruumis) (ptk 7). Viimases peatükis käsitlen ma häälestuse sõnasse toomist kui viisi, milles mõtlemine (üleminekulisena) olemist põhjab, ja püüan just põhiahäälestusest lähtuvalt tabada mõtlemise juurdekuulumist olemissündmusesse. Saab selgeks, kuivõrd olemisajalooline häälestatuna ja häälestavana tarvitseb kuuldavõttu, tõlgendajat. Samas on see tõlgendus ikka juba häälestuselt mõistetud.

Häälestuse käsitlemine võtmena olemisajaloolisesse mõtlemisse pole sugugi autori suva järgi valitud, Heidegger ise viitab tema keskele tähendusele

³ Mõistagi jääb Hölderlin ka seal kaasa rääkima, kuivõrd nii luuletaja kui ka mõtleja on mõlemad omanemisse kaasa haaratud. Ent ometi kannab Heideggeri üritust „Lisandusis“ just katse minna mõtleja teed, kasutada kõik võimalused „mõistelises“ olemise lausumises.

kolmekümnendate aastate mõtlemises, nimetades teda “üheks peavaldkonnaks”: “Häälestus: inimese algupärase loomuse hääle seadmine, kuivõrd ta – *Da-sein*’i üle võttes – olemise tõe vardjaks saab. “Häälestus” senistest filosoofilistest ja antropoloogilistest vaatlustest täiesti väljaspool” (“Üks tagasivaade teele”, GA 66: 424). Tahaks loota, et see lause saab käesolevast tööst teatava selgituse.

Omaette küsimus on aga Heideggeri tõlkimine. Nagu juba mainitud, on „Lisandused“ juba saksa keeli väga rasked lugeda, seetõttu on selle osalinegi tõlkimine eesti keelde pea teostamatu ülesanne⁴. Ometi olen ma siin töös relevantsed tsitaadid siiski eesti keelde ümber pannud, kuna mõistestiku tõlkimine on nii või teisiti vajalik (kui just ei taheta tööd eesti-saksa segakeeles kirjutada). Olen püüdnud luua uusi või kasutada juba olemasolevaid uudissõnu nii vähe kui võimalik, juhindudes Heideggeri enda poolt öeldust: „/--/ kas olemise jaoks võib leiutada uue keele? Ei. Ja isegi kui see õnnestuks ja suisa ilma kunstliku sõnaloometa, poleks see keel lausuv. Iga lausumine peab kuuldasuutmise ühes tooma“ (GA 65: 78). Mõistagi on see raske ja vaid „suurele mõtlejale“ päriselt jõukohane, see sõna tavatähenduse järsk pööre (*Umschlag*) millekski hoopis muuks ja alguses võõristavaks („olemise keel“). Ent otsene, sõnasõnaline tõlge jääbki võõraks, sest ta ei lausu eesti keeli, eestlane ei saa sellest aru. Seetõttu olen läinud keskteed – vastavalt vajadusele kasutanud mõlemaid võimalusi, püüdes teksti muuta võimalikult mõistetavaks

Ent tõlkimine ei leia ju sugugi aset ainult saksa ja eesti keele vahel. Vajalik on ju pidev Heideggeri mõtlemise ümbersõnastamine. „Lisanduste“ puhul on see vajadus eriti tugev, sest sealne mõistestik on kohati läbitungimatu. Ent kui kaugele saab sellega minna, ilma, et olemuslik kaotsi ei läheks? Huvitaval kombel on seegi küsimus häälestusega seotud. Heidegger nõuab ju teatavasti, et tema teostes käidavat teed kaasa kõnnitaks, samas ei tähenda see ju põrmugi tema „seisukohtade“ tingimatut omaksvõttu, pigem võiks sellest tööst lähtuvalt öelda, et Heidegger tahab, et lugeja end oma häälestusest tema häälestusele avaks. Et erinevad põhihihäälestused teineteist ei välista, vaid rikastavad (vt ptk 3), siis võiks töö taustküsimuseks olla – milline on meie (arvestades, et häälestusel on inimesi ühendav tähendus, siis sõltub mõtlemise seos ühe „meiega“ ikka

⁴ „Lisandusi“ on esialgu tõlgitud vaid inglise keelde („*Contributions to Philosophy (From Enowning)*“, 2001), ning sellest on ilma saksakeelset originaali tundmata ülimalt keeruline aru saada.

ka häälestusest) häälestatus, kas meie häälestatuses saab üldse Heideggeri hoidumus meid kõnetada? Kas meie häälestus võimaldab häälestatud mõtlemist? Kas me tahame häälestust, kus oleks kohta ühel „meiel“? Näeme „me“ selleks üldse mingit vajadust? Tegu ei ole sugugi retooriliste küsimustega, vastustest sõltub, kas meil on Heideggeri mõtlemisega midagi „peale hakata“ ja pole üldse kindel, et peaks olema.

Häälestus enne olemisajaloolist mõtlemist

§1. Mis on *Stimmung*?

Enne Heideggeri häälestuse-käsitlus(t)e juurde asumist on kindlasti tarvilik vastata küsimusele: mida saksa sõna *Stimmung* üldse tähendab? Millisele nähtusele ta viitab, mida ta *mõista annab*? Tema tähendusväli on nii mitmekesine, nagu on keeruline tema ajalugu. Alles pärast *Stimmung*'i mõiste ajaloo põgusat tutvustamist on võimalik mõista, kuivõrd palju radikaalselt uut sisaldab Heidegger *Stimmung*'i-mõistmise laad ja kui palju ta on pärandanud eelnevast. Loomulikult on järgnev *Stimmung*'iga seonduva problemaatika esitus lihtsustav ja ülevaateline, ent loodetavasti aitab ta selgitada Heideggeri *Stimmung*'i käsitluse lähteid. Käesolev peatükk võiks osundada ka *Stimmung*'i „häälestuseks“ tõlkimise ebapiisavusele, samas seda ka ehk õigustada.

Stimmung on omapärane sõna. Ta ei luba ennast õigupoolest ühessegi keelde tõlkida⁵. Eesti keel ei ole siin mitte mingisugune erand. Sõnaraamat pakub vasteiks *tuju*, *meeleolu*, mis aga *Stimmung*'i tähendusvälja tegelikult väga piiratud ja ainult ühes aspektis edasi annavad. Sisuliselt sobivasti võiks *Stimmung*'it tõlkida ka *hoiakuks*, *dispositsiooniks*, *meelsuseks*, *seisundiks*, *õhustikuks*, *atmosfääriks* või *miljööks*. Lisaks veel otsetõlkena *häälestuseks*, mis eesti keeles omab küll peamiselt muusikatehnilist tähendust. Rikkalik hulk võimalikke tõlkevasteid viitab ühest küljest sellele, et *Stimmung* on oma tähenduses ja kasutusviisides tugevalt seotud saksa keele ajaloo ja omapäraga, teisalt aga sõnaga *Stimmung* tähistatava fenomeni enese sisemisele keerukusele ja pingestatusele⁶.

Nimelt tähendab *Stimmung* ühelt poolt inimese mingisugust vaimuseisundit (nagu näiteks õnnelikkus või tüdimus) ja aktiivset laadi hoiakut, teisalt aga inimese ümbristu teatavat laadi meelsust, mis võib siis inimeses tekitada nii või teistsuguse meelestuse (näiteks võib kõneleda mingisuguse maastiku või kahekümnenda sajandi *Stimmung*'ist). Lisaks sellele viitab *Stimmung* ka kokkusobivusele või ühtsusele nende nähtuste vahel,

⁵ Vt Spitzler 1963:3.

⁶ Sellele viitab tõsisasi, et ka saksa keeles on äärmiselt keeruline *stimmungit* mingi teise sõnaga asendada või saksa keeli selgitada, mida see sõna õigupoolest üldse tähendama peaks (vt Tramsen 1998: 37).

mis mingisuguses *Stimmungis* avatud on⁷. Etteruttavalt võiks öelda, et *Stimmung*'is kuuluvad kokku aktiivsus ja passiivsus, subjekt ja objekt, inimene ja loodus. Sellega pole aga palju võidetud. Tähtis on see, *kuidas* nad kokku kuuluvad. Millisel viisil? Mis asi *Stimmung* ikkagi on? Meeleolu, õhustik, seisund, tuju, hoiak või häälestus? Vastamaks sellele küsimusele vähemalt esialgseltki tuleb lühidalt vaadelda *Stimmung*'i mõiste tekkelugu ja seda, kuidas on teda mõistetud filosoofilises literatuuris.

Peaaegu kõik filosoofilis-antropoloogilised (ja ka psühholoogilised) *Stimmung*'i käsitlused mõistavad teda kuuluvana emotsionaalse või afektiivse valdkonda. Teda eristab teistest emotsioonidest (kired, tunded jne) see, et ta on neist laialivalgavam, vähem intensiivsem, ta ei ole sellisena tematiseeritud ja tal puudub konkreetne objekt (Bless 1999:17, Coriando 2003:7, Mendoza 1970:19). Afektiivsuse fenomenina erineb ta ratsionaalsusesse kuuluvatest fenomenidest, olgugi, et üleminekud ja mõjutused kahe valdkonna vahel on võimalikud⁸.

Sellest erinevusest johtuvalt on tõlgendatud ka *Stimmung*'i intensiivset tematiseerumist kahekümnenda sajandi esimese poole filosoofias just mõistuslikkuse/ratsionaalsuse kokkuvarisemisega, mis tegi vajalikuks pöördumise "mitteratsionaalse" juurde, mida siis mõisteti "vaimu ürgpõhjanaan" (Bollnow 1943:19).

Stimmung'i mõiste ajaloolist tausta mõistetaksegi nõnda lähtuvalt sellest, kuidas filosoofia ajaloos on emotsionaalne/afektiivne mõistetud lähtuvalt *animal rationale* põhisstruktuurist vaim-hing-keha, kus emotsionaalne paigutub suuresti kehalise juurde ja on nõnda filosoofilise mõtlemise huviorbiidil marginaalse tähendusega. Mõtlemine peab taotlema justnimelt sõltumatust emotsionaalsest. Siit ongi võimalik mõista kahekümnendal sajandil toimunud *Stimmung*'i filosoofilist tematiseerumist fenomenoloogilise filosoofia avastusena, ühe sammuna metafüüsilise/subjektivistliku mõtlemisviisi maha jätmise poole. *Stimmung*'i liigitamist tunnete valdkonda takistab fenomenoloogide jaoks just see, et teda ei ole võimalik paigutada ei objektiivse ega subjektiivse valdkonda ega ka nende kahe valdkonna vahele "[-/]-neil [*Stimmungitel*] pole mingit tsentrifugaalset suunda, ei mingit voolavust subjekti poolt esemetele, vaid nad on

⁷ Näiteks sõna *Übereinstimmung* või väljend *es stimmt* kuuluvad samasse tähendusvälja.

esemetud, tsentraalsed seisundilikkused”⁹. Siit saabki fenomenoogia jaoks küsitavaks, millega üldse on meil *Stimmung*’i näol siis tegu? Millist laadi „afektiga“?

Huvitaval kombel aga on *Stimmung*’i afektina mõistmine suhteliselt hiline fenomen, sest kuueteistkümnendast sajandist pärinev *Stimmung*’i tähendus oli esialgu vaid muusikatehniline – mingisuguse instrumendi hääldeseatus.¹⁰ Ülekantud tähenduses kasutati seda juba tollal ka teiste nähtuse (näiteks looduses) kohta. Mis aga tegi sellise metaforiseerumise võimalikuks? Ülekandmise eelduseks oli mõistagi teatava harmoonia ja kooskõla kogemine ümbritsevas. Säärane muusikaline harmoonia¹¹ oli valdavalt mõistetud jumaliku armu kingitusena ja sellel puudus otsene seos inimese nii või teistsuguse vaimuseisundiga. Samas oli *Stimmung* kasutusel just iseloomustamaks inimese ja maailma harmoonilist ühtsust (mis oli samuti jumalikku päritolu). Järelikult võib siin eristada kaht omavahel seotud tähendust: ühest küljest harmoonia ja kooskõla ümbritsevas eneses, teisalt aga harmoonia inimese ja teda ümbritseva vahel. Sealjuures on oluline ka ajalise karakter – *Stimmung*’it mõisteti tollal püsivavana, ta väljendas maailmakorra harmoonilisust ja jumalikkust. Samuti puudus tal igasugune „minakvaliteet“ (Wellbery 2003:707) st seos subjektiivsusega. Tulenes see eelkõige tema päritolust (muusikatehniline). Ülekandumisel muusikatehnilisest valdkonnast jäi siiski püsima *Stimmung*’i kolmetine struktuur: 1. ta võib tähendada häälestamise protseduuri ennast, 2. häälestatud olemist ja 3. valmisolekut mingisuguseks eesmärgiks (muusika esitamiseks). Kõik need kolm aspekti mängivad ka metafoorsel *Stimmung*’i kasutusel oma rolli, ent seotus muusikaga langeb tahaplaanile.

Kaheksateistkümnendal sajandil sajandil toimus aga otsustav nihe *Stimmung*’i kasutuses, mida on nimetatud *Stimmung*’i subjektiviseerimiseks ja muusikatustamiseks (*Entmusikalisierung*). *Stimmung* hakkab tähistama vaid inimese subjektiivse tundeelu

⁸ Sellest lähtuvalt võibki näiteks eksperimentaalses psühholoogias uurida, kuidas mõjutab *Stimmung* ratsionaalsete otsuste langetamist ja kui võrd sõltub informatsiooni omandamine konkreetsest meeleolust. (üks sellekohane uurimus on näiteks Bless 1999).

⁹ Tsitaat pärineb A. Pfänderi “*Zur Psychologie der Gesinnungen*” 1913 (Tsiteeritud Tramseni (1999) järgi), mis on üks esimene *stimmung*i fenomenoloogilisi käsitlusi üldse.

¹⁰ Järgnevas tugines ma peaaesjalikult L. Spitzleri põhjapanevale uurimusele “*Classical and Christian Ideas of World Harmony*” (1963), kus jälgitakse *Stimmung*i (eel)ajalugu vanast kreekast keskaja kaudu saksa romantismini ja Eckhard Tramseni dissertatsioonile “*Bilder und Sprache*” (1999) aga ka Grimmi sõnaraamatule ning Wellbery artiklile “*Stimmung*” entsüklopeedias “*Ästhetische Grundbegriffe*” (2003)

¹¹ Spitzler näitab veenvalt, et *Stimmung*’i algupärana tuleb mõista eelkõige pütagoorlikku maailmamõistmist.

juurde kuuluvat seisundit, mille juures mängib muusikalisisus veel siiski teatavat rolli (Novalis: “*Das Wort Stimmung deutet auf musikalische Seelenverhältnisse*” (Bollnow 1943: 24)¹². Samas säilivad ikkagi momendid vanemast: *Stimmung* on harmooniline seisund, mis on vajalik loovaks tööks (n Goethe: *man macht keine zehn gute Verse ohne Stimmung* (Grimm WB, Bd 18: 3130) ja *Stimmung*’it ei ole võimalik ise esile kutsuda (nõnda tähendab ta lausa midagi inspiratsioonilaadset, kui vaim peale tuleb). Üldse nihkub *Stimmung* otsustaval viisil kunstiteoreetilisse valdkonda¹³. Kui alul mõistetakse teda veel „objektiivse“ seisundina, mida on võimalik välise vaatluse abil tuvastada (näiteks I. Kant), siis üsna pea muutub ta radikaalseks seesmisuseks (*radikale Innerlichkeit*), *Stimmung* on kogetav ja mõistetakse vaid läbielavale subjektile enesele¹⁴. Just kunstiteos suudab aga seda seesmisust teatava määral „edastada“ või esile kutsuda teises subjektis. Ühe kunstiteose eesmärgiks on asetada vaataja/lugeja/kuulaja teatavasse seisundisse (ka siin kõlab läbi harmooniataotlus) - Schopenhauer: “*Die Stimmung des Augenblicks zu ergreifen und im Liede zu verkörpern ist die ganze Leistung dieser poetischen Gattung [Dichtung]*” (Spitzler 1963:6).

Siin võib märgata aga olulist erinevust vanema tähendusega võrreldes – *Stimmung* on muutunud kiiresti mööduvaks nähtuseks, mis kuulub silmapilgu juurde ja mille säilitamine ja taastamine on luulekunsti ülesanne (säilib ometi teatav kahetähenduslikkus – *Stimmung* on vajalik kunstiteose loomiseks, ent samas on kunstiteose eesmärgiks just *Stimmung*’i esile kutsumine – see kahetähenduslikkus, täpsemalt nende aspektide kokkukuuluvus ilmneb pärast ka Heideggeri juures). Nihe ilmneb koos tõsiasjaga, et *Stimmung*’it hakatakse kasutama vastanduses intellektuaalsele/ratsionaalsele (mis teatavasti tegeleb üleajaliste struktuuridega) hoiakule – *Stimmung*’ist saab tundeelu osa. Peamiselt ühe afektina mõisetaksegi *Stimmung*’it

¹² Et ma siin peatükis *Stimmung*’it ei tõlgi siis jätan ma ka need tsitaadid tõlkimata, milles see sõna ette tuleb.

¹³ *Stimmung* muutub esteetiliseks mõisteks I. Kanti „Otsustusvõime kriitikas“, kus ta viitab ilu kogemuse kommunitseeritavale aspektile (Wellebry 2003: 705).

¹⁴ See käib mõistagi käsikäes romantismi võidukäiguga.

üheksateistkümnenda sajandi psühholoogilisest käsitluses¹⁵, sama sajandi lõpus on aga juba üldlevinud *Stimmung*'i mõistmine samastuses ükskõik millise tuju või meeleoluga.¹⁶

Sellest põgusast ja katkendlikust vaatlusest võiks siiski ilmned, et pole sugugi paratamatu *Stimmung*'it mõista emotsionaalse/afektiivse ajaloost lähtuvalt, nagu seda teeb valdav enamus uurijaid. Emotsiooniks või tundeiks (*Gefühl*) muutus *Stimmung* tegelikult üheksateistkümnenda sajandi psühholoogilistes uurimustes. Seega – *Stimmung* ei ole peaaesjalikult subjektiivse fenomen, asja muudab keeruliseks aga see, et tal on kaheldamatult ka tähendus, mis on radikaalselt subjektiivne ja et see tähendus on kõnepruugis prevaleeriv. Vanem tähenduskiht laseb samas *Stimmung*'il ikka ja jälle subjektiivsusest välja nihkuda ja subjektiivsuse enese nõnda hoopis uude valgusesse asetada. *Stimmung*'i puhul mängivad kaasa kohati täiesti vastandlikud nüansid – ühelt poolt püsiv harmoonia (ja püsivana ka nii kogetud) olevas eneses (sealhulgas ka olevasse kuuluvas inimeses), teisalt aga kiiresti mööduv meeleolu või seisund tajuvast subjektis.

Eelnevas kirjeldatud ajaloolist tausta silmas pidades püüan ma nüüd välja tuua mõned olemuslikud jooned, mis kuuluvad *Stimmung*'i juurde:

1. *Stimmung*'it on raske subjekt-objekt skeemis lokaliseerida. Teatavas meeleolus ilmnevad asjad ühel või teistsugul viisil, ent kas see asjade ilmnemise viis tuleneb asjadest enestest või neid tajuvast subjektist, seda ei saa kindlaks teha. Seda võib tähele panna, jälgides kõnepruugis kasutatavaid metafoore (seda väljendit saab siin kasutada reservatsioonidega, sest ei ole selge, mida millele üle kantakse) – näiteks päkseline meeleolu jne. (Bollnow 1943: 28) *Stimmung* on atmosfääriline ehk auraatiline. Ta pole ei siin ega seal, aga on ühtlasi siin ja seal. See lokaliseerimatus võimaldab kahesugust lähenemist: võib öelda, et *Stimmung*'i näol on tegemist teatava vahefenomeniga (19. sajandi saksa psühholoogia, kus üritati seda vahepealsust neutraliseerida, rõhutades enamasti subjektiivsust) või siis seda vahepealsust mõista just ühendava ja kesksena (Heidegger). Nii mõistetud *Stimmung* on suuresti vabastatud afektiivsusest ja siin mängib harmoonilise kokkukõla tähendus tunduvalt

¹⁵ Oleks kahtlemata põnev täpsemalt jälgida, kuid võrd palju võlgneb fenomenoloogias aset leidnud *Stimmung*'i tematiseerumine just vanemale tähenduskihile. Paraku on see siinkohal võimatu.

¹⁶ Huvitaval kombel alustab ka Heidegger häälestusest kõneledes just hilisemast tähendusest (näiteks hirmu nimetamine *Stimmung*'iks oleks kaheksateistkümnendal sajandil veel veidralt mõjunud) ja liigub oma mõtlemises tagasi just varasema tähenduskihi (harmoonia) poole oma Hölderlini-loengus (GA 39) ja „Lisandusis filosoofiale“ (GA 65).

suuremat rolli. “*Jede Stimmung ist Übereinstimmung /-/ dabei lässt sich dann genauer eine dreifache Richtung unterscheiden: 1. die Übereinstimmung zwischen Innen- und Aussenwelt, 2. die Übereinstimmung zwischen Leibes- und Seesverfassung 3. die Übereinstimmung zwischen einzelnen Leistungen innerhalb der Seele, die alle auf einen einheitlichen Grundton abgestimmt sind*”. (Bollnow 63:24) Tegemist on äärmiselt õpetliku tsitaadiga. See kolmetine ühendamine leiab aset ühe põhitooni valdamisel ja see põhitoon (muusikalise konnotatsiooniga mõistagi) ongi tegelikult see, mis *Stimmung* on. *Stimmung* pole siin mõistetud fenomenina, mis muuhulgas ka ühendab erinevaid asju, vaid *Stimmung* ongi keha ja hinge, välis- ja siseilma fundamentaalne ja harmooniline ühtsus. Siit järeldub aga ühtlasi see, et *Stimmung* on mitte-intentsionaalne. Tal puudub objekt. Olgugi, et näiteks üks kunstiteos võib tekitada teatavat laadi *Stimmung*’i, ei ole kunstiteos mingil viisil selle *Stimmung*’i eesmärgiks või objektiks (esemeks ehk intentsiooniks).

2. *Stimmung*, eristuses hoiakust, jääb inimesese tahtest, soovidest teataval määral sõltumatuks. Atmosfääri ei saa ju tahtlikult tekitada ega tahtlikult säilitada, sest “*die Stimmungen als die der Trennung von Selbst und Welt noch vorausliegende Einheit sind ursprünglicher als der bewusste zielsetzende Wille*” (Bollnow 1943:112). Hoolimata põhjanevast tähendusest (ühtsuse koondajana) kuulub *Stimmung*’i juurde alati voolavus. Iga pisiasi võib atmosfääri rikkuda. Siin on tähtis *Stimmung*’i kahetähenduslik ajakarakter – ühest küljest fundamentaalne harmoonia inimese ja looduse vahel, teisalt aga tundeelu voolavus ja vahelduvus. Heidegger lahendab selle paradoksi, nagu me hiljem näeme, väites, et *Stimmung* kui selline on alati *stimmend*, ent viis, kuidas ta seda on, st üksikud *Stimmung*’id, on erinevad. Peab säilima teatav kontroll *Stimmung*’ite üle, ent see kontroll jääb ise alati *Stimmung*’itest sõltuvaks¹⁷. Nõnda kuulub *Stimmung* igal juhul rohkem spontaanse valda.

3. *Stimmung*’is ilmnevad nähtused alati mingisuguses tähenduslikkuses. Surutud või rõõmmas meeleolus on asjad teistsugused. Näiteks hirm kui seisund teeb hirmu-äratava alles võimalikuks (aga ka vastupidi, nagu juba sõna „hirmu-äratav“ ise osundab). Seltskonnas, kus valitseb rõõmus õhustik, näivad ka inimesed teistsugused.

¹⁷ Bollnow tuletab sellest ka moraalsed järeldused: inimene, kes laseb end meeleolude mängust kaasa kiskuda, on iseloomutu ja ebamoraalne. Vajalik on “karakteritugevus” *Stimmung*’ite valitsemisel. Ta nimetab seda valitsemist hinge “hügieeniks” (Bollnow 1943:121).

Sama on loodusega, ent omapärane on, et loodus *Stimmung*'iga seotud tähenduslikkuses on peaaegu alati ühte moodi nimetatud. Heideggeri eelselt (ja ka järgselt) on loodust, nii nagu ta ilmneb mingisuguses seisundis, märkimisväärse järjekindlusega¹⁸ seostatud *maastiku (Landschaft)* mõistega¹⁹. *Stimmung*'is saab loodusest maastik. Harmooniline ühtsus inimese ja looduse vahel väljendub just nimelt nii: “*Landschaft, sagen wir, entsteht, indem ein auf dem Erdboden ausgebreitetes Nebeneinander natürlicher Erscheinungen zu einer besonderen Art von Einheit zusammengefasst wird, einer anderen als zu der der kausal denkende Gelehrte, der religiös empfindende Naturanbeter, der teleologisch gerichtete Ackerbauer oder Strategie eben dieses Blickfeld umgreift. Der erheblichste Träger dieser Einheit ist wohl das, was man die »Stimmung« der Landschaft nennt.*” (Simmel 1913) Maastikus ilmneb omapärane mitte-abstraktne üldisus, üldisus, mis saab võimalikuks ainult *Stimmung*'is valdava looduse ja inimese vahetu ühtsuse kaudu.

4. *Stimmung*'i juures on tähtis ka sotsiaalne või „intersubjektiivne“ tähendusaspekt²⁰, selle annab eesti keeles ehk täpsemalt edasi sõna „meelus“ või „meeleolu“, näiteks võib kõneleda rahvamasside meelsusest, või *Stimmung*'ist börsil. Sellisel viisil kuulub *Stimmung*'i juurde teatav sugestiivne karakter, mis haarab indiviidi kaasa, tihti tema oma tahtest sõltumatult²¹, mis viitab ühtlasi aga *Stimmung*'i kommunitseeritavale aspektile. Samas ei ole võimalik meeleolu alapunktis 3. toodule vastavalt lihtsalt tekitada, küll avab ta sotsiaalsuse sfääri, mis on teatud mõttes spontaanne (meeleolu on „nakkav“).

5. Üheks *Stimmung*'i oluliseks tähenduseks on ka see, et ta viitab teatavat laadi tugevale, täielikult enesesse haaravale meelesundile, mis on vajalik loova töö

¹⁸ Üks markantne näide, kus on juttu suisa linnamaastikust: “*Alle diese Kontraste sind befasst in einer Einheit von Atmosphäre und Stimmung, in der so verschiedene Eigenart von Stadtviertel zusammenklingen. Paris ist nicht nur eine Stadt es ist auch eine Landschaft aus Wasser, Bäumen, Rasen ...*” (E. R. Curtius, tsiteeritud Spitzleri järgi (Spitzler 1963: 6). Muusikalisus, ühtsus, maastik, *Stimmung* – kõik momendid on kokku toodud ühes lauses.

¹⁹ Hea näite maastiku tematiseerumise kohta hilisest Heideggerist lähtuvas mõtlemises võib leida: Ute Guzzoni “*Wege im Denken*” (1990: 25-60).

²⁰ Vt Wellbery 2003: 705.

²¹ Bollnow tematiseerib samuti *Stimmung*'ist kõneledes ohtu, et indiviid võib kaotada oma „mina“ just massi *Stimmung*'is (Bollnow 1943: 128).

jaoks. Siin läheneb *Stimmung* nähtusele, mida eesti keeles võiks nimetada inspiratsiooniks.

Need võikski olla põhijooned²², mida väljendab *Stimmung*'i mõiste – tegu on inimese tahtest otseselt sõltumatu „atmosfäärilise“ fenomeniga, milles erinevad nähtused ilmnevad ühel või teistsugusel viisil (täenduslikkuses). Nagu kergesti näha võib, pole need tähendusaspektid omavahel täielikult ühildatavad: atmosfäärilisus, varjundilikkus ja teisalt tugev, transilaadne seisund on *Stimmung*'i tähenduse äärmuspoolusteks. Äärmiselt tähtis on aga seoses Heideggeriga, et *Stimmung* avab igal juhul säärast laadi terviklikkuse, mis pole ratsionaalselt osadest abstraheritud/sünteesitud, vaid on „antud“ algkogemuses eneses²³. See jääb Heideggeri juhatama tema hilisemate häälestusekäsitlusteni välja ja on tema mõtlemises kesksel kohal.

Niisiis – kuidas *Stimmung*'it siis ikkagi tõlkida? Arvestades tema muusikatehnilist päritolu on kaheldamatult parimaks tõlkeks „häälestus“. Säärane tõlge õigustab end juba seeläbi, et Heidegger kasutab tihti *Stimmung*'iga seoses ka verbi *stimmen*, mida eesti keelde ei saagi tõlkida muudmoodi, kui „häälestama“. Hea tõlge oleks ka „meelestus“ (eriti silmas pidades *meele* äärmiselt laia tähendusvälja eesti keeli²⁴) või „meele-olu“. Kaotsi läheb sealjuures aga *hää*, millel (eriti seoses Heideggeri hilise mõtlemisega) on üsna oluline tähendus. Selle töö lugemisel tuleks aga silmas pidada, et edaspidi „häälestuseks“ nimetatu kannab tõlkena endas tähendusvarjundeid, mida tavaliselt eestikeelsel „häälestusel“ pole, näiteks kõlab hirmu, ängi ja igavuse häälestuseks nimetamine eesti keeles kahtlemata omapäraselt, ent nagu öeldud – *Stimmung*'i mõiste laia ulatust ei saa otse kuidagi eesti keelde tõlkida. Ent loodetavasti annab „häälestus“ siiski olemusliku *Stimmung*'i juures edasi – tähistamaks atmosfäärilise terviklikkuse antust.

²² Ent sellega pole veel sugugi kõik öeldud. *Stimmung*'il on ka oma „varjupool“ – kitsilikkus. Nimelt siis, kui *Stimmung* kui selline eraldi tematiseerub, kui *Stimmung*'ist saab eesmärk omaette, kui tahetakse luua/tekitada mingisugust tüüpi *Stimmung*'eid. Just nagu maastiku juurde kuulub piltpostkaardilikkus (kaunid päikeseloojangud vms), nii võib *Stimmung*'it mõista ka magusa tundeliigutusena, kus fenomenid ilmnevad *ohutus* harmoonias.

²³ *Stimmung*'i fenomeni on muide seostatud ka impressionismiga maalikunstis (Wellbery 2003: 720).

²⁴ Põhjalikult analüüsib „meele“ erinevaid kasutusviise Uku Masing (Masing 1999).

§2. Häälestatud Dasein

Varane Heidegger kõneleb afektiivsusest oma 1924. aasta loengus Aristotelese filosoofia põhimõistetest (mis jääb tema „faktilisuse hermeneutika“ filosoofilise projekti raamesse) (GA 18). Olgugi, et Heidegger seal *pathos* otsesõnu häälestuseks ei tõlgi²⁵, on ta Heideggeri varase häälestusekäsitluse mõistmise jaoks ometi oluline, sest *pathos* on tematiseeritud seoses leidumusega, häälestus ja leidumus (*Befindlichkeit*) nimetavad aga toonase Heideggeri jaoks sama fenomeni.

Aristoteles käsitleb *pathos*'t oma „Retoorikas“. Nimelt kuulub kõnepidamise kunsti juurde peale kõneldu enda (mis teaduslikus kõne- või kirjutamisviisis on ainutähtis) ka kõneleja *ethos* ja kuulaja *pathos* ehk teisõnu kõneleja hoiak (näiteks kas ta ise usub seda, mida ta räägib või kas ta on kuulajate suhtes heasoovilik) ja kuulaja meelestus (kui keegi on näiteks vihane, siis ei suuda ta kõneldut mõista). *Pathos* määrab paljuski, kuidas me kõnet mõistame. Heideggeri järgi kujutab *pathos* endast ühte Aristotelese filosoofia olulisematest mõistetest. Nimelt on ta keskne liikumise kirjeldamisel, sealjuures aga mitte ainult füüsiliste kehade liikumise, vaid ka inimhinge muutumise. Heidegger eristab²⁶ kolm *pathose* tähendust Aristotelese juures: 1. mingisuguse asja muutuv/muudetav omadus “see määratlus iseloomustab olevat, kui midagi, mis teatud määral võib millegi poolt tabatud saada. Sellisel viisil olevaga võib midagi juhtuda”²⁷ (GA 18: 194). *Pathos* on teiseks-saamise-võimalikkus kõige üldisemas tähenduses, 2. *pathos* on teiseks-saamise-sündmus kui selline, seotud ka kannatusega. 3. muutuv omadus/muutumise sündmus ühes elu valdkonnas – kirj²⁸.

Heideggeri jaoks on keskne kolmas tähendus. Juba eos välistab ta võimaluse *pathose* tõlgendamiseks „hingeliste seisunditena“. *Pathos* on inimese olemise viis (*Wie seines Seins*), (st miski, mis haarab kogu inimese olemist, mitte ainult ühte osa sellest, nt hinge või keha). Ta on selline inimolemise viis, mis on kunatise muutumise/teiseks-

²⁵ Siiski: (retoorika üheks eesmärgiks on) /--/ die mögliche Lagen herauszustellen, in denen der Hörer sich *stimmungsmässig befinden* [*pathos*] kann, seine Verfassungen /--/ (kalkkiri minu poolt) (GA 18: 170).

²⁶ Siin ei ole kuidagi võimalik jälgida Heideggeri äärmiselt põnevat analüüsi *pathose* kokkukuuluvusest *pistis*'e, *hexis*'e, *logos*'e, *doxa* ja *ethos*'ega (vt selle kohta GA 18 §§ 13-22).

²⁷ Heidegger mängib siin etümoloogilise kokkukuuluvusega sõnade *pashein* ja *passieren* vahel.

²⁸ Selles suhtes oleks hea *pathos*'e tõlge meele-liigutus, ent eesti keeli viitab see sõna paraku peamiselt hõrdameelsusele, *pathos*'e juures pole see tähendus aga sugugi esmane.

saamise võimalikkuseks, kus „minuga võib midagi juhtuda“. *Pathos*'es (näiteks rõõmus, raevus, ahastuses) leiab inimene end nii või teisiti eest, ent just see eest-leidmine osundab, et inimese olemine on tabatud millegi poolt, mis teatavas tähenduses tuleb väljaspoolt. *Pathos* on kaasahaaratus: „ta [minu olemine] on kaasa haaratud selle poolt, mis koos temaga ise maailmas kohal on, väljaspoolt, aga väljaspoolt kui maailmast, kui sellest, milles minu olemine on [*Worin meines Seins*] (GA 18: 197). *Pathos* on maailmas-olemise viis, kus inimene end alati kuidagi eest leiab. Selle väga põgusa pilguheidu tulemusena võiks tähele panna kolme olulist nüanssi: 1. Heidegger tematiseerib *pathose*'e seoses retoorika ja st inimestevahelise situatsiooniga ja 2. puudub veel selline põhi-*pathos* milleks „Olemises ja ajas“ on äng, st puudub otsene seos päristisuse ja ebapäristisusega. 3. Heideggeri jaoks viitab *pathos* muutumise fenomenile. Järgnevatel aastatel astuvad aga esimene ja kolmas aspekt tahaplaanile, häälestuse inimestevahelises muutub Heideggeri jaoks oluliseks aga siis, kui kõne alla tuleb filosoofia enese häälestatus, ning häälestuse „muutev jõud“ on keskne olemisajaloolises mõtlemises.²⁹

Heideggeri esimeses suuremas teoses „Olemine ja aeg“ (*Sein und Zeit*, edaspidi *ZuS*) on häälestusel mängida oluline roll *Dasein*'i³⁰ analüüsis. Seda analüüsi mõistetakse ettevalmistavana olemisküsimuse seadmisele³¹. Sõna *Dasein* nimetab inimese olemist niivõrd, kui võrd tema olemisse kuulub olemismõistmine³², võiks öelda, et *Dasein* on inimese ontoloogiline nimi. Olemise mõte on ligipäätav just ja ainult *Dasein*'i olemise analüüsi kaudu. Sellelt horisondilt tematiseerib Heidegger ka häälestuse – tegemist ei ole psühholoogilise või antropoloogilise uurimusega, vaid rangelt fundamentaalontoloogilise – mõõtu andev on ikka ja jälle olemisküsimus, kõik teised on selle teenistuses. Küsimuse – kuidas on „Olemises ja ajas“ mõistetud häälestust – täpsem sõnastus võiks olla – milline on häälestuse koht *Dasein*'i struktuuri analüüsis?

²⁹ Siinkohal ei ole GA 18 pikemalt refereeritud, kuna paljuski kattub sealkõneldu „Olemises ja ajas“ lausutuga, siinse töö jaoks on tähtsad on eelkõige kolm välja toodud erinevust.

³⁰ Sõna *Dasein* on praktiliselt tõlkimatu, tavakeeles tähendab ta eelkõige lihtsalt kohalolu, seal/siin olemist. Põhjus, miks seda eesti keeli edasi anda ei saa, on selles, et meie keeles puudub neutraalne sõna, mis võiks tähendada „nii siin kui ka seal“. Ning enamuses tõlgetes inglise ja prantsuse keelde on *Dasein* samuti tõlkimata jäetud.

³¹ Et tegu on eelkõige sissejuhatava osaga, siis on leidumuse mõiste käsitlemine „Olemise ja aja“ perspektiivilt siin äärmiselt ülevaateline. Minu jaoks on oluline just välja tuua peamised punktid, mis iseloomustavad „Olemise ja aja“ leidumuse käsitlust ikkagi seoses olemisajaloolises mõtlemisega.

³² *Daseinist* tuleb allpool pikemalt juttu, seoses selle mõiste olulise muutumisega olemisajaloolises käsitluses, siinkohal on paraku võimatu käsitleda *Daseini* erinevust uusaegsest subjekti mõistest jne (selle kohta vt näiteks v Herrmann „*Subjekt und Dasein*“ (Herrmann 1985).

Olles vaadelnud erinevaid viise, kuidas *Dasein* hoidub ilmasisesesse olevasse, küsib Heidegger *Da* eksistentsiaalse konstitutsiooni ehk *Daseini* kui sellise olemise järgi. *Daseini* olemine on avatus-olemine – “*Dasein* on tema oma avatus” (*SuZ*: 133), kusjuures avatus on teine sõna *Da* jaoks. Kuid millisel viisil on inimolemine avatud olemine? Ja milline on selle avatuse struktuur?

Da olemise viise on kaks: leidumus (*Befindlichkeit*) ja mõistmine (*Verstehen*). Need omakorda on võrdalgupäraselt liigendatud kõne (*Rede*) poolt³³. Mõistmine pole aga Heideggeri jaoks sugugi neutraalne aru-saamine, mõistmine viitab eelkõige *Dasein*'i olla-suutmistele. Nõnda jääb ta, nagu me kohe näeme, olemuslikult seotuks leidumusega. “Millele me *ontoloogiliselt* nimetusega leidumus viitame, on ontiliselt tuntuim ja igapäevaseim: häälestus ja häälestatud-olemine” (*SuZ*:134)³⁴. Niisiis – häälestus on ontiline nimetus leidumusele. Mis aga on leidumus? Leidumus on üks viis olla *Da*. Ent milline see viis täpsemalt on, seda selgitab Heidegger just häälestuse kaudu. Sealjuures mõistab ta aga häälestust hoopis teistsugusel viisil, kui tollases psühholoogias tavaks oli – “Nimetuse afektid ja tunded all on fenomenid [leidumuse moodsed] ontiliselt ammu tuntud ja olnud filosoofias ikka vaadeldud” (*SuZ*: 138)³⁵. Heidegger nendib, et Aristotelese “Retoorikast” saati ei ole “afektiivsuse” uurimine “teinud ühtegi nimetamisväärset sammu edasi” (*ibid*), seda põhjusel, et seda käsitletakse kolmanda psüühiliste fenomenide klassina ettekujutamise ja tahte kõrval. Fundamentaalomtoloogilises küsimuseasetuses omandab *Stimmung* aga hoopis olulisema tähenduse.

Häälestus/meeleolu/seisund pole sugugi üks afekti liik, mida iseloomustab hägusus ja madal intensiivsus. Häälestus on pigem nimetus kogu afektiivse valdkonnale³⁶. Ent siiski – miks kasutab Heidegger just sõna häälestus? Sama hästi

³³ Siin pole võimalik jälgida kogu struktuuri, mistõttu keskendun just häälestuse rollile selles.

³⁴ Kuivõrd rangelt Heidegger sellest erinevusest (häälestuse ja leidumuse vahel) „Olemises ja ajas“ kinni peab on omaette küsimus. Selge on see, et häälestus on mõistetud eelkõige leidumuseks, samas mängivad leidumuse mõiste kasutamisel kaasa häälestuse mõiste varasemad aspektid. Seepärast ei ole ka mina sellest eristusest väga rangelt kinni pidanud.

³⁵ Fenomenoloogilise meetodi üks teeneid ongi Heideggeri jaoks see, et ta muudab afektiivsuse mõistetavaks inimese olemise kui terviku vaatepunktist lähtuvalt.

³⁶ Kui Mendoza (Mendoza 1970: 107) väidab, et Heideggeri filosoofiline avastus on afektiivsus, siis tegelikult võiks pigem öelda, et afektiivsus on üks võimalik viis häälestatud-olemist interpreteerida ja Heideggeri jaoks pole see sugugi keskne, pigem takistab häälestuse mõistmine afektiivsuseks meil seda fenomeni pilku saamast.

võiksid ju sobida ka tunne (*Gefühl*) ja lihtsalt afekt? Heideggeri jaoks on tähtis, et *Stimmung* ei ole inimese võimuses, et inimene/*Dasein* leiab ennast alati mingisuguses häälestuses juba eest. Seepärast on häälestuse ontoloogiliseks nimetuseks leidumus. Häälestus ei tule küll kusagilt väljaspoolt (nagu varasemasti jumal), kuid ta on “immanentselt” vältimatu. See ei tähenda, et meeleolud oleks kontrollimatud, kuid ühe meeleolu saab välja vahetada vaid teine – “Peremeheks saame me häälestuse üle mitte kunagi häälestamatult, vaid ikka ühest vastuhäälestusest” (*SuZ*:136)

Dasein on alati mingisuguses leidumuses. Näidetena toob Heidegger: hirm, igavus, äng, ükskõiksus, tulusus, rahulik viibimine millegi juures jne. Erinevas meeleolus ilmnevad asjad erinevat moodi ja asjad (ilmasiselt kohatav olev) ilmnevad alati mingisugusel viisil. Näiteks igav raamat ilmneb igavuses ja vastupidi. Leidumus ei ole “sees” ega “väljas”. Ta on omapärasel viisil kusagil vahepeal, täpsemalt – ta on vahepealsus. Ülal kirjutatust peaks olema selge, et see ei ole Heideggeri uudne avastus. Tema käsitluse teeb ainulaadseks aga see, et vahepealsus ei ole leidumusena mõistetud häälestuse veider omadus, mida tuleks kuidagi selgitada ja nõnda neutraliseerida. Vahepealsus (hiljem nimetab Heidegger seda vahemikuks – *das Zwischen*) on *Daseini* eksistentsi olemuslik tunnus. Nagu Heidegger korduvalt rõhutab – see vahepealsus pole vahepealsus *Daseini* ja eesleiduva vahel, see *Zwischen* alles avab eesleiduva tema võimalikkustes. Vahepealsus ongi avatus. Leidumus on avav³⁷ kolmetises seoses: 1. leidumuses on eksistentsiaalselt üks avav suunatus maailmale, millest kohatav olev alles ilmned saab, 2. Leidumus on ikka juba maailmas-olemise kui terviku avanud ja teeb enese-suunamise millegi poole alles võimalikuks, 3. Leidumus avab *Daseini* tema heidetuses ning peamiselt ja enamasti (*zunächst und zumeist*) kõrvalepõiklevas ärapöördumises.

Heidegger paneb loomulikult tähele, et leidumus laseb ümbritseval nii või teisiti ilmned. Et see pole “ükski päev sama”. Oluline on aga siin, et leidumus ei näita üht või teist üksikut asja mingil viisil, vaid temas on avatud *maailm*.³⁸ Maailm on see *esmaselt*

³⁷ Tuleb veelkord rõhutada – häälestus ei ava midagi eesleiduvat, mis oleks enne mingisugusele viisil suletud, avamist tuleb siin mõista avatusse toomisena, kus avatu alles inimest nii või teisiti kohata saab.

³⁸ Siin ei saa põhjalikult peatuda sellel, mida tähendab maailm „Olemises ja ajas“, E. Kettering eristab neli tähendust: 1. ontiline mõiste: maailm kui nende olevate tervik, mis ei ole *Dasein*, 2. ontoloogiline maailmamõiste: maailm kui mitte-*Dasein*'i-laadsete olevate olemine, 3. ontilis-eksistentsiline maailm – see kus *Dasein* end kunati eest leiab ja 4. ontoloogilis-eksistentsiaalne selle (3) maailma olemine, maailm kui

antud terviklikkus, kust olev meile alles “korda minna” võib. Valdavalt leiab maailma avamine aset mitte-tematiseeritult, st maailm kui tervik taandub temas avatud olevate kasuks. Maailm on aga alati *kuidagi* avatud. See tähendab, et maailm ei ole lihtsalt kuidagi esil, vaid avaneb meile teatud laadi mõistetavuses – surutud meeleolus ilmneb maailm nii, rõõmsas või ekstaatilises meeleolus teisiti³⁹. *Seetõttu* võivad oleval meid erinevaid viisidel kohata. Säärane maailma avastamine (*Entdecken*) saab võimalikuks sellelt, et *Dasein* on alati maailmas-olemine (*In-der-Welt-Sein*). Maailmas-olemisena leiab ta aga ka *iseenda* kunati maailmas eest. See on aga Heideggeri jaoks “Olemises ja ajas” fundamentaalse tähendusega.

Leidumuses leiab *Dasein* ennast eest. “Häälestuses on *Dasein* ikka juba häälestuse kohaselt avatud kui *see* olev, millele *Dasein* oma olemises üle antud oli, kui olemisele, mis tal eksisteerivalt olla on” (*SuZ*: 134)⁴⁰. Häälestuses/leidumuses avaneb *Dasein*’i faktilisus/heidetus – see *et ta on*. Seda ei tohi segi ajada eesleiduva faktilisusega, *Dasein*’i „et on“ pole *factum brutum*, vaid on eksistentsi konstitueeriv leidumus, mis ei avane paljale vaatlusele, vaid on ainult häälestuses/meelolus „tuntav“. Seda „et on“ mõistab Heidegger heidetusega (*Geworfenheit*). Heideggeri jaoks on äärmiselt oluline, (ta rõhutab ikka ja jälle⁴¹), et inimese olemist tuleb vaadelda tervikuna⁴², fenomenoloogilise meetodi reeglite juurde kuulub aga see, et kirjeldatav peab olema mingil viisil ise juba oma igapäevasuses (*Alltäglichkeit*) esil. Heideggeri väide ongi, et on olemas teatav hulk leidumusi, milles inimolemine oma terviklikkuses (*Da des Da-seins*) on ühel või teisel viisil avatud, st on leidumusi, milles avaneb heidetus kui selline.

Nendes leidumustes avaneb *Dasein*’ile tema olemine. Sellel olemisel on aga Heideggeri järgi koorma (*Last*) karakter ja seetõttu põgeneb *Dasein* enamasti oma-enda olemise juurest. Heidegger sooritab siinkohal talle ka hiljem omase võtte, pöörates ontoloogilise liikumise (eemale oma olemisest, oleva juurde) kõigepealt meetoodiliselt ümber –

maailmalisus (*Weltlichkeit*) (vt Kettering 87:102). Häälestus avab maailma eelkõige kolmandas ja neljandas tähenduses.

³⁹ Tuleneb see leidumuse ja mõistmise võrdalgpärasusest – *Befindlichkeit hat je ihre Verstandis, wenn auch nur so, dass sie es niederhält. Verstehen ist immer gestimmtes* (*SuZ*:142).

⁴⁰ Heidegger seostab häälestuse ajaekstaasidest just minevikuga, et aga selle käsitlemine oleks mahu poolest liig ulatuslik (tuleks kaasa haarata ka *Sorge*-struktuur), siis ajalisel „Olemises ja ajas“ ma siin pikemalt ei peatu.

⁴¹ Mitte ainult “Olemises ja ajas”, vaid ka varastes tekstides – tegu on üldse varase Heideggeri ühe olulisema joonega.

⁴² Siit ka mõiste analüütika, mitte süntees (sest tervik on see, mis tuleb saada pilku, tervik on fenomen).

just see eemale liikumine võimaldab fenomenoloogiliselt pilku saada selle, millest õigupoolest eemale liigutakse: “*Dasein* põikleb enamasti ontoloogiliselt [existentiell] häälestuses avatud olemise eest kõrvale, see aga tähendab ontoloogilis-eksistentsiaalselt: selles, millesse selline häälestus ei pöördu, avaldub *Dasein* oma üleantuses *Da-le*” (*SuZ*:135). Seejärel omistatakse sellele metodoloogilisele eelisjärgule ka ontoloogilise tähendus. Sellele viitab juba tõik, et häälestusi, milles *Dasein* end oma olemise eest leiab ja mille eest ta siis kõrvale põikleb, nimetab Heidegger põhileidumusteks. Ainus selline leidumus, mida “Olemises ja ajas” käsitletakse, on äng (*Angst*). Heideggeri on süüdistatud häälestuste ühekülgses käsitlemises, sest ta jätab vaatluse alt välja nn õnnelikud meeleolud (Bollnow 1943, Fink 1960). Heidegger ütleb küll eksplitsiitselt, et äng on vaid üks põhileidumustest, ent ometi säilib sealjuures teatav kahetähenduslikkus, sest samas väidab Heidegger, et “langemuse ära-pööramine põhineb ängis” (*SuZ*:186). Sellisel viisil tuleb tõdeda, et igasugune ilma-sisese-oleva juures viibine saab võimalikuks vaid algupärase mitte-tematiseeritud ängi pinnalt (nõnda on ka nn kõrgendatud meeleolud nii või teisiti ängiga seotud (vt *SuZ*: 345) Siin aga hakkabki Heideggeri jaoks olulist rolli mängima olemise koorma krakter, sest ängi fenomeni analüüs on tihedalt seotud päristisuse ja ebapäristisusega. Nimelt samastab Heidegger põgenemise oma olemise eest langemusega (*Verfallen*) ja see olemine, mis *Dasein*’le ängi häälestuses avaneb on just olemine *Dasein*’i enese pärististes ollasuutmistes. Ängil puudub konkreetne maailmasisene ese, millest Heidegger järeldab et see “ese” on maailmas-olemine kui selline. See, mille tõttu ängi tuntakse ja mille pärast ängi tuntakse, on maailmas-olemine. Maailmas-olemise avamine toimub aga võrdalgupäraselt maailma kui sellise avamisega⁴³. See põhineb leidumuse kolmetisel avamisstruktuuril. Kui nüüd ängis tõepoolest avaneb *Dasein* oma päristisuses, maailmas-olemine ja maailm, siis on päristisus algupärasem fenomen kui igapäevasus⁴⁴, teine on esimeses fundeeritud. Sest nimetatud avanemine pole ju sugugi ainult meetoodilisele pilgule, vaid fenomenoloog käib ju ikka selle jälil, mis kõigepealt ja esmaselt (ontoloogiliselt) end *Dasein*’ile avab. Ängis avanev ebahubusus (*Unheimlichkeit*) on primaarne ja hubasus (st igapäevasus) kui

⁴³ “*Das Sichhängen erschliesst ursprünglich und direkt die Welt als Welt*“ (*SuZ*: 187).

⁴⁴ Kuivõrd igapäevasus ja ebapäristisus „Olemises ja ajas“ kokku kuuluvad, on äärmiselt keeruline küsimus, igapäevasus vastandub ühelt poolt teaduslik-teoreetilisele (ta on *vorwissenschaftlich*), teisalt aga tõepoolest päristisele ollavõimisele.

fenomen on aga derivatiivne ja alati ühe põgenemisliikumise tulemus. On selge, et äng on Heideggeri jaoks siiski enam, kui lihtsalt üks võimalik põhileidumus. Samas väidab Heidegger, et päristisus ja ebapäristisus on võrdalgupärased. See pingeline ja kõikumine läbib kogu “Olemist ja aega”. Tähtis on aga siinkohal, et leidumus/heidetus jääb olemuslikult seotuks *Dasein*’i enese ollasuutmistega.

Äng pole aga sugugi ainus häälestus, mis “Olemises ja ajas” käsitlemist leiab. Leidumuse tematiseerumisele (§29) järgneb vahetult hirmu (*Furcht*) analüüs (§30). Hirmu eksplikatsioon on Heideggerile tarvilik leidumuse mõiste paremaks selgitamiseks, sest ta võimaldab välja tuua häälestuse kolm eelpoolnimetatud momenti – hirmu juurde kuulub alati see, mille ees hirmu tuntakse (st mingi olev näitab end hirmsana), hirmu tundmine (*Fürchten*) ja see mille pärast hirmu tuntakse (*Dasein* ise oma konkreetse olemisviisis). Need kolm momenti kuulusid teatavasti ju ka ängi juurde, ent mis hirmu ängist eristab, on see, et siin on meil alati tegu konkreetsete maailmasisestest olevatega, teissõnu – hirmu juurde kuulub intentsionaalsus. Ängi puhul see nii ei ole. Tõsi – intentsionaalne struktuur näib säilivat (või Heidegger säilitab selle metodoloogilistest vajadustest lähtuvana) – *worum* ja *wovor*, ent nad langevad omavahel kokku – nende mõlema “esemeks” on (st nad mõlemad avavad) *Dasein*’i olemine, maailm ja maailmas sees olemine. Kuna tegu ei ole ilmasiseselt olevatega, siis võibki Heidegger väita, et ängi tuntakse eimillegi (*Nichts*) pärast, mis asub eikusagil (*Nirgends*).

Küsimus on nüüd aga, kuidas suhestuvad omavahel intentsionaalsed (st kus avaneb maailmasisene olev) ja mitte-intentsionaalsed leidumused (kus avaneb maailmasolemine kui selline)?⁴⁵ Vastusele viitab juba nimetus, mida Heidegger kasutab ängi jaoks – põhileidumus. Äng, avades ühest küljest maailma (mille eest *Dasein* tavaliselt põgeneb), võimaldab alles ilmasiseselt kohatavat hirmutavat (*wovor des Furchtes*) ja teisalt, avades *Daseini* tema päristises leidumuses (mille eest *Dasein* samuti põgeneb), võimaldab tal ka oma mingisuguses konkreetse olemisviisis ja võimalikkuses (*SuZ:187*) enese pärast hirmu tunda (*worum des Furchtes*). Seega on intentsionaalsete ja mitte-intentsionaalsete leidumuste vahel fundeeritusseos. Intentsionaalne leidumus saab

⁴⁵ Selle koha peal on literatuuris omajagu vaieldud (vt Kalariparambil 1998: 241). On põhimõtteliselt kaks seisukohta – kas häälestus on ainult mitte-intentsionaalne või siis haarab häälestus endasse ka intentsionaalsed meelolud. Teine seisukoht on ilmselgelt põhjendatum, ent küsimus on nende kahe

võimalikuks vaid mitteintentsionaalselt (siin oleks ehk täpsem öelda eelintentsionaalsetelt). Veidi kaugemale minnes võib öelda, et intentsionaalsus saab võimalikuks mitte-intentsionaalselt. Mitte-intentsionaalsuse “antuse” viis on Heideggeri jaoks aga just leidumus.

See, et *Daseini* hoidumine ilmasisesse olevasse on alati mingisuguse varjundiga (tonaalsusega), et intentsionaalse hoiaku juurde kuulub alati midagi enam, kui selles antud (käesine) ese, tuleneb sellest, et põhileidumuses avatu, seda võimaldades, loob selleks “atmosfääri” või “aura” st maailmas-olemise kui avatuse.

Põhileidumus on ka justkui värvaks päristisuse ja ebapäristisuse vahel – “Ängis on võimalikkus üheks väljapaistvaks avamiseks, kuna ta üksildustab (*vereinzelt*). See üksildustamine tõmbab *Daseini* tema langemusest tagasi ja teeb talle päristisuse ja ebapäristisuse kui tema olemise võimalikkused avatuks”. Tõeline häälestus võib täiesti ootamatult ikkapäevasesse/hubasesse ellu välguna sisse lüüa, *Dasein* seisab ühtäkki “palja et on” ees. Eimiski e maailm e *Daseini* ise (*Selbst*) avaneb ühtäkki ebamugavas ja konkreetse esemata ängis, millel ei näi mingit põhjust olevat. Sellises ängis seisab *Dasein* üksi. Tähelepanuväärsel kombel on põhileidumus (ehk häälestus *par excellence*) “Olemises ja ajas” miski, mis tabab *Dasein*’i alati üksikuna (täpsemalt öeldes: toob *Dasein*’i tema üksildusse), olgugi et häälestuse juurde kuulub maailmas-olemise avamisega koos ka koos-olemise (*Mitsein*) avamine. Häälestus seondub “Olemises ja ajas” eelkõige üksiku *Dasein*’i olla-suutmistega⁴⁶.

Heidegger läheb “Olemises ja ajas” senise filosoofilise traditsiooniga võrreldes radikaalselt erinevat teed - seni saatenähtustena (*Begleiterscheinungen*) filosoofias ette tulnud häälestus muutub filosoofiliselt tsentraalseks. Varjundilikkusest, nüansseeritusest, atmosfäärilisusest saavad leidumused – *Da* olemisviisid. *Stimmungi*’le iseloomulikud jooned pärib Heidegger paljuski traditsioonist (äkiline saabumine, inimtahtest sõltumatus, lokaliseerimatus subjekt-objekt suhtes), ent viis, kui jõuliselt see fenomen *Dasein*’i analüütikas kaasa mängib, oli senises traditsioonis täiesti tundmatu. *Dasein* ongi häälestatud-olemine (ent samas ühtlasi ka valla-heit ehk mõistmine). Heideggeri

häälestuse laadi omavahelises suhtes. Mulle näib, et tegu on Heideggeri jaoks eelkõige fundeerimisrelatsiooniga. Võiks kõneleda esmastest ja teisest häälestusest.

⁴⁶ Seepärast võib kõneleda *Mitsein*’i marginaalsest tähendusest „Olemises ja ajas“.

häälestuse/leidumuse-mõistmise peamised tunnusjooned “Olemises ja ajas” võiksid olla järgnevad:

1. Häälestus tähendab Heideggeri jaoks eelkõige avatuse sellist viisi, kus *Dasein* end ikka juba eest leiab, sellest tulenevalt nimetatakse seda leidumuseks. Ühtlasi avaneb aga leidumuses (sest end leitakse ikka “kusagil”) *Dasein*'i olemine kui maailmas-olemine ja sellega ka maailm.⁴⁷

2. Häälestus ehk leidumus on viis, kuidas *Dasein*'ile “on antud” tema olemine, heidetuses avaneb sellist laadi terviklikkus, mis toob *Da-sein*'i tema mitte-valla-heita-suutmise ette. Sellises tähenduses on leidumus ühtlasi ka heidetus.

3. Heideggeri häälestusekäsitlus säilitab samas teatava kahetähenduslikkuse, ühelt poolt on jutt põhileidumustest, mis oma atmosfäärilisuse ja eseme puudumisega avab maailma kui sellise ja *ühtlasi Daseini* olemise, teisalt nimetatakse häälestusteks igasugused afektid (tunded, hoiakud jne). Erinevad afektid on aga häälestatud teisejärguliselt, pigem võiks öelda, et nende juurde kuulub häälestus (st leidumus), mitte et tegu on häälestustega. Domineerivad need häälestused, mis avavad teatud laadi terviklikkuse (maailm)⁴⁸ ja see ei tulene sugugi vaid meetodilistest kaalutlustest, eksplitsiitselt omistatakse neile siiski ka ontoloogiline eelisjärk.

4. Häälestus jääb otsustaval viisil seotuks päristise ja ebapäristisusega (“Häälestus avab juurde- või eemalekeeramisena omaenese *Daseini* juurest” (*SuZ*: 340)), avades võimalikkuse *Dasein*'i päristiseks eksisteerimiseks.

5. Leidumusena mõistetud häälestus on nähtus, mis kuulub *Dasein*'i olemisse, ent “Olemises ja ajas ei ole tematiseeritud mõtlemise enese häälestatuse küsimus⁵⁰. Mõistagi loob aga häälestuse mõistmine *Dasein*'i konstitueeriva elemendina aga selle võimaluse, arvestades, et filosoofia peab nii või teisiti lähtuma sellest, mis *Dasein*'ile avatud on. Häälestus on aga just see fenomen, mis avab *Dasein*'ile maailma kui sellise oma

⁴⁷ Kui siin väidetakse, et Heidegger nimetab häälestust leidumuseks eelkõige seetõttu, et „Olemises ja ajas“ on *Dasein*'i enese-eest leidmine keskse tähendusega, siis ei tähenda see sugugi, et maailma avanemine toimub kuidagi teisejärguliselt, sest *Dasein* on maailmas-olemine st *Dasein*'i ise'i (*Selbst*) ja maailma ei saa lahutada. Samas on selge, et *rõhuasetus* „Olemises ja ajas“ on siiski *Dasein*'i enese pärististel ollasuttmistel.

⁴⁸ Seda ei tohiks segi ajada loogilise või metafüüsilise üldisusega.

⁵⁰ Heidegger küll mainib, et ka teoreetilise vaatluse juurde kuulub teatavat tüüpi häälestus, ent see ei mängi fenomenoloogia enda jaoks „Olemises ja ajas“ märkimisväärset rolli.

terviklikkuses. Nii hakkabki juba järgnevail aastail häälestuse ja filosoofia seos aina tihedamaks muutuma.

§3. Põhihäälestuse äratamine

“Olemises ja ajas” ei käsitlenud Heidegger veel häälestuse seotust filosoofiaga, ent ängi tähendus filosoofia jaoks ilmneb Heideggeri 1929. aastal peetud ettekandes “Mis on metafüüsika” (“*Was ist Metaphysik*”, edaspidi *WiM*). On ilmne, et Heideggeri arusaam häälestuse rollist peab olema mõnevõrra muutunud. Nimetatud ettekande keskne küsimus võiks kõlada – millelt saab metafüüsika (filosoofia) oma võimalikkuse? Heideggeri vastus kõlab – ühelt põhihäälestuselt, ängilt. Metafüüsika tegeleb üldiste küsimustega, mis on maailm, mis on oleva põhjused, kes on inimene jne. Seega liigub filosoofia loomuldasa teatavat laadi terviklikkuses. Heideggeri jaoks on aga välistatud see, et filosoofia terviklikkus oleks abstraktsiooni tulemus. Tegu peab olema terviklikkusega, mis läbib inimloomust kui sellist ja on samas (ja just nimelt seetõttu) mõtlemisele ligipääsetav. Selline terviklikkus on avatud häälestuses: “Lõppeks on ju olemuslik erinevus oleva terviku haaramises iseeneses [*an sich*] ja enese eest-leidmises [*sichbefinden*] oleva tervikus” (*WiM*:109). Säärane enese eest-leidmine, nagu me teame eelnevast peatükist, leiab aset häälestuses. Ent sugugi mitte igasuguses (siin tugineb Heidegger taas “Olemises ja ajas” tehtud eristusele põhileidumuse ja leidumuse ehk põhihäälestuse ja häälestuse vahel) – enamustes häälestustes on avatud olev, ent mitte oleva tervik (see tähendab mitte temaatiliselt). Sellegipoolest on olemas häälestused, mis oleva terviku kui sellise siiski avavad, nimelt need, kus üksikud olevad “tagasi astuvad”, muutuvad ebaoluliseks. Ent seal ei “haarata” seda tervikut, tema “antuse viis” on teistsugune. Näitena tuuakse igavus ja rõõm armastatud inimese lähedalolust. “Selline häälestatud-olemine, milles kellegil nii ja nii “on”, laseb meil - temast läbi häälestatuna – oleva terviku keskel seista” (*WiM*:110). “Olemises ja ajas” küll kaasa rääkiv, ent mitte

sellisena tematiseeritud erinevus hirmu ja ängi vahel muutub siin äärmiselt oluliseks. Ängist saab *põhihäälestus* (*Grundstimmung*). Mida võiks see tähendada? Kuna äng on selline häälestus, milles avaneb eimiski (*Nichts*), siis avab ta võimaluse oleval kui sellisel täiesti teistsugusena (*das schlechthin Andere*) ilmned. Me oleme alati mingisuguses põhihäälestuses – “[inimene] on ikka ühte oleva tervikut valla-varjavasse häälestatusesse sisse lastud.” (*Vom Wesen der Wahrheit* (edaspidi *VWW*): 188). Huvitaval kombel kuulub sellise põhihäälestuse juurde peaaegu alati see, et ta ise varjule jääb. “Olemises ja ajas” oli varjulejäämine mõistetud *Daseini* põgenemiselt oma pärististe ollavõimiste eest, nii on ka hiljem äng tagasipõiklemine, ent mõnevõrra on nihkunud tähendusaspekt: “ängis on üks tagasipõiklemine ... eest, see ... eest tagasi lähtub eimiskist” (*WiM*: 111). Päristite ollasuutmiste tähendus hakkab taanduma. See tagasipõiklemine on aga just “juhatus” oleva juurde. “Olemises ja ajas” oli see veel mõistetud langemusena, siin saab sellest aga “positiivne” jõud, mis oleva avab. Häälestuses on inimene (*Dasein*) suhestunud alati olevast enamaga, ent see “enam” kui selline jääb peidetuks, kuid samas ikkagi kandvaks: “eimiski heledas öös tõusetub alles oleva kui sellise algupärane avatus: et olev on – ja mitte eimiski”. Erinevus “Olemise ja aja” ängikontseptsioonist on ilmne: “Mis on metafüüsikas” muutub Heideggeri jaoks keskseks see, et häälestus avab (eimiski “kaudu”) oleva terviku, varem oli häälestust (leidumust) mõistetud viisina, kuidas *Dasein*’ile avanevad *eelkõige* (st mitte ainult) tema enda ollasuutmised.

Dasein on läbistatud “negatiivsusest” (mitte-olevast) ja nõnda heidetud mitte-abstraktsesse terviklikkusesse – just see loob filosoofia võimalikkuse. Transtsendeerides end oleva tervikusse, on *Dasein* metafüüsiline olend (“Üle oleva välja minemine loodub *Daseini* loomuses” (*WiM*:120)). Inimene on selles tähenduses “kauguse olend” (*Vom Wesen des Grundes*: 173, edaspidi *WWG*). Siin kuulub põhihäälestuse juurde transtsendentsi-liikumine – inimene on olend, kes ületab oleva ja see ületamine on metafüüsika põhiliikumine.⁵¹ Transtsendeerimise juurde kuulub aga kaks aspekti: 1.ühest küljest om *Dasein* eimiski sisse hoitud (*hineingehalten in das Nichts*), 2. teisalt aga toimub *Dasein*’is üle oleva terviku välja-tõusmine. Aga see transtsendents (2) saab

⁵¹ Põhi ja transtsendents kuuluvad Heideggeri toonases mõtlemises kokku (vaata *VWG*).

võimalikuks vaid selle pinnalt, et eimiski on juba ängis avatud. Siit on näha, et heidetuse aspekt *Dasein*'i avatuses on muutunud teatud määral tugevamaks⁵².

See, et inimene end teatud häälestustes (põhihäälestustes) maailma transtsendeerib, on enamasti olevasse hoidumise kaudu peidetud: "Algupärane äng on *Dasein*'is enamasti alla surutud. Äng on aga seal [*Da*]. Ta magab vaid. Tema hingus võbeleb pidevalt läbi *Dasein*'i." (*WiM*:117). Milline tähendus on sellel aga filosoofiale? Kui põhihäälestus on miski, mis end peidab, ent ikka alati "kohal" on, siis milline peaks olema filosoofi eesmärk? Järgnev tsitaat väljendab tabavalt filosoofia seost häälestusega - "Me ei saa endid üldse temasse [metafüüsikasse] asetada, kuna me – kuivõrd me eksisteerime – juba ikka temas seisame. /--/ Kuivõrd inimene eksisteerib, loodub teatud viisil filosoferimine. Filosoofia – mida me nõnda nimetame – on metafüüsika käiku toomine. Filosoofia tuleb aga käiku ainult ühe omapärase sissehüppega omaenda eksistentsis *Dasein*'i kui terviku põhivõimalikkustesse." (*WiM*:121). Filosoofia loomus on metafüüsika käiku toomine. Kas võiks seda nii tõlgendada, et filosoofia tematiseerib põhihäälestuses (näiteks ängis) avatu, käsitleb neid põhivõimalikkuseid, mis seal ilmnevad, seostab need omavahel jne? Nii see aga ei ole. Käiku-toomine tähendab just põhihäälestuses avanevate võimaluste üle-võtmist inimeksistentsis eneses, filosoofia on sellisel viisil inimeksistentsi kuuluv fenomen.⁵³ Kuidas seda aga mõista? Kui me oleme alati mingisuguse põhihäälestuse poolt häälestatud, mida siis filosoofia ikkagi tegema peab? Mis on metafüüsika "käiku-toomise" eesmärk? Enamasti on põhihäälestused varjatud, Heidegger ütleb isegi, et "mida suuremad on põhihäälestused, seda varjatumalt nad toimivad" (GA 38: 130). Milline on filosoofia ja "latentse" põhihäälestuse suhe?

Heidegger püüab sellele vastata 1929/30 aasta talvesemestril peetud loengusarjas "Metafüüsika põhimõisted: maailm, lõplikkus, üksildus" (GA 29/30). Probleemsituatsioon, milles Heidegger filosoofia põhihäälestusest kõnelema asub on: "/-- / tõeliselt elava filosoferimise alguse" küsimus (GA 29/30: 87). Filosoofiasse kuulub

⁵² Poca'i eristab passiivse ja aktiivse transtsendentsi ja leiab, et nende erinevus pole „Mis on metafüüsikas“ sügavuti välja töötatud (Poca'i 1996: 112-124). Samas on mõistagi küsitav, kuivõrd „aktiivsus“ ja „passiivsus“ üldse mõistetena sobivad fenomeni kirjeldama. Mulle näib, et nende kokkukuuluvust saab tegelikult alles mõista olemisajalooliselt käände-struktuurilt, siis aga hülgab Heidegger jällegi transtsendentsi mõiste (sest olevat ületades jääb olemine ikkagi olevalt mõelduks).

⁵³ Kuivõrd *Dasein*'i põhivõimalikkused on mõeldud päristisuselt, seda Heidegger nimetatud ettekandes ei selgita. Igal juhul nihkub aga filosoofia päristisuse naabrusesse, vastamaks küsimusele, kuidas nad aga teineteisesse suhtuvad, jääb käesoleva uurimuse maht liialt kitsaks

teatav kahetähenduslikkus – nimelt võib ta alati mõistetud olla teadusliku/akadeemilise distsipliinina, kus tema eksistentsiaalne tähendus ülepea mingit rolli ei mängi. Nii küsibki Heidegger, et kuidas on võimalik saada *Dasein*'i olemist puudutavate filosoofiliste küsimuste poolt tabatud.⁵⁴ See on aga võimalik ainult ühest põhihäälestusest: “Ei tule neid küsimusi teoreetilistena arendada ja üks häälestus *sinna juurde* ja *sinna kõrvale* tekitada, vaid ümberpöörduvalt, me peame need küsimused *ühest põhihäälestusest välja* tekkida laskma /--/” (GA 29/30: 87). Seega on häälestatud-olemine justkui kriteeriumiks “tõelise” (teatava ettevaatusega võiks siin pruukida ka sõna “päristise”) filosofoerimise ja teoreetilise arutelu eristamiseks. Ent filosoofia olemuslik kahetähenduslikkus viitabki sellele, et väljaspoolt vaadeldes ei saa mitte mingisugust eristust teha, ollakse kas häälestatud või olda seda (häälestus on selles tähenduses “immanentne”). Võiks öelda, et filosoofia kahetähenduslikkus tuleneb tegelikult häälestuse tabamatusest objektiivsel vaatlusel. Häälestust ei tohi mitte mingil juhul käsitleda millegi objektiivse/käeesisena, sest sellisel juhul läheb kaotsi tema häälestav jõud. Välisel vaatlusel võib registreerida küll, et keegi on näiteks kurb või lõbus, ent see viis, kuidas kurbus või lõbusus laseb ilmneda oleval ja *Dasein*'il, jääb nii igal juhul kättesaamatuks.

Põhihäälestust ei saa mingil viisil kunstlikult luua, sest ta eelneb tegutsemisele, mõtlemisele ja tahtmisele (“on selle eelduseks, “medium”, milles see [mõtlemine, tegutsemine, tahtmine] aset leiab” (GA 29/30: 101). Nagu juba öeldud, on *Dasein* alati kuidagi häälestatud ning kunatise häälestatuse teeb võimalikuks *alati* mingi (metafüüsiline) põhihäälestus, mille eest *Dasein* nii või teisiti põgeneb. Seega, filosoofia kui metafüüsika käiku-toomine eeldab teatavas mõttes vastupidist liikumist – latentselt häälestav põhihäälestus tuleb alles “tõeliselt” häälestama panna. Aga kuidas? “Ainult see, mis juba algusest saati häälestatud on, võib häälest ära olla. Mis on häälest ära, selle võib ümber häälestada. Kus on häälestus, seal on võimalik häälestuse muutus ja häälestuse äratamine.” (GA 29/30: 268) Niisiis – häälestuse äratamine. Selles konkreetsetes loengus üritab Heidegger põhihäälestusena äratada igavust, täpsemalt, sügavat igavust (*tiefe Langeweile*).⁵⁵ Olles nentunud, et häälestusi ei saa lihtsalt väljaspoolt tekitada, alustab

⁵⁴ Loomulikult on see paljuski samane küsimusega – kuidas peaks filosoofiat õpetatama?

⁵⁵ Igavusest on küll juttu ka juba „Olemises ja ajas“, ent siin loengus viib Heidegger läbi pretsedenditult detailse igavuse analüüsi, eristades kolm igavuse vormi: 1. millegi poolt tekitatud igavus (*Gelangweiltwerden von etwas*), 2. igavuse tundmine millegi juures (*Sichlangweilen bei etwas*) ja 3. on

Heidegger igavuse fenomeni analüüsi, mis vältab umbes kakssada lehekülge. Kuidas võiks ühe häälestuse detailne kirjeldamine viia selleni, et see häälestus ka häälestaks?

Tegelikult ei saagi, ent ta loob selleks *võimaluse*. Heidegger selgitab seda formaalse osutamise (*formale Anzeige*) mõiste kaudu. Formaalne on ta selles tähenduses, et pärineb alati ühe konkreetse *Daseini* (mis on ju alati *meines*) analüüsist ja saab teistele vaid formaalselt osundada. Fenomenid aga, millele näidatakse, pole sugugi käeesised struktuurid, vaid kunatise *Dasein*'i olemise võimalikkused (siin on selgelt näha kui radikaalselt on toonase Heideggeri mõtlemisega seotud päristisus ja ebapäristisus, on ju need *Dasein*'i olemise põhivõimalikkusteks), seega kuulub nendesse endisse teatav liikumise võimalus – nimelt vulgaarsusest (mille võib siin võrdsustada igapäevasusega) *Dasein*'i enese juurde. Metafüüsilised mõisted on alati juurdenäitavad (filosoofia ja häälestuse kahetähenduslikkuse tõttu võib neid ka teoreetiliste mõistetena võtta). Seega on metafüüsiliste mõistete tegelik valdkond inimese kunatine häälestus, millesse nad aga teatava liikumise sisse toovad. See liikumine ise omakorda saab võimalikuks sellelt, et *Dasein* oma häälestuses võib saada tabatud. “Tabatud saab ta vaid siis, kui inimene tema *Dasein*'is tabatav ja selles tabatavuses haaratav on, kui tema loomuses on haaratavuse [*Ergriffenheit*]⁵⁶ võimalikkus.” (GA 29/30: 268) Haaratavus/tabatavus ei tähenda siin mingisugust konkreetset häälestust, vaid häälestatud-olemist/häälestatust kui sellist. See on justkui valdkond, milles mõisted võimalikuks saavad. Ent mõisted vajavad alati üht/ningit põhihäälestust⁵⁷, et/milles *Dasein*'i tabada. Kas mitte seda ei taha Heidegger öelda väites, et “häälestatud-olemine muudab ümberhäälestamise võimalikuks”(GA 29/30: 270)?

See, kuidas metafüüsilised mõisted häälestusse puutuvad, vajab siiski veidi täpsustamist. Tegemist ei ole nimelt sugugi üldiste nimetustaga, mis on kõrgeimal abstarcksioonitasemel (ja nõnda nii või teisiti seotud ette-seadmisega (*Vorstellen*)). Olles

igav (*es ist einem langweilig*). Kolmas igavuse vorm kujutab endast Heideggeri poolt otsitud põhihäälestust. Huvitaval kombel kuulub ka nn sügava igavuse juurde tühjuse (*Leergelassenheit*) karakter, mis muudab selle koormaks. Põhihäälestust läbib igal juhul eelpoolnimetatud „negatiivsus“. (vt GA 29/30: 89-245)

⁵⁶ *Ergriffenheit* tähendab saksa keeli muide ka tundeliigutust, Heidegger kasutab seda ära, et teda *Stimmung*'iga sisemisse lähedusse tuua.

⁵⁷ Tuleb seega eristada häälestatus kui selline ja põhihäälestus.

formaalselt osutavad, on nad võimalikkused⁵⁸. Sellepärast polegi neid võimalik eristada küsimustest (nii võib Heidegger öelda: “Metafüüsilised mõisted on sissehaaramised (*Inbegriffe*), milles ikka tervik *küsitud* on, ja sissehaaramised, mis ikka mõistvat (*Begreifende*) küsimisse kaasa haaravad (*mit eingreifen*).” (GA 29/30: 36) Et see terviku avatus on ontoloogiliselt “vanem” kui igasugune olev, siis võiks öelda, et metafüüsilised mõisted asuvad pigem madalaimal “abstraktsioonitasemel”, nimelt häälestuses alati kaasa häälestavatena, olgugi, et ehk “magavana”. Ent sissehaaramistena on nad ka alati rünnakud (*Angriffe*). Rünnakud, milles *Dasein* on oma igapäevasuses ähvardatud. Põhihäälestuse äratamine rebib *Dasein*’i igapäevasusest välja. Just see on eelkõige häälestuse äratamise eesmärk.

Kui filosoofiaks on vaja ühte põhihäälestust, siis on loomulik küsimus: kas põhihäälestusi on mitu? Ja kui on, siis kuidas nad üksteisesse suhtuvad? Milline on konkreetse metafüüsilise küsimuse/mõiste seos konkreetse põhihäälestusega? „Filosoofia põhimõisted“ on selles mõttes haruldane loeng, et siin tegeleb Heidegger (minu teada) ainsat korda nende küsimustega eksplitsiitselt.

Mitte mingi metafüüsiline põhiküsimus ei ammenda ühte konkreetset põhihäälestust. See johtub sellest, et iga põhihäälestus avab *Dasein*’i olemise *tervikuna* (ja see tähendab, et ühtlasi küsimused oleva, tõe, maailma, lõplikkuse jne jne kohta, sest *Daseini* olemine on ju teadupärast maailmas-olemine). Järelikult muudab iga põhihäälestus iga metafüüsilise mõiste/küsimuse ligipääsetavaks. “Just siis, kui nad [küsimused] tõeliselt metafüüsilised on, peavad nad end *igast Dasein*’i põhihäälestusest arendada laskma” (GA 29/30: 269).

Põhihäälestusi pole aga võimalik suvaliselt valida, sest metafüüsikas peitub sund “täide viia ühte teatavat lõplikku *Daseini* panust, st üle võtta kogu seal peituva küsimise tingitust” (*ibid*). Niisiis on iga mõtleja oma olemise lõplikkuse tõttu seatud teatavate põhihäälestuste ette. Sellest ei ole aga sugugi kerge aru saada. Põhihäälestustena on Heidegger seni käsitletud kolme, põhjalikumalt ängi ja igavust, viidanud aga veel rõõmule kalli inimese lähedalolust. Häälestusi, milles oleva tervik ja *Dasein*’i olemine

⁵⁸ Nii pole „Küsimus tehnika järgi“ (Akadeemia1989/6) alul öeldu, et küsimine tähendab meie olemuse avamist tehnikale sugugi retooriline võte, vaid ütleb tegelikult väga täpselt, mida küsimine tähendab – enese avamist võimalikkustele (varane Heidegger mõistab neid võimalusi muidugi peaaesjalikult *Daseini* olemise võimalikkustena).

end sellisena näitavad, on ilmselt veel “sügav” kurbus (mis hiljem, Hölderlini juures saabki keskseks), “sügav” tüdimus, “sügav” vaimustus. Miks ei saa valida? Siin on tegu ka ajaloolise situatsiooni piiratusega, ligipääs igavusele sai võimalikuks just seetõttu, et tegu on “meie tänase olemaolu” põhihäälestusega. Et erinevatel ajastutel domineerivad erinevad häälestused, siis “jääb filosoofia silmapaistvasse lähedusse ühele kindlale põhihäälestusele” (GA 29/30: 270). Nagu näha murrab siin sisse juba üsnagi oluline erinevus “Olemise ja ajaga” võrreldes, kus häälestust polnud veel ajaloolisena mõistetud. Aga ka siin on see mõte veel üsnagi välja arendamata (ta jääb seotuks aja kultuurilise situatsiooniga).

Samas rõhutab Heidegger, et “iga ehtne põhihäälestus vabastab ja süvendab, seob ja päästab valla teised. Me teame täna veel liigagi vähe sellest *Dasein*’i põhiloodumusest” (GA 29/30: 269). Just see põhihäälestuste omavaheline vastasmäng on see, millest hiljem “Lisandusis” juttu tuleb. Ent ometi on miski, mis kõigil põhihäälestusel ühine on: raskemeelsus (*Schwermet*). Olgugi, et Heidegger nimetab ka seda põhihäälestuseks, oleks eelnevaga seoses ehk seda õigem pidada haaratavuse ehk häälestatuse nimetuseks. Miks aga raskemeelsus? Ilmselt tuleneb see sellest, et Heideggeri jaoks on kogemus *Dasein*’i olemisest kui koormast ikka veel põhjapaneva tähendusega. Just nimelt seetõttu on igapäevasus paos-olemine tõelisest (päristisest) tabatavusest. Filosoofid ja teised loovad “melanhoolikud”⁵⁹ on need, kes selle koorma suudavad kanda võtta, st seista *Da* päristises ebamugavas kodutuses. Just seetõttu viib tõeline filosofoerimine tõelisest põhihäälestusest lähtuvalt paratamatult üksildusse/üksildustumisse.

Milline on aga see filosofoerimine, mis peaks võrsuma sellest põhihäälestusest? “Vaid seetõttu, et eimiski on *Dasein*’i põhjas avatud, võib oleva kogu võõristavus meie peale tulla. Ainult siis kui oleva võõristavus meile peale käib, äratav see ja tõmbab enda peale imetlemise” (*WiM*: 120). Niisiis on imetluse (*Verwunderung*) äratamine latentse põhihäälestuse põhjalt filosoofia ülesanne. See imetlus on filosoofias äratatav vaid ühe põhihäälestuse pinnalt, mis on ebapäristisuse (igapäevasuse) on tõttu “suikunud”. Nii tulebki Heideggeri kahekümnendate aastate häälestuse (ja ka filosoofia) käsitlust mõista eelkõige osundavana päristise eksistentsi (transsendentsis avaneva eimiski häälestadaskmisena) juurde, säärane osundamine aga jääb ikka formaalselt juurde-näitavaks.

⁵⁹ Heidegger laenab selle nimetuse Aristoteleselt, vt GA 29/30: 270).

Samas on juba viiteid ka hilisemale põhihäälestuse ajaloolisusele: sügava igavuse äratamine saab võimalikuks vaid teatud aja situatsioonis. Ning ka päristisus pole enam nii radikaalselt seotud *Dasein*'i oma olemisena – häälestus avab eelkõige maailma (oleva terviku). Ometi pole põhihäälestuse äratamine ega ta ka ise mõistetud veel ajalooliselt – loodumisenä. Järgnevatel aastail jõuab aga Heidegger kogemuseni, et põhjus, miks imetus meile ligipääamatu on, ei ole sugugi *Dasein*'i ebapäristisuses, vaid inimese võimetus näha olevat selle imetusväärsuses peitub hoopis sügavamal. Siit tulenevalt saab vajalikuks ka teistsugune ja teisiti mõistetud filosoofia põhihäälestus ja ka filosoofia ise on teisiti mõistetud.

Häälestus olemisajaloolises mõtlemises

§4. Põhihäälestuse ajaloolisus

Kolmekümnendate aastate alul tabab Heideggeri mõtlemist kuulus kääne (*Kehre*). Kokkuvõtlikult väljendudes võiks öelda, et erinevus “Olemise ja aja” perioodi mõtlemisest seisneb selles, et *Da* (avatus) muutub radikaalselt ajalooliseks. Hetkel jääb see küll vaid formaalseks selgituseks, sest mis on õigupoolest ajaloolisus, selgub hiljem – loodumise/omanemise struktuuri selgitamise kaudu. Loomulikult tähendab see, et *Da* (ja sellega ühtlasi ka *Dasein*’i) tähenduses toimub märkimisväärne nihe. Seda nihet ei tohiks aga kindlasti vaadelda praegu sekundaarkirjanduses nii levinud vaatenurga alt, et käändes toimub rõhuasetuse ülekandumine *Dasein*’ilt olemisele endale. Olemine ise ilma *Da* avatuseta on sisutühi sõna. Mis ja kuidas aga on *Da* kui olemise avatus (väljendudes tollase Heideggeri kõnepruugis – kuidas loodub olemise tõde)? See võikski olla olemisajaloolise mõtlemise keskne küsimus. Olemise ajaloolisus ei tähenda sugugi peamiselt seda, et olemise “ilmnemisviis” vaheldub ajastust ajastusse. Loodumine⁶⁰ viitab ennekõike inimese ja olemise kokkukuulumisele. Kui varem (*WiM*) oli seda mõistetud ennekõike transtsendentsi kaudu (inimese loomusesse kuulub transtsendeerimine), siis nüüd olemise enese loodumisenä.

Sellega üheaegselt radikaliseerub loomulikult ka inimolemise häälestuse tähendus.⁶¹ Häälestatud-olemisest saab välja-seatus oleva tervikusse. Sellisel viisil on häälestus mõistetud ek-staatilisena. Kui Heidegger ütleb, et see oleva avatus, millesse *Dasein* ek-sisteerib, on teatavas tähenduses “vanem” kui *Dasein*, siis tuleks seda mõista sellena, mis mõtlemisele “juba antud on” (*es gibt*, vrdl ettekanne “*Zeit und Sein*”, edaspidi *ZuS* (kogumikus “*Zur Sache des Denkens*”)). “Iga ajaloolise inimese hoiak on, olgu see toonitatud või mitte, olgu see mõistetud või mitte, häälestatud ja selle häälestuse kaudu sisse tõstetud olevasse tervikuna” (*VWW*: 191). Kunatine põhihäälestus seab

⁶⁰ Selle sõnaga tõlgitakse siin saksa *Geschehen*’it, milles kõlab läbi nii (aja)lugu (*Geschichte*) kui juhtumine, toimumine, aset leidmine. Eelkõige peaks see sõna viitama sellele, et olemine pole kuidagi käeesine, vaid sünnib, juhtub. Selles tähenduses on olemine sündmus.

inimese oleva tervikusse, mis on *Dasein*'ile teatud mõttes ette antud. Milline on aga selle ette-antuse viis, seda saab selgitada omakorda põhihäälestuse mõiste kaudu.

Selle peatüki eesmärk on aga kõigepealt välja tuua kaks erinevat laadi, kuidas inimene põhihäälestusse ajalooliselt hoiduda võib, et alles seejärel selgitada, millisel viisil loodub Heideggeri jaoks olemise ajalooline põhihäälestus mõtlemises (peatükid 4-8).

Heideggeri põhjanev kogemus on, et ajaloolise (ek-staatilise) põhihäälestusega seoses kuulub inimolemisse (*Irre*) eksituse võimalus. Liikumine on siin paljuski sarnane *Daseini* häälestusega “Olemises ja ajas” – seda väljaseatust oleva tervikusse *võimaldav* põhihäälestus (põhileidumus) on ise sellisena alla surutud, inimeksistents “insisteerib” vaid olevasse. Kui varem oli aga seda hoidumist olevasse interpreteeritud ühe *Dasein*'i olemisvõimalikkusena (kus toimub pakku minemine ebahubase oleva terviku eest), siis nüüd saab sellest *enesest* üks põhihäälestus ja nimelt *metafüüsiline*.⁶²

Nimelt näib olevat kaks võimalust, kuidas põhihäälestus võib avada oleva terviku – ühest küljest nii, et see oleva tervik häälestab kui selline, ja et ta on oma häälestuses ka algupärasel viisil üle võetud (*kui* põhihäälestus), teisalt aga nii, et inimene hoidub *ainult* olevasse ja laseb oleva tervikul täielikult varjatusse langeda. Loomulikult ollakse ka esimese häälestuse viisi puhul nii või teisiti oleva juures, sest põhihäälestus, mis avab oleva, loob ka võimaluse ainult olevasse hoiduda. Põhihäälestuses on ikka ka eksitusse viiv. Ent erinevus on selles, et oleva domineerimine teda võimaldava ees ei ole algselt kunagi täielik. Metafüüsilise põhihäälestuse juures omandab olev aga täieliku võimu. Inimene *unustab*, et ta ek-sisteerib. See tähendab ka ühtlasi, et unustusse langeb ontoloogiline diferents ehk erinevus olemise ja oleva vahel. Põhihäälestuses häälestav langeb täielikku unustusse. Ent ometi jääb teataval viisil häälestavaks – “Sellega, et saladus [end varjav põhihäälestus] end unustusse ja unustuse jaoks keeldub, laseb ta ajaloolisel inimesel tema käibiva ja tema tehtu juures seista” (*VWW*: 193). Seega on tegu ühe häälestuse viisiga, häälestusega, mis, olles häälestus, samas “ei ole ka”. Võiks öelda,

⁶¹ Minu meelest pole päris korrektne tuletada „käändest“ kõneledes üks fenomen teisest, näiteks – olemine muutub ajalooliseks, seetõttu radikaliseerub mõtlemise häälestatus. Tegemist on *üheagse* (võrdalgupärase) muutusega, kus Heideggeri mõtlemine käändub *tervikuna*.

⁶² Nagu näha, on sõna metafüüsika Heideggeri jaoks omandanud teistsuguse tähenduse. Kui enne tähendas ta *Dasein*'i olemist niivõrd, kuivõrd sellese kuulub transtsendents, siis nüüd pigem olemisunustuses mõtlemise viisi.

et tegu on häälest ära häälestava põhihäälestusega ja et metafüüsiline mõtlemine on justkui “häälest ära mõtlemine”.

Samas on igasugune põhihäälestus ajalooline. Seda ei tohi aga mõista nii, et inimene leiab ennast alati mingisugusest põhihäälestusest eest ja need põhihäälestused siis sajandite möödumisel vahelduvad. Pigem ongi inimese ajalooline olemine ühe põhihäälestuse loodumine. Ühtlasi loodub üks põhihäälestus aga alati ajaloolisena, st avab ajaloo ja ajalise kui terviku⁶³. Seega pole metafüüsika näol tegu sugugi mitte ainult häälest-ära-mõtlemisega, metafüüsika on ka häälest-ära-inimlik-eksistents oleva tervikus.

Nagu ülalpool mainitud, kuulub aga põhihäälestuse juurde loomuldasa see, et ta eelneb mõtlemisele, toob mõtlemise alles mõteldava ette. Nii on ka metafüüsilise põhihäälestuse puhul. Siin on tegu Heideggeri mõtlemisele põhjaneva kogemusega – nimelt see, et me oleva tervikut, ajalisust, inimese eksistentsi kaldume alati mõistma käeesise olevana, selle põhjus peitub ühes põhihäälestuses. Tegu ei ole mõtlemise kui sellise jõuetusega, tegu ei ole ka filosoofia kahetähenduslikkusega. Pigem on sellel oma ajalooline paratamatus metafüüsilises põhihäälestuses. Mille aga annab ette metafüüsiline häälestus? *Metafüüsiline põhihäälestus tipneb inimese määratluses subjektina.* Sümpptomeid, mis kuuluvad häälest-ära-olemise juurde, toob Heidegger esile terve hulga (“kultuurikäitis”, “rehkendav mõtlemine” jne jne), ent nende kõigi põhjanev ühine tunnusjoon on see, et olemine on mõistetud olevalt. Samas, et olev “pärib” oma olemise ikkagi häälestavast põhihäälestusest, siis võrdub oleva “omapead jätmine” tegelikult ka tema kokkuvarisemisega, olevast saab tehistu (sellest tuleb allpool pikemalt juttu). Küsimus, mis Heideggeri jaoks keskseks saab, on see, kuidas on võimalik inimese “harmooniline” (hääldeseatud) eksistents oleva keskel metafüüsika valitsemise ajastul? See peab olema selline ek-sistents, kus hääletuses algupäraselt avatu (oleva olemine) tõeliselt häälestab. Kas on võimalik mingi teistsugune, algupärasem häälestus? Et aga häälestuse puhul ei ole tegu subjekti hoiakuga, siis kust peaks selline häälestus pärinema?

⁶³ Loomulikult avab kunatine põhihäälestus oleva terviku kõrval ka inimese olemise kui sellise, ent (vähemalt mulle näib nii) Heideggeri põhikogemus subjektiivsusest kui olemisunustuse vormist ei võimalda tal enam põhihäälestust mõista *eelkõige Dasein*’i “ise” võimalikkuste avamisena.

Häälestus ei ole radikaliseeritud maailmavaade, kuigi sarnane interpretatsioon surub ennast ikka ja jälle peale. Võikski pigem öelda, et maailmavaade on (põhi)häälestuse subjektiivne/metafüüsiline tõlgendus. Ometi oleks tarvilik välja tuua otsustavamad erinevused. Maailmavaade on mõistetud subjekt-objekt suhtelt, tähendades subjekti eelistuste ja hoiakute kogusummat ja põhistruktuuri, millest lähtuvalt ümbritsevat mõistetakse. Üks maailmavaade välistab teise (näiteks kristlik mohameedliku jne). Heidegger ei väsi rõhutamast, et subjekt-objekt suhe saab alles ühe põhihäälestuse avatuses võimalikuks, st põhihäälestus on “vanem” kui maailmavaade. Ja üks tõeliselt häälestav põhihäälestus toob omapärasel viisil häälestama ka teised (sellest ka ülalpool juttu).

Mõtlemine subjektiivsuses mõistab end absoluutsena (ise endale reegleid kehtestavana), st ta ei adu enese häälestatust ehk seda, et ta lähtub ühest ette-antusest. Milline on aga häälestatud häälestatus? Milline on mittemetafüüsiline häälestus? Kust ta “tuleb”? Heideggerile ei piisa enam päristisest hoidumisest oma-enda olemisvõimalikkusesse, sest need avanevad samuti alles ühes ajaloolises häälestuses. Heideggeri keskne kogemus on, et säärane häälestus avaneb luules ja mõtlemises.

Millisel viisil see mõtlemises aset leiab, selgub hiljem, nagu ka selle häälestuse struktuur (sest see on mõistetav vaid lähtudes “Lisandusist filosoofiale”). Siin on tähtis see viis, kuidas Hölderlini luules avanev põhihäälestus viitab hästi-häälestatud eksistentsi võimalikkusele. On tähenduslik, et tugevalt hakkab kaasa mängima alguses välja toodud häälestuse mõiste juurde kuuluv harmoonia alatoon, mis tuleb sõnasse Hölderlini „metafüüsilise põhisõna“ *Innigkeit* kaudu. Võiks öelda, et metafüüsiline inimene (teel „tehiseeritud looma“ poole) ei ole oma olemisega (eksistents) ja olemise kui sellisega (varjatus) harmoonilises kooskõlas. Selline tees vajab loomulikult märksa põhjalikumalt käsitletu, küsimus on nimelt selles, mida võiks „harmoonia“ tähendada olemisajaloolise mõtlemise jaoks. Hölderlini tõlgendus on Heideggeri jaoks kõike muud kui lihtsalt interpretatsioon, milles mõtlemine midagi õppida võib, põhihäälestuse ajalooline formuleerimine saab otsustaval viisil juhatust Hölderlini luulelt, samas on aga Hölderlini

luule mõistetud eelkõige just häälestavana. Heideggeri jaoks on Hölderlini keskseks sõnaks (mis väljendab tema luule häälestust) *Innigkeit*⁶⁶. Hölderlini luule poole pöördumise teeb võimalikuks aga kogemus, et põhihäälestus tuleb sõnasse vaid „üksikute“ kaudu – luule, mõtlemise ja riikiloova teo kaudu. Selle kogemuse eelduseks on aga häälestuse mõistmine ajaloolisena – metafüüsika kui ajalooline häälestus suleb võimaluse häälestuses häälestava kui sellise üle-võtmiseks, selle (algupärase häälestuse) kogemine on vaid väheste „aimavate“ võimuses. Luule (Hölderlini luule) on aga just ette-aimamine.⁶⁷

„*Innigkeit*“ tähendab Heideggeri jaoks kahetist: „Sellel sõnal pole Hölderlini jaoks mitte mingit tegevusetu tundelisuse kõrvalmaiku. Pigem vastupidi. See peab esiteks silmas *Daseini* kõrgeimat jõudu/väge“. (GA 39: 117) *Innigkeit* tähistab *Daseini* hoidumise viisi olemisse kui sellisesse ja see hoidumine on ühtlasi tema loomuse fundamentaalne määratlus. Ent milline on see hoidumise viis ja millesse hoidutakse? „See jõud hoiab end alal olemise kaugeimates vastuoludes [*Widerstreit*] püsimises põhjast saati“ (*ibid*). Harmoonia (kui *Innigkeit*) pole loomulikult „ükskõikne, pingeta ühehäälsus“, vaid ühendab endas kaugeimaid vastandeid. „Lühidalt: selle olemuslike vastuolude häälestatud, teadev seesseisvus [*Innestehen*] ja väljakannatamine [*Austragen*], millel algupärane ühtsus vastakutiseadmises“ (*ibid*). Eeltoodu väljendab Heideggeri ajaloolise häälestuse-mõtlemise tuuma. Olemise poolt häälestatus ei tähenda seda, et see olevasse väljaseatus kui selline on lihtsalt *teadvustatud*; et ta tõeliselt häälestada saaks, peab see väljaseatus olema välja kannatatud. Oleva avatus ilmneb aga alati mingisugusel viisil, st ta ei ole lihtsalt abstraktne väljaseatus (see on häälestuse ajaloolisuse põhitähendus). Häälestus heidab häälestatu alati vastuolulisse kooskõlasse [*Einklang*]. See vastuolulisus tuleneb ajaloolise põhihäälestuse loomusest, mis paiskab inim-eksistentsi avatusse neljatisel viisil: 1. „Häälestus ei sea meile midagi ette, vaid lükkab meie *Dasein*’i valla [*entrückt*]“⁶⁸ häälestatud suhtesse jumalatega ja nende nii ja nii olemisega“, 2. „välja tõukamisest tõukab [*Einrücken*] häälestus meid ühtaegu suhteisse maa, maastiku ja

⁶⁶ See sõna on praktiliselt tõlkimatu, otsene tõlge oleks intiimusus või isegi lähedus, ent see ei annaks jälle edasi sõnas peituvat viidet seesmisusele või seesmusele.

⁶⁷ Kuidas ja millelt saab aimamine teoks, on tegelikult mõistetav vaid 6 peatükis käsitledavalt aeg-ruumi kogemuselt.

⁶⁸ *Entrückt* tähendab saksa keeli ka ebamaist, üleloomulikku. Eesti keeli on seda paraku võimatu edasi anda.

kodu(maa)ga“, 3. avades ühtlasi ringkonna (*Bezirk*) oleva kui sellise ilmnemiseks ja 4. „põhihäälestuse jõud on ühtlasi põhjav, seades *Daseini* tema põhjade ja põhjatuste ette“ (vt GA 39: 139-141 ning 181). Ühest küljest on siit näha, *kuidas* avab põhihäälestus oleva. On justkui esitatud (algupärasel) põhihäälestuses avatu „struktuur“ – inimene, maa, jumalad ja põhjad/põhjatused.⁶⁹

Heidegger, kogedes inimese kuuluvust maale ja jumalatele, jõuab tõdemuseni, et põhihäälestus heidab ka üksildustunud *Dasein*'i olemuslikku suhestatusesse teistega. „Põhihäälestuses saab “minast” “meie””. Ja sellest “meiest” saab rahvas (*Volk*). Rahva tähendus seostub aga otsustavalt kogemusega, et põhihäälestus heidab inimese suhtesse maa ja jumalatega, st ei ole lihtsalt maad ja lihtsalt jumalad – on maa ja jumalad ühe rahva ajaloolises olemises. Loomulikult jääb “ise” (*Selbst*) ikka *Dasein*'i olemuslikuks tunnusjooneks, ent “pärististele ollasuutmistele” osutamine pole enam filosoofia ülesanne. Täpsemalt väljendudes – päristine ollasuutmine, mis oli seni alati seostatud “ise”-ga paigutatakse mujale, seda mõistetakse ajalooliselt – rahva päristise olemisena. Et mõisted „päristine“ ja „ebapäristine“ on otsustavalt seotud *Dasein*'iga „Olemise ja aja“ vaatepunktist, siis ei kasuta Heidegger hiljem neid mõisted.⁷⁰

Omaette küsimus on, kas tegu on ainult Hölderlini luule häälestusega või on see struktuur omane igasugusele põhihäälestusele. See küsimus oleks aga põhihäälestuse loomusest mööda vaatav – ühest küljest seetõttu, et Heideggeri mõtlemisele on võõras näite ja üldise nimetaja vaheline „dialektika“. Hölderlini luule häälestuses peitub oma hädavajadus, ent millest see täpselt tuleneb, seda võib mõista vaid „Lisandusis“ sõnasse tuleva kokkumuse juhthäälestuse kaudu.

Võrreldes varasema häälestuse-käsitlusega on erinevus märgatav. Ei ängi ega ka igavuse puhul ei olnud oleva ilmnemislaad põhihäälestusest kuidagi täpsemalt kirjeldatud (pigem oli oleva ilmnemislaad põhihäälestuses ikka määratlematu (*Gleichgültig*) ja just võimaldas oleva terviku avanemise). Seega määratleb Heidegger Hölderlini luule kaudu märksa täpsemalt ajaloolise põhihäälestuse laadi. *Innigkeit*'is on „harmooniliselt teineteise vastu seatud“ (*Harmonischentgegengesetzte*) inimesed ja jumalad, kes oma vastu-olus alles olemisse on toodud (harmooniline vastuolu, nagu ka arvata võib, ei ole

⁶⁹ Loomulikult on siin tegu hilisema „ilmaneliku“ (*Weltgeviert*) ettekuulutajaga.

⁷⁰ Kuivõrd kõlab *Ereignis*'es läbi *Eigentlichkeit*, oleks muidugi põnev uurimisteema.

vastu-seis kahe eesleiduva/käeesise vahel, *Innigkeit* on see põhihäälestuse kese, mis nad alles kokku toob). See ei haara aga *Innigkeit*'i kogu loomust. *Innigkeit* väljendab viisi, kuidas häälestuses avatu/antu üle võetud peab olema – nii see antus kui ka ülevõtmine toimub ajaloo ja ajalooa, sest põhihäälestus avab ka ajalisuse ning ajaloolisuse (ajalisus on Heideggeril mõistetud ajaloolisuselt, mitte vastupidi). Ent see ajaloolisus jääb otsustaval viisil seotuks jumalate, maa ning inimesega. Hölderlini luule peakogemus on Heideggeri järgi see, et jumalad on põgenenud. Jumalate, maa ja inimese (rahva) vastasmängus on nad üheagselt olnud (*Gewesene*) ja tulevased (*Zu-künftige*). Jumalad põhihäälestuses ei tähenda sugugi mingisugusel viisil kohalolevaid taevaseid, vaid jumalad on ranges tähenduses *valdkond*, milles jumalik alles ilmned (või mitte ilmned) saab (hiljem nimetatakse seda jumalikuks (*Göttliche*) või lihtsalt pühaks (*das Heilige*). Samamoodi ei ole ka maa (*Erde*) oma vastumängus jumalatega mingil viisil lihtsalt objekt, mille „peal kõndida“. Maa on pigem *tänapäevasele* inimesele ära-kasutamise objekt, inimene on „maa isand“. Hölderlini luule põhihäälestus teeb võimalikuks aga teistsuguse, algupärase suhte maasse.

Algupärane aeg, mis avab end põhihäälestuses (eelkõige jumaliku „kaudu“) on „olnu ette-poole-valdamine tulevikku“. Hääletuses häälestav oleva avatus kui selline tuleb alles inimolemisse oma ajaloolisuses üle võtta: “*Dasein* on olevale kui sellisele – nii olevale, mis ta ise on, kui ka olevale, mis ta ise ei ole üle antud/vastutat (*Überantwortet*)”. Põhihäälestuse häälestada laskmine tähendab sisse nihkumist põhihäälestuses avatud ajalisesse. Täpsemalt öeldes – põhihäälestuses häälestav heidabki end minevikust tuleviku kaudu *Dasein*'i olemisse. Pingestatus olnu ja tulevase vahel on põhihäälestuse kui *Innigkeit*'i algupärane tähendus. Põhihäälestus loodub ajalooa. *Innigkeit/Einklang* on aga sõna, mis väljendab jumalate ja inimeste, olnu ja tulevase (algupärast) kokkukuulumist põhihäälestuses.

Hölderlini-tõlgenduses pole põhihäälestuse üle võtmise/välja kannatamise fenomen veel süstemaatiliselt välja arendatud. See leiab aset “Lisandusis filosoofiale” Üks on aga selge – põhihäälestus on suuresti eemale nihkunud *Dasein*'i päristisuse juurest, sellega käsikäes käib aga huvitaval kombel põhihäälestuse fenomeni muutumine olemise ajaloolisuse üheks võtmemõisteks. Samas saab aga häälestatud-olemisest vaid väheste privileeg. Kuidas saab väheste häälestatusest aga inimloomuse enese lükkumine

olemise tõtte, sellele Heidegger Hölderlini-loengus ei vasta (vt ptk 8). Ent just Hölderlini poolt lausutu muudab tarvilikuks teistlaadi mõtlemise – mõtlemise, mis mõtlevalt (mitte luulest lähtuvalt) kannatab olemise avatuse välja ja toob selle sõnasse.

Olemisajaloolises mõtlemises toimub varasemaga võrreldes oluline nihe: põhihäälestus hakkab tähistama eelkõige mõtlemise ja luule fenomeni. Nii ei ole Heideggeri jaoks enam võimalik see, et põhihäälestuseks võiks olla mõni igapäevasusse kuuluv “meeleolu” (igavus, äng). Häälestusest saab *ajalooline* viis seista oleva avatuses (kuhu kuulub nii maa kui ilm, jumalad ja surelikud), seetõttu on ta märksa komplekssem nähtus (Hölderlini luule puhul *heilig traurnde Bedrängnis als Bereitschaft*).

Kuidas on aga mõtlemine häälestatud? Kust ta juhatust saab? Kuidas ta juhatust andva häälestuse üle võtma peab? Neile küsimustele püüan vastata, tuginedes Heideggeri teosele “Lisandusi filosoofiasse” (GA 65).

§5. Hämmastus ja kohkumus

Mõtlemine “Lisandusi” pole mõtlemine häälestuse kohta, Heidegger ei esita seal üht uut käsitlust häälestusest. See aga ei tähenda, et häälestusel pole seal mitte mingisugust rolli mängida. Pigem vastupidi – *põhihäälestus on “Lisanduste” üks keskseid küsimusi*, Heidegger püüab seal mõelda häälestusest ja ka lugejat sellesse häälestusse tuua. Nii on meil “Lisandusi” toimuva mõtlemise näol tegu häälestatud-häälestava mõtlemisega. Järgnevate peatükkide eesmärk ongi selgitada, milline on see häälestus, millest Heidegger mõtleb ja kuidas kuulub see olemise tõe järele küsimisse. Nagu selgub, pole tegu kahe erineva küsimusega, sest olemise tõde on loomuldasalt häälestav.

“Lisandusi” on üleminekumõtlemine: ““Lisandusi” küsivad ühel rajal, mis ülemineku kaudu teise algusesse, kuhu õhtumaine mõtlemine praegu sisse lükkub, alles rajatakse” (GA 65: 4). Enne selle selgitamist, mida tähendab teine algus, on tarvilik kasvõi formaalseltki määratleda Heideggeri lausumisviis “Lisandusi”, sest selle valemimõistmine viib ühtlasi kogu seal kirjutatust möödavaatamiseni.

“Asi ei ole enam selles, et millegi “kohta” midagi ütelda ja vastas-esemelikkust esile seada” (GA 65: 3). See mõtlemine ei ole enam ette-kujutav (*vorstellendes*), sest tal ei ole ranges tähenduses eset. Tegemist on esemetu mõtlemisega: “Siin ei kirjeldata ega selgitata, siin ei kuulutata ega õpetata; siin pole lausumine lausutava vastas, vaid on see ise kui olemise loomumine” (GA 65: 4)⁷¹. “Lisandusi” pole propositsioonide kogum, vaid olemise enese loodumine ja loomumine. Heidegger ei *väida* mitte midagi. Seisukoht, et Heideggeri mõtlemises “Lisandusis” loodub olemine kui selline, eeldab ühte teistsugust laadi arusaama mõtlemise ja olemise kokkukuulumisest, hoopis teistsugust “keelekäsitlust”, kui senine metafüüsiline mõtlemine seda on pakkunud. Kuidas saab mõtlemise kaudu olemine looduda, mis see loodumine õigupoolest on, kõigele sellele saab läheneda aga just häälestuse analüüsi kaudu.

Kui etteruttavalt üteldakse, et Heideggeri mõtlemises loodub olemine, siis esialgu on see mõistagi arusaamatu, tähtis on seda aga siin rõhutada, sest pidevalt valitseb oht, et “Lisandusis” kirjutatud mõistetakse olemise mingisugust laadi kirjeldusena, kus tuuakse välja teatud olemise “struktuurid” ja mis on mõtlemisena teatud mõttes süstemaatiline (olguigi, et see süsteem pärineb olemisest enesest)⁷². Tegelikult *peaks* seda aga mõistma loodumisena, mis ei saagi mujal toimuda, kui mõtlemises ja luules. Ent ikkagi, kuidas?

Taas etteruttavalt – olemine loodub põhihäälestuse ümber-häälestuses. Sellisena on “Lisanduste” mõtlemine üleminekumõtlemine, üleminekut tuleb siin aga mõista käändena olemises eneses. Küsitav on aga – kuidas? Üleminekumõtlemine ei ole midagi sellist, mis vaatleb muutuvat ajastut ja siis üritab selle kohta midagi sõnasse tuua. Üleminek kui selline leiabki mõtlemises aset. Küsimus on loomulikult, kust toimub üleminek kuhu? Millist laadi see üleminek on? Millisel viisil saab üks mõtlemine olla üleminekumõtlemine? Milline “seos” valitseb mõtlemise ja olemise vahel?

Üleminek toimub mõtlemise esimesest algusest (mõistetud kreeka filosoofia algusena) teise algusesse. Esimene algus on metafüüsika algus. Ent selline algus võib algusena ilmsiks tulla vaid vastasmängust teise algusega. Teine algus kui eelseisev on aga kogetud esimesest algusest lähtuvalt. Nad mõlemad on oma vastasmängu tõmmatud

⁷¹ Loomumine tõlgib siin saksa sõna *Wesung*. *Wesen* verbaalsena mõistetult on siis “loomuma”. *Wesen* tähistab Heideggeri jaoks viisi, kuidas olemine “on”, eristuses olevast. *Wesen*’i tavatähendus on aga olemus, loomus. Eestikeelses “loomumises” võiks aga kuulda kokkukuulumist “loodumisega”, olemine loomub loodudes/loodub loomumises.

üleminekumõtlemises. Nagu näha on asjade seis keeruline – Heideggeri mõtlemine ei ole mõtlemine, mis tahab alustada lihtsalt teist viisi mõtlemist, mis seisab kuidagiviisi metafüüsikast väljas, sest esimene algus kuulub vastasmängus teise alguse juurde.

Milliselt viisil loodub olemine esimeses alguses? Siinse töö jaoks tähendab see aga ennekõike: milline on esimese alguse põhihäälestus ja miks saab esimese alguse häälestusest vajalikuks mõtlemise teine algus? Heideggerile “Lisandusis” omase lakoonilisusega öeldakse: “Põhihäälestus. Esimeses alguses: hämmastumine [*Erstaunen*]”⁷³ (GA 65: 21). Rohkem ei selgitata. Küll aga leiab põhjaliku hämmastuse analüüsi “Lisandustega” kirjutamisega üheaegselt peetud loengus “Filosoofia põhiküsimused” (“*Grundfragen der Philosophie*”) (GA 45).

Heidegger toob siin sisse “Lisanduste” põhihäälestuse mõistmisel äärmiselt tähtsa fenomeni – nimelt hädavajaduse (*Not*)⁷⁴. Igasugune filosoofia algab ühe hädavajadusega, st igasugune põhihäälestus on ühest vajadusest läbistatud. Siin ilmneb tõik, et põhihäälestuses peitub midagi sundivat, miski, mis toob inimese vajaduse/vajalikkuse ette kuidagi põhihäälestuses häälestavale re-ageerida (filosoofia on selle re-aktsiooni üks vorm). “Kui me siin hädavajadusest kui sellest kõneleme, mis sellele vajalikkuse kõrgeima vormi vajalikuks muudab [*Ernötigt*], siis ei pea me silmas häda ja viletsust. Aga ometi mõtleme me ühe pole [*an ein Nicht*] peale, ühe poleva [*Nichthaftes*] peale” (GA 45: 151). Selles sundivas sundiv on just nimelt põhihäälestuses valdav negatiivsus⁷⁵. Esialgu jätab Heidegger määratlemata selle negatiivsuse algupära – et olemine loodub põhjatusena (vt ptk 7).

Hädavajadus pole aga kindlasti enne häälestust olemasolev probleem või kitsikus, põhihäälestus avab oleva hädavajaduse viisil. “See vajadus, mida siin silmas peetakse, on mitte-välja-ja-sisse-teadmise [*nicht-aus-und-ein-wissen*: mitte-orienteerumine] /--/ sellest välja ja sellesse sisse, mis selle teadmise kaudu end alles avab kui tundmata ja põhjamata “ruum”.” (GA 45: 152) Heideggeri kohaselt olid kreeklased sellisesse “ruumi” paisatud, kus polnud veel üldse otsustatud, “mis on olev ja mis mitte-olev”. Täpsemalt – see ruum

⁷² Süsteemi tähenduse kohta olemisajaloolisele mõtlemisele vt GA 65: 5.

⁷³ Eesliide *Er-* viitab verbi transitiivsele karakterile.

⁷⁴ “Hädavajadus” pole saksa *Not*’i tõlkimisel sõnaraamatu perspektiivist ehk täpsem vaste, ent “häda” või “viletsus” ei anna Heideggeri poolt silmas peetut üldse edasi. Kokkukuuluvus *Not*’i ja *Notwendigkeit*’i vahel on ehk kuuldav eesti keeli vajaduse ja vajalikkusena.

teeb igasuguse lahutamise oleva ja mitteoleva vahel alles võimalikuks. Mõtlemisele, mis sellises otsustus-eelses avatuses seisab, on ülesandeks “olevat tema olemise otsustavuses tõusta ja enese ees seista lasta, seda sellisena kuulda võtta [*Vernehmen*] ja sellisena tema olev-olemises [*Seiendheit*] esimest korda nimetada”(GA 45:153). Sellise “ruumi” ja hädavajadusena saadab olemine end kreeka mõtlejaile, nende mõtlemist läbi häälestades.

Kreeka mõtlemist läbihäälestav häälestus on Heideggeri järgi kuuldav sõnas *thaumazein*, mille ta hämmastuseks (*Er-staunen*) tõlgitseb.⁷⁶ Heidegger eristab hämmastuse kui põhihäälestuse võimalikest teistest (igapäevastest) hämmastuse vormidest (*Bewundern*, *Staunen*, *Bestaunen*), sest neil on alati selgelt piiritletud hämmastuse (imestamise) ese. Selles suhtes sarnaneb käsitlus selgesti “Olemise ja aja” ängi analüüsile. Igapäevasene hämmastus lähtub alati tavaliselt (*Gewöhnliche*) (st tavalisus on juba ette antud, on hämmastuse mõõduks), millele ta siis hämmastava tagasi viib. Nii pole aga asi hämmastuse kui põhihäälestuse juures⁷⁷. Sellist hämmastust iseloomustab see, et *tavaline ise*, st kõik oma kõiksuses (*Alles in Allem*) muutub siin hämmastavaks. Ühest küljest tähendab see, et ebatavalist (hämmastavat) ei saa enam mingisugusel viisil tavalisele tagasi viia. Loomulikult tekib siin küsimus, et kui hämmastamine oli eelnevalt mõistetud alati suhtes tavalisega, siis kuidas on võimalik kõige ebatavaliseks muutumine? Puudub ju see alus, millelt mõõta. Heidegger leiab, et hämmastus põhihäälestusena seab tavalise ja ebatavalise teineteisest lahku (*setzt auseinander*) – laseb mõlemal alles sellisena ilmned.

Kuna hämmastavus haarab kõike, siis ei ole võimalik *kõige* ebatavalisusesse kuidagi siseneda (see eeldaks, et kusagilt sisenetakse) ja samas ei ole võimalik sellest ka mingil viisil väljuda. Häälestusse ollakse alati juba kuidagi *asetatud*, häälestuses leitakse ennast ikka juba eest (just see, olemisajalooline, häälestuse interpretatsioon osundab, kuivõrd tugevalt “Olemise ja aja” leidumus olemisajaloolises mõtlemises ikkagi kaasa

⁷⁵ Polevus kõlab eesti keeli nii veidralt, et siin kasutan ma negatiivsust selle asemel, hoolimata selle sõna metafüüsilisest päritolust.

⁷⁶ Teadaolevalt on Heidegger selles suhtes historiliselt vääral seisukohal – lähtudes Aristotelesest lausub ta, et hämmastus on midagi sellist, mis filosoofiat lõpust alguseni läbi häälestab, mis pole ainult lähtekoht (*Was ist das: die Philosophie*: 23). Aristoteles väidab aga tegelikult hoopis vastupidist, hämmastus on miski, mis teoreetilise teadmisega ületatakse/maha jäetakse.

⁷⁷ Et Heidegger viib hämmastuse analüüsi läbi kolmeteistkümne (!) sammuga, siin esitan ma ainult väga põgusa ülevaate sellest detailsest käsitlusest (vt GA 45: 157-180).

räägib). Et hämmastuses muutub hämmastavaks kõik, st ilmneb olev oma terviklikkuses, seetõttu on tegemist põhihäälestusega. Mis aga on selles ilmnev tavaline ja ebatavaline?

“Mitte sisse ja välja teades seisab hämmastamine ühes vahemikus (*Zwischen*), tavaliseima, oleva ja tema ebatavalise, et see “on” vahel. See vahemik saab alles hämmastuse kaudu vabaks ja teineteise vastu heidetud” (GA 45: 168). Seega – hämmastuse põhihäälestus asetab “kohta”, mis on oleva ja oleva olemise vahel. Vahemik teeb võimalikuks kreeka filosoofia algkogemuse, et olev on *kui* olev.⁷⁸ Seega toob hämmastus oleva tema olemisse. *Häälestus asetab inimese oleva ja oleva olemise vahele*. Mõistagi pole tegu siin inimesega, kelle “olemus” oleks juba kuidagi määratletud ja kes nii või teisiti *seejärel* häälestatakse. Häälestamine toimub enne oleva kui oleva ja inimeneolemise kindlaks seadmist (igasugune kindlaks seadmine saab alles häälestuses avatud vahemikus võimalikuks). Tegemist on vahemikuga, mis on “vanem” kui olev inimene. Häälestus avab sellise vahemiku. Kreeka sõna vahemiku jaoks on *aletheia*, varjamatus.

See vahemik tuleb “Lisandusis” (ehk mõtlemise teises alguses) sõnasse olEmisena⁷⁹ (*Seyn*) ehk *Da* aja-ruumina. Vahemik ei seisa aga inimese ümber neutraalselt justkui õhustik või atmosfäär. “*Thaumazeini* põhihäälestus muudab vajalikuks (*nötigt*) tavalise ebatavalisuse puhta tunnustamise (*Anerkenntnis*).” (GA 45: 172) Vahemik tuleb küsides välja kannatada. Küsimine aga, nagu ülal kirjeldatud, tähendab oma ek-sistentsi avamist küsitava võimalikkustele. “Põhihäälestuse väljakannatamine [*Aushalten*] /--/ on oleva ja tema paiga [*Gegend*] järele küsimise vajalikkuse täide viimine [*Vollzug*].” (GA 45: 172)

Mida tähendab siin aga täideviimine? Ühelt poolt näitab ta loomulikult, et põhihäälestuses seismine nõuab inimese “aktiivset” osavõttu, seda, et inimene häälestuse häälestamise üle võtaks, et ta sellele vastaks. Siin tuleb aga silmas pidada, et ei ole kahte eraldiseisvat poolust: inimene ja siis põhihäälestus, mis siis omavahel mingil salapärasel

⁷⁸ Vt ka „*Einführung in die Metaphysik*“ (eesti keeli „Sissejuhatus metafüüsikasse“ (Ilmamaa, 1995).

⁷⁹ Keeruline on edasi anda *Seyn*’i eesti keeli, sest saksa keeles on erinevus olemisest (*Sein*) vaid kirjapildis. Nii jääb praegune olEmine puhtalt kohatäiteks. Sisuline erinevus olEmise ja olemise vahel seisneb peaaegjalikult selles, et olemine nimetab eelkõige olev-olemist (*Seiendheit*), ent olEmine sõnastab just seda algset vahemikku, kus olev on *oma* olemisest lahutatav (muidugi kokkukuuluvana). Paraku ei kasuta Heidegger ise neid sugugi kõikjal rangelt lahus hoides. „OlEmine“ mõjub eesti keeles veidralt, mistõttu olen ma tekstis jäänud „olemise“ (arvestades, et ka Heidegger ise loobub oma hilismõtlemises „*Seyn*“’ist)

moel suhestuvad, vaid inimene on *alati* häälestatud, inimene on alati oleva juures ühel või teisel viisil.⁸⁰ Teisalt on häälestatud-olul re-ageerimise ehk kannatamise (“passiivsuse”) karakter: “Vajaliku täideviimine /--/, see oleva kui sellise esile-mõtlemine [*Er-denken*] on olemuslikult kannatamine [*Leiden*]⁸¹.” (GA 45: 175) Miks just kannatamine? Miks ei võiks põhihäälestust nõ vaimustusega üle võtta? Sest põhihäälestuses häälestavas vajaduses kõnetav “negatiivsus” sunnib peale taandumise tavalise ebatavalisusest ebatavalise tavalisuse juurde. Seetõttu on vaja pingutust, et suuta selle juurde püsima jääda.

Kreeklased võtsid häälestuses avatud oleva olemise üle *physise* ja *tehnena*, võiks öelda, et nad kannatasid olEmise nii välja. Nõnda kuulusid kreeklased *aletheia*’sse ehk olEmise vahemikku. Ometi sisaldus põhihäälestuse sellises ülevõtmises oht ja ka paratamatus tema kokkuvarisemisele, mille tulemusena sai *aletheiast* ettekujutamise õigsus ja *physisest* “objektiivne reaalsus”. Põhiahäälestus varises aegamööda kokku. Kreeklasi selles süüdistada ei saa, sest „algus ise varjas endas möödapääsmatut vajalikkust, et välja arendatuna ta pidi oma algupärasuse kaotama“ (GA 45: 181). See vahemik, mis olevale tema olemise „kinkis“ jäi *häälestavana* varjatuks ja vajus seejärel sootuks unustusse.

Meie (Heideggeri “meie”) ajalooline situatsioon ongi selle kokkuvarisemise tulem, sest see kokkuvarisemine ei olnud täielik, st kreeklaste põhiahäälestus häälestab varjatud kujul ikka edasi, ent tema seesmised võimalused on ammendatud. Siit ka vajalikkus mõtlemise uue (teise) alguse jaoks.

Loomulikult ei saa aga selle teise algusega lihtsalt pihta hakata. Ei teinud seda ka kreeklased, nad leidsid ennast lihtsalt häälestusse asetatuna ja kannatasid selle välja. Teine algus võiks siis tähendada seda, et üritatakse tagasi minna esimese alguse juurde, püütakse end taas sisse asetada esimese alguse põhiahäälestusse ja see nüüd (kahekümne esimesel sajandil näiteks) välja kannatada. Osalisest on see õige. Ent nagu öeldud, kreeka filosoofia algus pidi kokku varisema: “*Esimene algus kogeb ja seab oleva tõe, ilma tõe*

juurde, tsitaatides tõlkimisel kasutan siiski olEmist. Kui on juttu oleva olemisest, siis kasutan ma alati väljendit „oleva olemine“, „olemine“ tähendab aga „olemist ennast“.

⁸⁰ Nii on tõlgendatud Heideggeri mõtlemist mimeetilisesena (Han 99), ent küsimus on siin mõistagi, mis mida jäljendab? Kas võib rääkida olemismimikrist? Mimeetilisesuses läheb aga kaotsi olemise üles-ande karakter.

⁸¹ Asjaolu, millele Heidegger siin tähelepanu küll ei juhi, on tõsiasi, et *pathos*, mille ta ju *Stimmungiks* tõlkis, tähendab kreeka keeli ka kannatamist, saatuselööki.

kui sellise järele küsimata, kuna temas varjamatu, olev kui olev, võtab paratamatult kõige üle võimust” (GA 65: 179). See *vahemik*, mis teeb oleva ja mitte-oleva, inimese ja oleva, oleva ja tema olemise eristuse võimalikuks, jääb kreeklaste juures paratamatult küsimata. Teine algus peab just nimelt selle küsitavaks seadma (st ennast sellele avama) – “*Teine algus* kogeb olEmise tõde ja küsib tõe olEmise järele”. Kas see tähendab siis seda, et mõtlemise teine algus peab küsima esimese alguse juures küsimata jäänut? Nii oleks tegu justkui sügavama algusega, kui seda oli kreeka algus. Ka see on mõnes mõttes õige, ent jätab tähele panemata, et me seisame veel ikka esimese alguse poolt avatus. Algus pole ju Heideggeri jaoks sugugi lihtsalt pihta hakkamine. Sarnaselt kreeka *archega* valitseb algus alustatu üle (põhihäälestuse viisil) ja alguses võib olla ka midagi rohkemat varjul, kui vaid see, mis sealt alguse saab.⁸² Mõtlemine teises alguses peab üle võtma (välja kannatama) esimeses alguses varjule jäänu. Ent miks “peab”?

Milline on mõtlemise teise alguse hädavajadus? See ei ole sugugi formaalne küsimus (mis võiks tuleneda sellest, et iga põhihäälestuse juurde kuulub hädavajadus, järelikult peab ka teise alguse põhihäälestusel olema oma hädavajadus), sest selle võiks ümber sõnastada ka nii: miks on meil mõtlemise teist algust vaja, mis toob meid mõtlemise teise algusesse? Ühest küljest piisab justkui nentimisest, et kreeklaste algne põhihäälestus on kokku varisenud. See ei “kohusta” mõtlemist justkui millekski (sellise hoiaku juures on algust ikka mõistetud sellena, mis edasi liikumises maha jäetakse). Kuidas kasvab meie häälestusest välja hädavajadus?

Heideggeri järgi on mõtlemise teise alguse hädavajaduseks see, et hädavajadust ei ole – *Not der Notlosigkeit*. “Mis siis, kui see, et me ilma hädavajaduseta oleme, mis siis, kui see hädavajadusetus meie meile veel keelduv hädavajadus on?” (GA 45: 183) Esmapilgul näib see justkui filosoofilise trikina – filosoofial on vaja hädavajadust, et oma olemasolu kuidagi õigustada, et aga seda hädavajadust ei ole, järelikult on hädavajaduseks just selle puudumine. Näib, et siin tõestatakse seda, mida on juba eeldatud – et filosoofiat on vaja. Nii vaadatakse aga olemuslikust mööda – nimelt hädavajaduse seosest põhihäälestusega. Kui ei ole hädavajadust, siis “jääb põhihäälestus

⁸² Hölderlini-loengus selgitab Heidegger alguse [*Anfang*] ja alustuse [*Beginn*] erinevust nõnda: „*Eine neue Wetterlage z.B. beginnt mit einem Sturm, ihr Anfang aber ist die vorauswirkende, völlige Umwandlung der Luftverhältnisse. Beginn ist jenes, womit etwas anhebt, Anfang das, woraus etwas entspringt*“ (GA 39:3).

ära /--/ mis peaks inimese jälle algsele olevasse tervikuna asetama” (*ibid*). Oleva ja oleva olemise algne vahemik – see „paik“ on sulgunud (unustusse langenud).

Põhihäälestuse ära-jäämist nimetab Heidegger olemishüljatuseks (*Seinsverlassenheit*), mis tähendab seda, et “/--/ olemine hülgab oleva, jätab selle tema hoolde [*Überlässt*] ja laseb tal nii saada tehistu [*Machenschaft*]⁸³ vastasesemeks” (GA 65: 111). Mida tähendab täpsemalt olemishüljatus? Kuidas saab olemine hüljata oleva? Varem oli Heidegger kõnelenud olemisunustusest, mis “Olemise ja aja” raames tähendas eelkõige seda, et (liiadaldatult kõneldes) inimliku eksituse või saamatuse tõttu on olemisküsimus unustusse langenud. Kui nüüd põhihäälestust mõelda aga ajaloolisena, millegi sellisena, mis loodub ja mille inimene peab välja kannatama, põhihäälestuses ja põhihäälestusena häälestab aga olemine kui vahemik oleva ja oleva olemise vahel, siis põhihäälestuse kokkuvarisemise tulemusena jääb olev küll oma seisvusesse (*Beständigkeit*), aga vahemik ei ole enam tema algupäraks, olev saab ülemvõimu olemise ees. Olev on olemisest hüljatud. Inimese poolt vaadates ilmneb olemishüljatus olemisunustusena, olemisunustus on olemishüljatuse täideviimine (*Vollzug*).

“Ilma olemiseta” olevast saab ajaloo käigus objektiivsus ja inimesest subjekt.⁸⁴ Aga, nagu juba korduvalt öeldud – inimolemine on alati *kuidagi* häälestatud. Põhihäälestuse ära-jäämine (*Ausbleiben*) ei saa olla täielik. Nii tuleb ka olemishüljatust mõista ühe omapärase põhihäälestusena. Siin ei ole võimalik loetleda kõiki viise, kuidas olemishüljatus⁸⁵ end näitab, sestap vaid olulisemad – olev on elamuses (*Erlebnis*) ette-seatu, tõde on mõistetud vaid õigsuselt, inimene on läbielav (*erlebende*) subjekt, jumalad on põgenenud, esimese alguse põhihäälestuses avatuga võiks tuua siis järgnevad mõistepaarid – *physis / Machenschaft, ousia / Vorgestelltheit, aletheia / Richtigkeit*. Olemishüljatus ei ole aga lihtsalt teine esimese alguse põhihäälestuse kõrval. Ta on hämmastuse “lõppfaas”, sest nii tehtavus kui ka tõde kui õigsus saavad tegelikult oma ajaloolise võimalikkuse algses põhihäälestuses avatu pinnalt, on selle “perversioonid”. Üheks tunnusjooneks, mis iseloomustab olemishüljatust, on muide iga häälestuse

⁸³ *Machenschaft* tähendaks korrektses tõlkes kurja salaseptsust, mahhinatsiooni. Heideggeril on rõhk siiski mujal – olev saab tehtavaks (*Machbar*) on tegevusele suunatud, isegi kui ta on „ise-tegev“ (*Sich-machende*). Vt GA 65: §§ 61-68.

⁸⁴ Ajalooline ette-seatavuse tekkimine: *ousia - beständige Anwesenheit - ens creatum - Natur - Geschichte - Kausalität und Gegenständlichkeit - Vorgestelltheit=Erlebnis* (GA 65: § 64).

⁸⁵ Selle kohta vt GA 65: §§ 50-89

avalikustumine ja üldiseks saamine – “Häälestuse lagedumise, mis on ühtlasi kasvava tühjuse moonutuseks, tulemus näitab end lõppeks võimetuses just päristist loodumist, olemishüljatust kogeda häälestava hädavajadusena, isegi eeldusel, et seda võiks teatud piirides näidata” (GA 65: 123).

Mõtlemist iseloomustab olemishüljatuses maailmavaatelistus, koolifilosoofia, mõtlemine ideedest ja väärtustest lähtuvalt. Kõikide nende mõtlemise vormide puhul on keskne tõelise *küsimise* täielik puudumine (olemishüljatus – “täieliku küsimusetuse ajastu” (GA 65: 108). Filosoofia on osa avalikust kultuurikäitisesest, mis neutraliseerib igasuguse võimaluse “ehtsaks küsimiseks”.

Ent olemishüljatus kui põhihäälestus viitab ikkagi teise alguse võimalikkusele olles *Not der Notlosigkeit*. Kuidas? Kui teda kogetakse põhihäälestusena – “Mis aga, kui see oleva olemishüljatus oleks üks sündmus/omanemine, mis tuleb oleva poolt tervikuna, ometi nii, et just see sündmus/omanemine vähemalt nähtavaks ja kogetavaks muutub?” (GA 45: 185). Olev ei saa kunagi olemise poolt täielikult maha jäetud olla, olemishüljatus ei ole iial totaalne. Olemine *kajab* läbi olemishüljatuse – “Olemise tõe ja tema loomumise kaja olemisunustuse hädavajadusest. Selle hädavajaduse tõusetumine oma sügavusest kui hädavajadusetusest” (GA 65: 114). Ka olemishüljatuses on olev oma tervikus siiski väljaseatud, ent see väljaseatus ise varjab ennast. Olemishüljatuses keeldub olemine ja see keeldumine on viibe ühtlasi teise, algupärasema häälestuse/häälestatuse juurde.

Olemishüljatuse hädatarvidus tuleb filosoofias (mõtlemises) välja kannatada, just nagu kreeklastel tuli olemise vahemik aletheiana üle võtta. Säärane väljakannatamine saab aga aset leida vaid ühes põhihäälestuses, sest ta eeldab juba häälestuses avatut. “Filosoofia vajalikkus seisneb selles, et ta kui meelisklus [*Besinnung*] ei kõrvalda seda hädavajadust, vaid peab selle välja kannatama ja põhjama inimese ajalooks.” (GA 65: 45). Millises häälestuses avaneb aga olemise keeldumine ehk varjumine olemishüljatuse ajastul? Kust tuleb viibe teistsuguse välja-kannatamise võimalikkusesse ehk milline on mõtlemise teise alguse häälestus?

§6. Hoidumus – teise alguse häälestav kese

Heideggeri juhtiv kogemus on, et olemine kõlab olemishüljatuses läbi, eeldades, et seda mõistetakse põhihäälestusena: “Olemise loomumine /olemishüljatuses/ olemisunustuse/ sundiva hädavajaduse kaudu” (107). Milline on aga see häälestus mõtlemise jaoks, kuhu olemisunustuse hädavajadus sunnib? Selle küsimusega jõuame me “Lisandusis” looduva mõtlemise tuuma juurde. Et tegu on üleminekuhäälestusega, ei saa ta olla endas lihtne ja ühe sõnaga lausutav. Olles häälestus peab ta aga mõtlemise algupärasel viisil kaasa haarama, st teda ei saa tekitada, teda tuleb alles kogeda ja nõnda tema sisse nihkuda.

“Mõtlemise põhihäälestus teises alguses võngub [*schwingt*] häälestustes, mis lasevad endid vaid eemalt nimetada kui

kohkumus [*das Erschrecken*] aimamine [*die Ahnung*]

hoidumus [*die Verhaltenheit*]

aupaklikkus [*die Scheu*]” (GA 65: 14)

Mõtlemine, mis *leib* end olemishüljatuses ja seda kogeb, on asetatud kohkumuse juhthäälestusse (*Leitstimmung*). Nagu Heidegger ütleb, laseb kohkumus end selgitada vastanduses esimese alguse põhihäälestuse – hämmastusega. “Kohkumus on tagasitõmbumine hoidumise käibivusest usaldatavasse [*aus Geläufigkeit des Verhaltens im Vertrauten*], tagasi ennastvarjava tungi [*Andrang*] avatusse, millises avatuses seni käibiv näitab end üheaegselt kui võõristav ja aheldav. Käibivaim aga ja seega tundmatuim on olemishüljatus” (GA 65: 15). Säärane lause vajab muidugi selgitust. Usaldatav tähendab siin sama, mida tähendas hämmastuse puhul tavaline – olevat. Kohkumus kohkub tagasi selle ees, et igasugune inimlik hoidumine hoidub käibivasti vaid olevasse. Suhtes hämmastusega võiks öelda, et kohkutakse, kogedes, et hämmastavat ei ole. Hämmastav – st vahemik/olEmine ei ole käibiva jaoks mitte midagi: olemisega on eimiski (*Mit dem Sein ist es nichts*) (Nietzsche II: 305).

Ent see tagasi kohkumus paiskub kohkudes tagasi sinna (ent ometi mitte samasse kohta), kus kreeklasile end näitas oleva olemise hämmastavus. Kohkumus kui häälestus avab valdkonna ja on selleks valdkonnaks, kui olemisega saab eimiski olla. See valdkond

pole aga sugugi lihtsalt olematu (justkui mingi tundeliigutus sellest, et midagi on kaotsi läinud). Vastupidi – selles valdkonnas/häälestuses “näitab” (häälestab) *olemine end varjavana* – “Kohkumus laseb inimesel tagasi tõmbuda selle ette, et olev *on*, kui enne seda olev talle ikka olev oli: et olev on ja see – olemine – kogu “oleva” ja mis nii näis, hüljanud, ennast tema juures ära tõmmanud on” (*ibid*). Tegu on siis tõesti ühest küljest väga sarnase fenomeniga hämmastusele – mõlemas on inimene seatud tavalise (olev) ja ebatavalise (olemine) ette, mis veel tähtsam, on seatud tavalise ebatavalisuse ette. Ent ometi on ka erinevus kahe häälestuse vahel ilmne – kreeklased leidsid end häälestusest, st vahemikust (olemine), kus olev ja tema olemine end näitasid, kohkumuses ilmneb aga just see, et see vahemik, milles see eristus võimalikuks sai, on muutunud eimiskiks – *see* on päriselt kohutav. Võib küll näida tautoloogiana: olemishüljatuse kogemine tähendab seda, et kogetakse oleva hüljatust *olemisest*, ometi on see minu meelest tähenduslik, sest see kogemus (häälestuses) on olemise poolt läbi häälestatud.

Heidegger ise on viidanud ängi ja kohkumuse sisemisele sugulusele (“*Nachwort zu “Was ist Metaphysik”*” ja ka GA 65: 483). Mõlemas avaneb omal viisil eimiski. Kas võiks siis kohkumust pidada ängi olemisajalooliseks vasteks⁸⁶? Mõnes mõttes on see õige. Ängis avanes olemine kui *schlechthin Andere* olevaga võrreldes ja selles tähenduses eimiski, kohkumus väljendab aga seda, et olemisest enesest on saanud eimiski, et ta ei häälesta (või häälestab viisil, mis on häälest ära) olevat seismas oma tervikus. Kohkumus *ei ole* erinevalt ängist põhihäälestus. Kohkumuses avaneb olemine oma ajaloolises äratõmbes, ent see avanemine *ei sea* veel olevat tema avatusse. Siit võib mõista ka seda, miks Heidegger ütleb küll, et selgeimalt võib kohkumuse määratleda eristuses hämmastusega, ent see jääb ometi ebapiisavaks (GA65: 15), sest kohkumus on ühest küljest hämmastuse ajalooline “järelm”, teisalt aga osutab ta aga teistsuguse *põhihäälestuse* võimalikkusele, kus olemine on *sellisena* häälestuses üle võetud. Ent ometi kuulub tema juurde teatav kahetähenduslikkus – ta seisab esimese ja teise alguse vahel.

⁸⁶ Just nõnda arvab näiteks H.-H. Gander: „/--/der darin [in der geschichtlichen Stimmung] sich aussprechende Wandel weist nun auch die Angst aus als selbst eine geschichtliche Stimmung des Denkens, sofern nämlich die Erfahrung des Nichts seinsgeschichtlich sich jetzt, wie bereits erwähnt, zeigt als die Seinsverlassenheit des Seienden. Als Bezug des Menschen korrespondiert stimmungsmässig ihr bei Heidegger Erschrecken, so dass also im Terminus Erschrecken die seinsgeschichtlich enfaltete Angst gedacht werden muss“ (Gander 94: 21)

Nagu öeldud: fundamentaalne kogemus, mille kohkumus mõtlemisele avab, on: olemine on ennastvarjav (varjuv). Seda võib mõista kaheti – ühelt poolt nii, et olemine on ajaloona (metafüüsika) ennast varjanud, teisalt aga, et olemise enda juurde kuulub loomuldasa varjatus. Ja nõnda oleks esimene varjamine võimalik justkui teise, algupärase varjamise pinnalt. Väga küsitav on aga, kas sellist ranget eristust saab siiski läbi viia. Olemisest *enesest* kui ennastvarjavast kõnelemine surub peale mõtte, justkui oleks olemine midagi, mis “on olemas” põhihäälestusest sõltumatult. See ei ole aga muidugi nii. *Kohkumus* avab selle, mis esimeses alguses küll häälestas, ent ei olnud sellisena üle võetud – ennast varjava olemis-vahemiku. Nõnda osutab kohkumus võimalusele olemise varjamisel häälestada lasta. Kohkumises avanev olemine jääb küll olemishüljatuses “ära”, ent ta teeb seda kõhklevasti – ta on kõhklevalt keelduv, täpsemini – ta ongi kõhklev keeldumine⁸⁷ (*zögernde Versagung*). Tegu on ühe olemisajaloolist mõtlemist kandva kogemusega – et olemine pole lihtsalt avatus oleva kui sellise jaoks, vaid olemise tõde on “valendik varjumiseks (-le)” (*Lichtung für das Sichverbergen*) ning et olemise vahemiku keeldumine ei ole täielik.⁸⁸

Kohkumus ei ole ainus juhthäälestus – tema kõrval kõneleb Heidegger ka aupaklikkusest (*Scheu*) ehk aimamisest (*Ahnung*). Kui kohkumus seondub eelkõige olemishüljatuses, siis aimamises ehk aupaklikkuses avaneb võimalus varjava olemise kui sellise ülevõtmiseks. Aupaklikkus/aimamine on selline juhthäälestus, milles on välja kannatatud olemine kui selline ja tema suhteisse asetatud, “/--/ aupaklikkus koondab endasse olemise kõik seosed” (GA 65: 16). Kuidas see aga aset leiab, see peaks selguma alles põhjatuse käändeliselt struktuurilt (ptk 7).

Kui üleminekumõtlemise üks juhthäälestus on kohkumine ja teine aupaklikkus, ühes *kajab läbi* olemine kui kõhklev keeldumine (olemishüljatuses) ja teine väljendab võimalikku algupärast juurdekuuluvust olemisele, siis milline on mõtlemise teise alguse põhihäälestus? Kuidas häälestab olemise tõde mõtlemise “sõnas ja mõistes”? Millisel viisil peaks mõtlemine selle üle võtma?

⁸⁷ Saksa *versagen*’it on raske tõlkida, ühest küljest tähendab ta tõepoolest keeldumist, äraütlemist, teisalt aga ka intransitiivselt ebaõnnestumist (hat sich versagt) ja suisa rikkis olemist. Siin on ta keeldumiseks tõlgitud seetõttu, et mitte kaotada seost keelelisusega – *versagen* jääb sellega ikka seotuks. Võiks öelda, et kõhklev *keeldumine* on viis, kuidas keel loodub (sellest on allpool, ptk 8, pikemalt juttu).

Teise mõtlemise põhihäälestust nimetab Heidegger hoidumiseks, olgugi, et ta korduvalt rõhutab, et “teise alguse põhihäälestust võib vaevalt kunagi ja eriti üleminekul ühe nimega nimetada” (GA 65: 21). Kõigepealt võikski küsida, millest selline keele võimetus põhihäälestuse nimetamisel. Täiesti ekslik oleks arvata, et kuna teine algus on mingil viisil tulevane, siis seetõttu ei tea me veel täpselt, milline ta olla võiks. Seda juba Heideggeri aja ja ajaloolisuse mõistmise tõttu. Lisaks avab kohkumise juhthäälestus *võimalikkusena* välja kannatava suhtumise olemisse kui kõhklevasse keeldumisse.⁸⁹ Pigem võiks välja tuua kolm “põhjust” (mis tegelikult kokku kuuluvad, olgu nad siis kolm eri aspekti), miks teise alguse põhihäälestus end ühe nimega nimetada ei lase. 1. Ühe viite võib leida Hölderlini-loengust: “Juba see, et me põhihäälestust ühe sõnaga vahetult nimetada ei saa ega tohi, viitab sellele, et häälestus on iseendas – kui häälestav-häälestatu – vastastikustes suhetes [*wechselbezüglich*] ja seega ürgomane [*ureigene*] liikuvus.”(GA 39: 107) Milles see liikuvus hoidumuse juures siis seisneb?

Hölderlini luule põhihäälestus (*heilig trauernde Bedrängnis als Bereitschaft*) seisab olnu ja tulevase vahel, põgenenud jumalate ja uute jumalate tulemise ootuse vahel. Ürgomane liikuvus on pinguldatus nende kahe ajadimensiooni vahel (mis nagu juba öeldud, avab alles ajalisuse). Sama lugu on ka hoidumusega, mis on “kohkumuse ja aupaklikkuse häälestav kese [*Mitte*]” (GA 65: 17). Olles ülemineku-põhihäälestus on ta loomuldasa pinguldatud esimese ja teise alguse vahel. Nii ei lase ta end kuidagi ühe nimetuse alla tuua. See aga ei tähenda põrmugi, nagu ei oleks tegu *ühe* põhihäälestusega – “paljunimelisus ei salga aga selle põhihäälestuse lihtsust ja viitab vaid kogu lihtsa haaratamatusele” (GA 65: 21). 2. Teise alguse häälestust võib vaid ette-vaatlikult hoidumuseks nimetada seetõttu, et ta ise kui selline häälestavana ilmsusse ei astu⁹⁰, st et ta näitab end teise alguse mõtlemises ainult oma juhthäälestuste (kohkumus ja aupaklikkus) viisil. “Häälestava keskmena” toob ta aga kohkumuse ja aupaklikkuse nende algmesse kokkukuuluvusse. 3. Igasugune nimetamine “on pärandatust võetud” ja seepärast “kindlustab tema nimetamine ikka vaid ühte väärarvamust” (GA 65: 22).

⁸⁸ Siin tuleb rõhutada, et olemise kõhklemine pole kuidagi ületatav (justkui võiks olemine kunagi „saabuda“ mitte-keeldudes). Kõnelemine olemise esile-põhjamisest tähedab eelkõige olemise esile-põhjamist kõhkleva keeldumisena.

⁸⁹ Nii võibki tõlgitseda kohkumust kui seda fenomeni, mis muudab Heideggeri mõtlemise võimalikuks, annab talle „metodoloogilise valentsi“ (Coriando 2003: 148).

Hoidumuse teisesuse (*Andersheit*) tõttu esimese alguse põhihäälestuse suhtes ei ole võimalik teda ühtselt nimetada, sest igasugune nimetus seondub nii või teisiti traditsiooniga.

Nõnda ongi teise alguse häälestuse “nimetus” – “kohkuvalt aupaklik hoidumus”. Siinkohal võiks ju pärida, kuidas saab Heidegger teise alguse põhihäälestust üldse mingisugusel viisil nimetada? See on äärmiselt oluline küsimus, sest “Lisandusi” lugedes võib tekkida arusaam, justkui esitaks Heidegger seal teatud viisil väljaspoolt vaatleja seisukoha: esimeses alguses oli häälestus hämmastus, teises alguses saab olema hoidumus jne. Jääb ju häälestatule enesele häälestus nii või teisti varjatuks. Nii olekski olemisajalooline mõtlemine mõtlemine, mis käsitleb ühel või teisel viisil olemisajalugu, annab sellest ülevaate⁹¹. Tegelikult see muidugi nii ei ole. Võiks öelda, et “olemisajaloolise mõtlemise” esmane tähendus on just see, et nimetatud mõtlemine kuulub ise olemise ajalukku (loodumisse), on sellises tähenduses ajalooline. Ometi on Heideggeril tema arusaamise järgi siiski teatav *eelis* mõtlejate ees, kes olid esimeses alguses ja nende ees, kes saavad seisma teises alguses (tulevased). See seisneb selles, et Heideggeri enese mõtlemine on üleminekuline, ette-valmistav (*Vorbereitende*). Niisiis pole tõesti tegu Heideggeri asjatu tagasihoidlikkusega, kui ta oma mõtlemist “vaid” ettevalmistavaks peab. Pigem vastupidi, sest üleminek (*Übergang*), nagu võiks arvata, ei ole ju ühest kohast teise, justkui üleminek jõe ühel kaldalt teisele.⁹² Pigem see üleminek lahutab alles teineteisest esimese ja teise alguse (vt GA 65: 177). Nii pole ka küsimusel, kas Heideggeri mõtlemine on üleminekul või kuulub juba teise algusesse⁹³ tegelikult mõtet – ta võngub (üleminekuhäälestuses) kahe alguse vahel.

Mis on aga hoidumus kui teise alguse põhihäälestus?⁹⁴ Kui olEmine (vahemik, olemise tõde jne) on mõeldud ennast varjavana, ent olemishüljatuses on see varjatus ise varjatud, siis küsimus on – kuidas saadab ennast ennastvarjav olEmine mõtlemisele teises alguses? Kuidas peab mõtlemine selle üle võtma ehk välja kannatama? Mõned tsitaadid,

⁹⁰ Nõnda selgitab asja näiteks Gander (94:23): „*Die Leitstimmung ist das, als was sich die Grundstimmung geschichtlich jeweils entsprechend der Fügung des seinsgeschichtlichen Denkens zeigt*“.

⁹¹ Sarnase seisukoha esitab näiteks M. Roesner v (Roesner 2003:168).

⁹² Kui just seda silda ei mõisteta sellises tähenduses, nagu teeb seda Heidegger ettekandes „Bauen-Wohnen-Denken“, (GA 9) kus sild on see, mis mõlemad kaldad nende „kaldalisuses“ ülepea ilmsusse toob. Ülemineku mõtlemine võiks olla pigem nii mõistetud sild.

⁹³ Just säärase küsimuse püstitab aga näiteks U. Guzzoni (Guzzoni 1984)

⁹⁴ Omatte küsimus on see, kas mis-küsimus üldse sobib põhihäälestuse loomusega.

mis on ka “Lisanduste” heaks stiilinäiteks: “Ta [hoidumus] on algse mõtlemise stiil, kuna temast peab saama *Da-seinis* põhjatud tulevase inimolemise stiil, st kuna ta häälestab ja kannab seda põhjamist. /--/ ta määratleb [*bestimmt*] stiili kuna ta on põhihäälestus. Häälestust on siin mõeldud seesseisvas tähenduses [*im inständlichem Sinne*] /--/ kui olemise tõe täideviimist [*Vollzug*]”. (GA 65: 33)

Siin on sõnasse tulnud hoidumuse loomus nii, nagu ta on “Lisandusis” mõteldud. Mida ja millisel viisil häälestab siis hoidumus? Ta häälestab mõtlemist põhjama olemise tõe. Mõtlemine on põhihäälestuses häälestatud olemise tõe (kõhklev keeldumine) *põhjama*. Olemise tõe loomub aga põhihäälestuses ja põhihäälestusena. Seega on mõtlemine põhihäälestuses häälestatud põhjama põhihäälestust ennast. See kõlab üsna krüptiliselt, ent ometi on väljendab see Heideggeri mõtlemise põhijoont “Lisandusis”. Ühest küljest nimetab põhihäälestuse põhjamine sedasama, millest varem Heidegger oli kõnelenud põhihäälestuse välja-kannatamise all (GA 39, GA 45), teisalt on see väljakannatamine nüüd aga ise põhihäälestuse struktuuri kaasa haaratud. Just seda nimetab väljend seesseisvus (*Inständigkeit/Inständlichkeit*)⁹⁵. Hoidumine kui põhihäälestus nimetab samavõrra olemisajaloolist *hoiakut* kui ka end saatvat põhihäälestust⁹⁶. Samas väljendab põhihäälestuse hoiaku aspekti just seesseisvus, kas on võimalik samastada hoidumust ja “hoidumust seesseisvas tähenduses”? Heideggeril säilib siin märgatav pinge – olgugi, et *Verhaltenheit* on teise alguse inimolemise stiil ja nõnda tõepoolest juba üle-võetud häälestus e hoiak (muide, saksa *Verhaltenheit*’is kõlab *Haltung* – hoiak tugevasti läbi, seda võiks kuulda ka eesti keeli: hoidumus/hoiak). Teisalt on aga häälestus ikka see, mis mingisugusel viisil end saadab: ta on *Zu-fall*. Ei piisa siin vaid sellest, kui öelda, et tegu on rõhuasetuse erinevusega, sest meie küsimus on eelkõige – millisel viisil on üleminekumõtlemine häälestatud? Kas seesseisvalt? Millisel viisil ikkagi põhihäälestus kui hoiak ja põhihäälestus kui häälestatus (varasemas mõttes) siiski kokku kuuluvad? Et seda mõista, on tarvis teada, mida Heideggeri jaoks tähendab põhi kui selline olemisajaloolises võtmes (sellele, et põhja ja põhihäälestuse kokkukuulumine pole sugugi autori suvaline interpretatsioon, viitab juba see, et kõneldes põhjamise seosest põhihäälestusega kirjutab Heidegger “põhi-häälestus”, rõhutamaks just põhja

⁹⁵ Heidegger kasutab mõlemaid väljendeid, tegemata neil vahet.

⁹⁶ Näiteks Coriando paneb tähele vaid esimest momenti öeldes „*Mit Verhaltenheit ist die eigentliche Haltung des seynsgeschichtlichen Denkens genannt.*“ (Coriando 2003: 149).

fenomeni olulisust: “Põhjamise põhi-häälestus on hoidumus” (GA 65: 31)). Ja millisel viisil võtab mõtlemine kui põhjamine põhja põhihäälestuses põhjata? Mis on see põhi? Kuidas ta mõistetud on?

§7. Põhja-tus. Omanemine ja Da-sein.

Mõtlemine seisab ajaloolises põhihäälestuses ning peab selle põhihäälestuse põhjama. Põhjamine (*Gründen*) saab võimalikuks vaid põhjalt ja vastupidi: mõtlemine peab üle võtma põhjana loomuva olemise tõe. Olemise tõe aga, nagu selgus, avaneb kokkumise põhihäälestuses kõhkleva keeldumisena, teda iseloomustab just see, et teda ei saa kunagi objektiveerida, esemestada. Ta varjab end, tõmbub eemale ja ongi selle eemaletõmbumisena. Kuidas saab selline (mitte)nähtus olla mõtlemise ja inimolemise põhjaks? Olemise tõe kui kõhklev keeldumine on põhjaks põhjatusena (*Abgrund*): “Põhjatus on põhja algupärane loomumine. Põhi on tõe loomus.” (GA 65: 379) Kuidas võiks sellest aru saada? Nagu ennist öeldud, kuulub selle juurde, et kokkumise juhthäälestuses avanevat olemishüljatust kogetakse, ühtlasi see, et algne vahemik, see, kus olev alles oma olemises ilmnedu saab, jääb varjatuks. Sellegipoolest on ta aga kandev ja häälestav, ent viisil, et ta ei häälesta *kui selline*. Seda (mitte)häälestavat vahemikku (olemist kui kõhklevat keeldumist) mõistab Heideggeri põhjana – ta on põhi, mis sellisena ei põhja, samas põhjab põhja ära-jäämise viisil. Nii võib Heidegger ütelda: “Põhjatus on põhja kõhklev keeldumine” (GA 65: 380). Seega läbib olemisajaloolist põhja mõistmist “negatiivsus”, ent seda ei tohiks kindlasti mõista põhja täieliku puudumisena – põhja-tus (*Ab-grund*) on ühtlasi *põhja-tus (Ab-grund)*⁹⁷. Ühest küljest nimetab põhjatus sama fenomeni, mis varem oleva avatus, ent teisalt on “Lisandusis” sellega silmas peetud eelkõige viisi, kuidas olEmine kui kõhklev keeldumine mõtlemisele avaneb. Selle juurde kuulub olemuslik kahetähenduslikkus – ühelt poolt olemise kui põhja “faktiline” ärajäämine olemise ajaloos, teisalt aga võimalus sellel põhjatusel *põhjana* loomuda lasta. See näib esialgu lihtsalt rõhuasetuse erinevusena; et sellest

mingilgi määral aru saada, tuleb ikkagi selgeks teha see, millisel viisil olemise tõde kui põhjatus põhjaks on.

Põhi ei ole see, mille peal (*worauf*) mingi olev oma seisvusesse tuuakse, ega ka see, kust ta põhjusena (*Ursache*) pärineb. Mõlemal viisil muudetakse põhi (põhjatus) üheks olevaks, ent põhjav on Heideggeri jaoks just olemise tõde kui kõhklev keeldumine, seega: “Tõde ise on see, milles tõesel [*Wahre*] põhi on. Põhi siin: 1. see, milles varjatud, milles sees-hoitud” (GA 65: 345). Keskne sõna olemisajaloolise põhja mõistmiseks on just “sees” (*Worin*)⁹⁸. Seega tähistab põhi valdkonda, “ruumi”, avatust. Millist valdkonda aga? On seda võimalik kuidagi täpsemalt iseloomustada? Ja kuidas võib see valdkond olla põhjatus?

Põhi kui põhjatus on “Lisandusis” mõistetud aeg-ruumina (*Zeit-Raum*) või ajamängu-ruumina (*Zeit-Spiel-Raum (des Da)*)⁹⁹. Heidegger hoiatab, et aeg-ruumi loomust ei saa tabada lähtudes käibivast (ja nõnda metafüüsilisest) aja ja ruumi mõistest, kus tegu on teatavat laadi neutraalsete ulatuvustega (mõõdetega), millede kombinatsioonis asjad saavad siis üht või teistmoodi ilmnedada.¹⁰⁰ Pigem on matemaatilis-füüsikaline aegruum olemisajaloolise aeg-ruumi üks ilmnemisviise, kus see on mõeldud olevalt lähtudes (olemisunustuslik). Heideggeri aeg-ruumis seevastu ei ole ruum ja aeg üksteisest lahus olevad mõõtmed, vaid kuuluvad põhjatuses kokku – “Põhjatus on aja ja ruumi *algupärane ühtsus* [Heideggeri kaldkiri]” (GA 65: 378). Kuidas saab põhjatus olla aegruum?

Põhjatus on põhja ära-jäämine (*Weg-bleiben*), selle ärajäämisega avaneb aga tühjus (*Leere*) – “Põhjatus kui põhja ära-jäämine on avatuse esmane valendumine kui “tühjus” (GA 65: 380). Tühjus mille jaoks? Kas oleva tarvis? Kuidas siin olemine

⁹⁷ Literatuuris on see tihtipeale tähelepanuta jäänud, näiteks W. J Richardson (Richardson 94) keskendub vaid põhjatuse „negatiivsele“ karakterile (nagu ka Sallis (Sallis 2001)), sellele, et põhjatuses ei saa põhjalt tuge otsida.

⁹⁸ “*Grund als Abgrund. Grund nicht: woher, sondern worin als das zugehörige*“ (346).

⁹⁹ Järgnevas tugineb ma „Lisanduste“ paragrahvile 262 (*Der Zeit-Raum als Abgrund*), mis on kogu teose üks kesksemaid ja samas ka raskestimõistetavamaid. Liialdamata võib öelda, et tegu on kogu Heideggeri mõtlemise ühe kontsentreerituima tekstilõiguga. Loomulikult ei saa selles töös läbi viia ammendavat tõlgendust, ma vaatlen seda ikka oma peaküsimusest (häälestus) lähtuvalt. Kõnealuse tekstilõigu äärmiselt põhjaliku analüüsi võib leida: Coriando 99

¹⁰⁰ Näiteks varajasem käsitlus olemise tõest kui avatusest oleva jaoks võib kergesti jätta sellise mulje, et tegu on lihtsalt ruumiga, kus olev ilmneb. Heidegger ise mõistab väga hästi sellise tõlgenduse teatavat sundivust ja viitab sellele, et metafüüsilise ajajärgu juurde kuulub see, et tõde (avatust) mõistetakse justkui teatrilavana. *Bühne* on aga „Lisandusis“ (347) just tõe ebaolemus.

(olemise tõde, põhi) keeldub? Võimalik on eristada vähemalt kahte tasandit, millel Heidegger seda tematiseerib: 1. juba ettekandes “Tõe loomusest” sõnasse toodud oleva terviku varjatus (*Verbergung*), mis võimaldab oleval kui sellisel ilmned, häälestab inimese oleva varjamatusesse/vallavarjatusse, 2. olemise ajalooline unustus/hüljatus, kus see varjamine ise on varju jäänud¹⁰¹ (*Verweigerung*) ja ei häälesta kui selline. Kumma varjamise viisiga on meil aga tegu põhjatuse juures? Esmapilgul võiks seda tõlgendada kui varjatust (1), milles põhi, keeldudes, loob “ruumi” ja “aja” oleva jaoks. Nii see aga pole: “Tühjus on olemishüljatuse täidetud [*erfüllte*] hädavajadus” (GA 65: 382). Siit võiks arvata, et põhjatust tähistab just olemise varjumist olemishüljatuse tähenduses. Selle jaoks on aga Heideggeril teine sõna varuks: mitte-põhi (*Ungrund*), põhja “moonutamine/moondumine” (*Verstellung*). Järelikult pole sugugi selge, kumma varjamisviisi alla peaks põhjatuse lahterdama¹⁰². Pigem haarab ta endasse mõlemad varjamise dimensioonid, ent mitte neid kuidagi ühte liites, vaid näidates nende algupärast kokkukuulumist – viisi, kuidas olemine end kõhkleva keeldumisena *ajalooliselt* avab: “[põhja] keeldumine [*Sichversagen*] ei loo mitte ainult puudumise ja ootamise *tühjuse*, vaid sellega koos tühjuse kui endasse valla-tõukava [*in sich entrückende*], tõugates tulevase ja sellega koos minevasse lahti murdes [*aufbrechend*], mis moodustab tulevasega kohtudes olevikulise kui hüljatuse sisse lükkumise, aga kui meenutavootava” (GA 65: 383). Tühjus pole sugugi “pelk tühjus” vaid pigem tühjus, milles saab võimalikuks inimese (mõtlemise) loomulik tõukumine (*wesentliche Ver-rückung*) olemise avatusse. Aeg-ruum ei väljenda sugugi ainult teise alguse tõe loomust, ta pole midagi sellist, kuhu inimene alles jõudma peab, sest hetkel on ta olemishüljatuses, vaid tegu on sellise valdkonnaga, kus olemishüljatus alles looduda saab. Aeg-ruumi näol on meil tegu on algseima “antusega”, kus inimolemine leiab end ajaloolises olemise keeldumises¹⁰³.

¹⁰¹ Eesti keeli on äärmiselt raske erinevate sõnadega edasi anda kõiki varjumise viise nagu *verbergen*, *verweigern*, *versagen* (keelduma), *verhüllen* (peituma); sestap kasutan ma nii *verweigern*’i kui ka *verbergen*’i tõlkena „varjumist“.

¹⁰² F-W. v Herrmann näeb põhja keeldumises juba kolmandat viisi, kuidas olemine varjub (v Herrmann 02/03).

¹⁰³ Sedasama fenomeni väljendab Heideggeri jaoks olemise ja eimiski kokkukuuluvus. Huvitaval kombel mõistetakse seda „Lisandusis“ *Innigkeit*’ina (vt GA 65: 264) – äärmiste vastaspooluste olemusliku kokkukuuluvusena. Kuivõrd seda saaks aga tõlgendada aga Hölderlini juures käsitletud harmooniana, jääb selle magistratöö ulatusest välja.

Kui siin nimetatakse aeg-ruumi algseimaks antuseks, siis võib jääda mulje, nagu oleks tegu mingisugusel viisil inimesest eraldiseisva nähtusega; aeg-ruum oleks justkui koht, kuhu inimene/*Dasein* alles nii või teisiti siseneb. Aeg-ruum ei saa “olla” ilma inimeseta ja vastupidi. Kumbki ei ole eraldi üldse mõeldav, sest aeg-ruum on olemisajalooline sõna *Da* jaoks – “Aeg-ruum kui algupärase ajastamise (*Zeitigung*) ja ruumi-tegemise (*Räumung*) ühtsus on /--/ see põhja-tu loomumislik (*Wesenhafte*) varjatuse avatuse, *st Da* aeg-ruumilisus [minu rõhutus]” (GA 65: 384). *Da* on kõhklevalt keelduva olemise ajalooline avatus. Ent see avatus ei eksisteeri kuidagi oleva ja inimese “kohal” või sellest kuidagi lahus – *Da* “on” ainult niivõrd, kuivõrd on *Da-sein*.

Kui *Da*'d olemisajalooliselt nii mõeldakse, kas võib siis lihtsalt öelda, et *Dasein* on teine nimetus inimese eksistentsi jaoks, nagu ta oli seda “Olemises ja ajas”¹⁰⁴? Heidegger ise osutab, et nii see ei ole – “*Da-sein*¹⁰⁵ [pole] midagi sellist, mis võiks käeesise inimese juures lihtsalt eestleitav olla”(GA 65: 294). Mis ta siis võiks olla? Kas *Da-sein* ja inimene on mingisugusel viisil üksteisest lahutatud? Alul näib, et nii võib see tõepoolest olla – Mis on *Da-sein*?¹⁰⁶ Heidegger annab sellele küsimusele esmapilgul mittemidagiütleva vastuse – “*Da-sein* on olemise tõe põhjamine” (GA 65: 294) ehk siis põhja kui põhjatuse põhjamine. Ühte võib siiski tähele panna – *Da-sein* ei ole (vähemalt esmaselt) mingisugust laadi olev, ta pole ka inimese nii või teistsugune “seisund” ega ka “neutraalne” avatus, milles inimene end mingil viisil eest leiab – *Da-sein* on mõistetud *tegevusena*, aktiivsuseks ehk teisisõnu verbaalselt – *Da*-olemisena.

Da, mis on ühtlasi aeg-ruum, põhjatakse inimese olemises. Aga ikkagi – kuidas? Kas inimene pole ikka ja alati juba aeg-ruumis, st *Da*'s? Millises tähenduses võib inimene põhjatust põhjata? “Põhjamine on kahetähenduslik: 1. *Põhi põhjab*, loomub

¹⁰⁴ Vähemasti kõneleb Heidegger seal ikka *Dasein*'st kui olevast, mis me ise kunati oleme. Ent olev, mil on oma olemine olla? See on juba „Lisandusile“ märgatavalt lähemal. Igal juhul läbib „Olemist ja aega“ teatav kahetähenduslikkus *Dasein*'ist kõneldes – nagu ka Heideggeri ise nendib – „Kõne *Dasein*ist „Olemises ja ajas“ äratav valemõistetavuse võimaluse“ (GA 65: 300). Kuivõrd Heidegger aga sealjuures „Olemist ja aega“ ümber tõlgendab, jääb siinkohal küsitavaks (vt näiteks GA 65: 295).

¹⁰⁵ Nagu näha, on muutunud ka sõna kirjapilt, sidekriipsuga on lahutatud *Da* ja *Sein*. Miks? Ühelt poolt rõhutatakse erinevust sõna (metafüüsilisest) tavakasutusest (olemasolemine), teisalt viitab ta *Da* teatavale eemalenihkumisele inimese ollasuttmistest: „Selles suunas mõelduna nihkub *Da-sein* /--/ eemale suhtest inimesega ja paljastab end kui „vahemik“, mis olemise enda poolt valla kuurdub kui avatud sissekõrgumise valdkond olevale“ (GA 65: 299).

¹⁰⁶ J. Sallis osutab (Sallis 2001:187) väga õigesti, et *Da-sein*'i fenomen muudab mis-küsimuse kui sellise ebapiisavaks, sest ta eeldab *Da-sein*'il mingit staatilist olemust. Ent, nagu öeldud, *Da-sein* on tegevus, *Da-sein* on loodumine.

põhjajana (vrđl tõe loomus ja aeg-ruum). 2. See põhjav põhi saavutatakse ja võetakse üle kui selline. *Esile-põhjamine* [*Er-gründen*]: a) põhjal kui põhjaval loomuda laskmine, b) tema peale *ehitamine* [*Bauen*], millegi põhja peale toomine” (GA 65: 307), Heideggeri kaldkiri). Ühelt poolt on põhi põhjav ja teisalt võtab inimene selle põhja üle ja ehitab selle peale. Nii võib põhja pidada juba millekski eesleiduvaks, mis inimesel nii või teisiti tuleb üle võtta. Nii see pole – põhjaks on olemisajaloolises mõtlemises olEmise tõe kui kõhklev keeldumine ehk põhja-tus. See põhjatus on aga *Da-sein*’i *Da*. Nii ei saa põhjamist (1) pidada kuidagi eelnevaks esile-põhjamisele (2), nad kuuluvad ühe fenomenina kokku. *Põhjatus kui aeg-ruum on esile-põhjamises, st on põhjamine*. Küsides põhja ja põhjamise seose järele, jõudsim me seega üsna veidrale tulemusele – põhi on põhjamine, st põhi loodub põhjamises. Näib nagu tammuks sinne arutluskäik ringis – põhjamine on mõistetav vaid põhjalt, põhi aga ainult põhjamiselt. Ja hoolimata sellest lähimast kokkukuulumisest *Da-seini* ja põhja kui põhjatuse vahel on ajalooline inimene sellest põhjamisest kuidagi “väljas”. Kuidas on see võimalik? Selline ringliikumine saab võimalikuks ja tuleneb Heideggeri “põhisõnast” omanemine (*Ereignis*)¹⁰⁷.

“OlEmine loomub omanemisena” (GA 65:8). Kuidas peaksime aga omanemist mõistma? *Ereignis* tähendab saksa keeli eelkõige sündmust, nii on ka Heideggeril *Ereignis* viis, kuidas olemine kui selline (olemise tõe ehk kõhklev keeldumine) loodub. Olemine ei ole mingil viisil staatiline nähtus, ta on *saamises*¹⁰⁸ – “ Et omanemine omaneb, ei lausu midagi muud kui: temas ja ainult temas on tõe saamises [*es und nur es wird Wahrheit*], saab see, mis kuulub omanemisele, nõnda, et just tõe on loomuldas olEmise tõe” (349). Ent see sündmus/loodumine ei toimu mingil viisil inimesest eraldi – omanemises on inimolemine heidetud olemise varjatusse, ta omaneb seal “kaasa”, ta on olemise omand (*Eigentum*) – nõnda väljendab omanemine olEmise tõe kui aeg-ruumi

¹⁰⁷ Eesti keelde on *Ereignis*’t tõlgitud ka „isenemiseks“ (vt näiteks Ü. Matjuse tõlgitud „Kunstiteose algupärast“), ent minu meelet jääb see liiga tugevalt sõluvaks „ise“-st. Olemisajaloolises mõtlemises pole *Ereignis* ju sugugi “ise”lt“ mõistetud vaid hoopis vastupidi – „ise”t“ tuleb mõista olemise omandina – *Eigentum* (vt näiteks GA 65: 311). Kui aga siiski jääda isenemise juurde, siis võiks kurioosel viisil öelda, et inimene on olemise isend. Vähemalt „Lisandusis“ (tegelikult ka hiljem) peetakse *Ereignise* all silmas siiski eelkõige kuuluvussuhet, omandisuhet. Üks võimalus oleks säilitada ka *Eigentlichkeit* tõlkes kasutatud päristisust ja kõneleđa näiteks „päristumisest” või „pärisomanemisest“. Nii või teisiti läheb kaotsi aga saksa keeles esmane sündmuse karakter, mis seostab *Ereignise* loodumisega (*Geschehnis*), ent „(päris)omanemissündmus“ oleks vast liiga kohmakas.

¹⁰⁸ Ma olen täiesti teadlik, kui võrd ebapiisav on loodumist/omanemist saamisena tõlgendada, on ju see mõiste laetud metafüüsiliste konnotatsioonidega, siin viitab ta aga teatavale liikumisele olemises eneses.

radikaalset samaaegsust (*Gleichzeitigkeit*) inimolemisega. Omanemine loodub käändena inimese ja olemise vahel – “Omanemise seesmisim sündmus ja kaugeim välja-haare on käändes /--/ Mis on see algupärane kääne omanemises? Ainult olEmise osakssaamine [*Anfall*] kui *Da* omanemine toob *Da-sein*’i tema enese juurde /--/ [rõhk Heideggerilt]” (GA 65: 407). Teistviisi öelduna – kääne valitseb olemise tõe (aeg-ruum) ja tõe olemise (*Da-sein*) vahel¹⁰⁹. *Da* ehk aeg-ruum on see, mis loodub, tuues *Da-sein*’i tema omasesse. Aeg-ruumi loodumine pole aga lihtsalt sündmus, mis leiab kusagil kunagi aset, vaid ta loodub põhjamises: aeg-ruum vajab (*braucht*) *Da-sein*’i (mis sisuliselt tähendab seda, et kumbki ei saa olla ilma teiseta – pole *Da*’d ilma *Da-sein*’ta): “Olemise tõe ja nõnda see ise [olemine] loomub vaid [seal], kus ja millal [on] *Da-sein*, *Da-sein* “on”vaid [seal] kus ja millal [“on”] tõe olemine” (GA 65: 261). See näib viitavat vaid vastastikusele võimaldamisseosele, ent asi on märgatavalt keerulisem, sest tegu on eelkõige põhjaminekseosega kahes erinevas tähenduses (*tragend durchragend* ja *stiftend entwerfend*), mis omanemisena tähistavad ühte terviklikku fenomeni.

Kuidas kuuluvad omanemises kokku *Da-sein* ja *Da* (aeg-ruum)? Heidegger tõdeb, et defineerida *Ereignist* loomulikult ei saa, ent “vahest õnnestub see [vastamine küsimusele, mis on omanemine] öeldes: omanemine on *Da*-põhjamise omanemine (sündmus) [*Ereignis ist Ereignis der Da-gründung*]” (GA 65: 247). Nagu näha on põhjamine keskne omanemise mõistmisel – omanemine omanebki põhjamineksena, *Da*-põhjamineksena, mis aga formaalselt öeldes pole midagi muud kui *Da*-olemine, ehk olemine aeg-ruumis ja aeg-ruumina. Kuidas see olemine aeg-ruumis aga on täide viidav? Mis see põhjamine siiski on? Ka me siis ei ole juba ikka ja alati aeg-ruumis, eriti kui silmas pidada, et too ei saa “olemas olla” ilma inimeseta?

Heidegger kõneleb põhjamisest kui ülesandest ja *Da-sein*’st kui tulevasesst inimolemisest, mistõttu võib jääda mulje, et aeg-ruum ei ole veel põhjatud, et omanemine veel ei omane, et inimene pole veel *Da-sein*. Mõnes mõttes on see nii, ent asi pole sugugi nii lihtne – nagu eelpool näidatud on põhja-tus (*Da*) just olemise varjatuse avatus ja selles aeg-ruumis avaneb olEmine just hüljatusena. Seega – inimene on kunati *Da-sein*, ent see viis, kuidas ta seda on, jääb ajalooliselt erinevaks. *Da-sein*’i olemishüljatuslik viis olla

¹⁰⁹ Üks võimalus „defineerida“ omanemist olekski öelda, et ta on „omandisuhtena“ „olemisajaloolise genitiivi“ „olemuseks“ väljendites nagu *Da des Da-seins*, *Wahrheit des Seyns*, *Seyn der Wahrheit* jne jne. Ta viitab selle kokkukuulumise loodumislilikule karakterile.

Da on ära-olemine (*Weg-sein*)¹¹⁰ – “*Da-sein* varjumise avatusse välja seismine. *Weg-sein*: saladuse [olemise varjatus, vt VWW] ja olemise suletuse algatamine, olemisunustus /--/ *Weg-sein* sellises tähenduses vaid seal, kus *Da-sein*” (GA 65: 301). Niisiis – *Da-sein* on fenomen, mis alles võimaldab olemisunustust, seega alapärasem kui too. Seda võib Heidegger väita vaid seetõttu, et ta mõistab *Da*-d aeg-ruumina, st põhja-tusena, milles peitub võimalus temasse hoidumiseks mitte-põhjajana (*Un-grund*). Kui *Weg-sein* on *Da-sein*’i modifikatsioon, siis on ka olemisunustuslik eksistents mingil viisil omanemisse kuuluv – seda *Ent-eignise* viisil¹¹¹.

Kas võib siin pärimise poolele jätta ja piirduda tõdemusega, et aeg-ruum (*Da*) võimaldab olemisunustust, et olemise tõe juurde kuulub nii varjamise kui keeldumise karakter? Võib siin kõneleda kahest eri laadi omanemisest – üks, mis oleks siis üldine ja mis toimub nõ pidevalt ja mis haarab endasse ka *Ent-eignise* (arvestades, et inimene on nii või teisiti ikka *Da*), ja teine, mis on spetsiifiline omanemine, kus *Da* põhjatakse, hoitakse lahti “päristiselt”¹¹². Samamoodi võiks kõneleda lisaks üldisele *Da*’le ka tõeliselt üle võetud *Da*’st. Tegelikult on aga nendega silmas peetud üht ja sama fenomeni, st aeg-ruumi, mis oma ajalises ja ruumilises vallatõukumises paiskab inimese *Da*’sse. Omanemine pole üldine fenomen, mis võib ajaloos ilmnedä ühel või teisel viisil (*Enteignis* ja *Ereignis*), vaid omanemine on omanemine *Enteignis*’ena. *Da*’s on liikumine olemishüljatusest väljapoole, nõnda kuulub *Da-sein* loomuldasa ajalukku (loodub) (vt GA 65: 308).

Põhjamine saab võimalikuks vaid omanemise käändestruktuurilt, ent kuidas avaneb aeg-ruum kui põhja-tus mõtlemisele? Et inimeksistents on alati nii või teisit *Da*’s, aga samas peab selle põhjama, siis on see avanemine inimeksistentsi loomust tunnusmärgitsev. Ja ikkagi – kuidas *täpsemalt* peaks inimene põhjates *Da* olema? Millelt saab ta selle tarvis juhatust? Põhjamine (teises (a) tähenduses, vt GA 65: 50) on “/--/ mitte esile toomine [*Erschaffung*], vaid põhi-olla-laskmine *inimese* poolt [Heideggeri

¹¹⁰ Huvitaval kombel kõneleb Heidegger „Lisandusis“ *Weg-sein*’st kahes erinevas mõttes – siin tsiteeritud § 177 mõistetakse seda olemisunustuslikuna, ent § 202 on juttu *Weg-sein*’st surelikkuse tähenduses. On ebaselge, kas ja kuidas need tähendused kokku kuuluma peaksid.

¹¹¹ Olgugi, et Heidegger „Lisandusis“ ei kasuta otsestelt substantiivi *Enteignis* esineb verb *enteignen* tihti. Hilisema Heideggeri juures on *Enteignis* sõna, mis iseloomustab just viisi, kuidas olemisunustus omaneb (vt näiteks *ZuS*).

¹¹² Viide päristusele pole siin sugugi suvaline, kõneleb ju Heidegger ise *Weg-sein*’ist kui olemisajaloolisest ebapäristusest (GA 65: 302).

kalkdiki]” (GA 65: 31). Seega – inimene peab põhja-tusel (on see ju põhja algupärane tähendus) olla laskma, põhjatusse kui *häälestavasse* sisse nihkuma – “Aeg-ruum on /--/ nii liidendatud [*gefügt*] ja vastavalt *häälestav* põhjatus, mille loomumine (*Wesung*) *Da-sein*’i kaudu “Da” põhjamises saab ajalooliseks” (GA 65: 386). Küsimus, kuidas põhi põhjab, on samane küsimusega, kuidas põhi *Da-sein*’i häälestab. See aga omakorda sõltub liidendusest (*Gefüge*). Mis on liidendus?

Liidendus on aeg-ruumi (*Da*) “struktureeritus” – niivõrd, kuivõrd aeg-ruumis on inimene üheagselt olemisele ligi tõmmatud (*Berückung*) ja olemisest eemale (*Entrückung*) tõugatud¹¹³. Ranges tähenduses on *Da-sein* see juurde ja eemale lükkumine, kuivõrd tegu on aeg-ruumi kui *loodumisega*. *Da* loodub ligi-tõmbavana ja eemale-tõukavana. Nõnda on inimene aeg-ruumis asetatud olemise ajaloolisesse (sest ajaloolisust tuleb mõista aeg-ruumilt ja mitte vastupidi) ära- ja ligitõmbesse. Aeg-ruumi looduda laskmine ongi põhjamine, mis on teatavasti inimese poolt vaadatuna (esile-põhjamisena) kahetähenduslik: ühelt poolt hoitakse põhjana avanev aeg-ruum (selle ajaloolises liikumises) avatuna, teisalt aga ehitatakse põhjatuse “peale”. Kuidas need kaks esile-põhjamise viisi looduvad?

Vaatleme neid järjekorras – “a) põhja kui põhjavat olla laskmine” (GA 65: 307). See leiab aset põhja kui häälestava ülevõtmises ja selles avatu valla-heitmises (*Entwerfen*). Säärane vallaheit saab võimalikuks vaid niivõrd, kuivõrd olemise kõhklev keeldumine heidab *Da-seini*’i põhja-tusse: “hüpe (heidetud vallaheit) on olemise tõe vallaheidu täideviimine avatusse sisse-nihkumise tähenduses, sellisel viisil, et vallaheitmise heitja end heidetuna kogeb, st olemise poolt omanetuna [*ereignet durch das Seyn*]” (GA 65: 239). See aga, millesse heidetakse (põhja-tus), põhjatakse alles selle vallaheidu kaudu. Nagu näha, on kääne omanemises ikka keskse tähendusega¹¹⁴.

¹¹³ *Berücken* ja *entrücken* tähendavad sõnaraamatu kohaselt vastavalt „vaimustama“, siinses tõlkes on loodetud seda tähendusnüansi edasi anda väljendiga ligi tõmbav. Kuidas aeg-ruumi (*Da*) ajalisus ja ruumilisus seonduvad ligi-tõmbamise ja eemale-tõukumisega väljendab Heidegger „Lisanduste“ stiili väga hästi iseloomustavas vormelis (mis siinse töö autorile tõlkimisel üle jõu käib): “*Raum ist die berückende Ab-gründung des Umhalts/ Zeit ist die entrückende Ab-gründung der Sammlung/ Die Berückung ist abgründiger Umhalt der Sammlung/ Die Entrückung ist abgründige Sammlung auf den Umhalt*“(GA 65: 385). Kõige selle seosele häälestusega võiks viidata juba tüve *-rücken* ohter kasutamine, Hölderlini-loengust teame aga selle lähedast seosest häälestusega (vt ptk 4).

¹¹⁴ Literatuuris on heidetuse ja vallaheidu kokkukuulumist hakatud pidama omanemise struktuuriks *par excellence* (näiteks von Herrmann ja tema õpilased). See on aga küsitav, kuna vallaheit (hüpe) jääb Heideggeril otsustaval viisil põhjamisega seotuks. Nagu Heidegger isegi viitab jääb „hüpe“ liidendusena mõelduks põhjamiselt (vt §187).

Vallaheit on viis, kuidas inimene *Da* põhjama peab – olevast eemale nihkudes (“heidab kõik käibiva selja taha ja ei oota midagi vahetut olevalt” (GA 65: 227), nii on inimene vallaheidus olemisse enesesse heidetud – “vallaheit: et inimene end olevast, ilma et see kui selline juba avatud oleks, lahti heidab olEmissse” (GA 65: 452). Põhja-tuse esilepõhjamine (tähdenduses a)) tähendab sellist vallaheitu, kus põhja-tus kui selline põhjaks on seatud, st inimene kogeb ennast põhja-tusse heidetuna. Ka metafüüsiline mõtlemine (olemine) on vallaheitev, ent seda võimaldav (põhja-tuse omanemine) jääb seal põhjamata (*ungegründet*), ometi on ka selline põhjamine omanemine, aga *Ent-eignis*’ena. Millisel viisil aga loodub see vallaheit? Siin ei saa piirduda lihtsalt sellega, et üteldakse – vallaheit on *Da-sein* (kuigi ka see on õige), sest seda, mis on *Da-sein*, me püüame alles selgitada. Vallaheidu fenomeni saab täielikult mõista vaid esilepõhjamise teiselt tähenduselt.

“Tema [põhjava põhja] kui põhja peale ehitada, midagi põhja peale tuua” (GA 65: 307). Selline esilepõhjamine on olemisajaloolises mõtlemises lausunud *varjamisena* (*Bergung*)¹¹⁵. Vallaheit varjab aeg-ruumi kui olemise kõhkleva keeldumise olevasse, ent nii, et see kõhklev keeldumine kui vahemik (*das Zwischen*) on selles olevas kandev. Küsimus on selles, kas olemise tõde peab enne kuidagi avatud olema ja alles siis saab selle olevasse varjata, või kuulub varjamine olemuslikult tõe loodumise enese juurde? Heideggeril säilib siin (vähemasti “Lisandusis”) teatav kahetähenduslikkus – ühelt poolt: “Varjamine kuulub tõe loomumise juurde. See ei *ole* iial loomumine, kui ta ei loomu varjamises” (GA 65: 389), ometi peab aga olemise tõde enne kuidagi häälestama. See “vastuolu” tuleb ilmsiks näiteks nii: “Aga see avatu varjamine peab *ühtlasi ja enne* [*zugleich und im voraus*] nii olema, et avatus saab nõnda olevaks, et temas loomub varjumine ja seega olEmine” (*ibid*). Kuidas saab varjumine olla avatud korraga “ühtlasi ja enne”? Heidegger rõhutab korduvalt, et “/--/ omanemine on oleva ja olEmise aegruumiline samaaegsus” (GA 65: 13). Kas võib siinkohal on nentida, on “ontoloogine diferents” on oma tähtsuse kaotanud? Nii see päriselt ei ole: olemine ei ole olev, ent Heideggeri kogemus on, et olemine ei saa mitte mingil viisil loomuda ilma olevata, ta tarvitseb (pruugib – *braucht*) olevat, nagu ka inimest (ent erinevatel viisidel, nagu me

¹¹⁵ Kui olemise enda juurde kuulub varjumine, siis inimese ülesandeks on just see varjumine olevasse varjata.

kohe näeme), et olla temasse varjatud. Olemine tähistab ju ikkagi eelkõige seda vahemikku, kus ontoloogiline diferents alles looduda saab (vt GA 65: 465-470).

Heidegger loetleb mitmeid erinevaid viise, kuidas saab olEmist olevasse varjata¹¹⁶ – asi, riist, teos, keha, sõna, ent üks on nende juures ühine – tegu on maa ja ilma riiu välja kannatamisena (viimse) jumala¹¹⁷ ja inimese kohtumises (*Entgegnung*). Kui Heidegger lausub, et *Da-sein* on selle riiu riidlemine (*Bestreitung des Streitens*), siis on *Da-sein* seal mõistetud just seoses esile-põhjamisega teises tähenduses¹¹⁸. Kust Heidegger selle aga “võtab”? Milline on selle “väite” taust, et esile-põhjamine peab olemise põhjama just maa ja taeva riius? Tegu on eelkõige kogemusega, mis avaneb Heideggeri jaoks Hölderlini luules, on ju Hölderlin luuletaja, kes teise alguse on “kauigeimale ette-rajanud” (selle põhihäälestuse kohta vt peatükk 4.).

Millisel viisil põhjab mõtlemine põhihäälestust? Selle selgitamine peab kogu aegruumilise (*Entrückung* ja *Berückung*) võnkumise kaasa tegema, samuti ka põhjamise tema kolmetises tähenduses, mõista saab seda aga vaid käändelt omanemises.

§8. Mõtlemine kui häälestuse sõnasse varjamine

Alles põhjamise kaudu on võimalik mõista hoidumuse põhihäälestuse rolli “Lisandusis filosoofiale”. Põhihäälestust tuleb mõista tema kahetähenduslikkuses, mis

¹¹⁶ Selle varjamine (seal tuleb see sõnasse „tõe olevasse sisse seadmisenä“) detailse „käsitluse“ võib leida ettekandest „*Vom Ursprung des Kunstwerks*“, raamatus „*Holzwege*“. Ülo Matjuse eestindus „Kunsteose algupärast“ ilmus aastal 2002 kirjastuses Ilmamaa. „Lisandusis“ on aga varjamine märksa laiemalt mõistetud: „Varjamine viib end täide *Da-sein*’is ja *Da-sein*’ina. /-/ Varjamine ei hoidu aga vaid esiletoomise viisidesse (*Hervorbringung*), vaid sama algupäraselt elutu ja elavaga kohtumise ülevõtmise viisidesse: kivi, taim, loom, inimene“ (GA 65: 71). Mida tähendab aga ülevõtmine (*Übernahme*), kuidas varjub olemine teise inimesse, looma, taim? Neid küsimusi Heidegger „Lisandusis“ ei käsitle. Siit oleks võimalik ehk ühe tõelise tõlgenduse (*Auseinandersetzung*) algus. Mulle näib, et ka häälestuse mõistel oleks selles tõlgenduses oluline roll mängida.

¹¹⁷ Siinse käsitluse jaoks on viimse jumalaga seonduv temaatika natuke liiga lai, et seda siin käsitleda. Ometi on see teema äärmiselt tähtis: „Lisandusis“ on nähtud suisa Heideggeri teoloogilise traktaadina. (Samas mõned vaatavad seda tema olisima poliitilise tekstina (n Schürmann 1992)). Nii et tekst võimaldab radikaalselt erinevaid käsitlusi. Mõtlemise häälestust „Lisandusis“ saab aga käsitleda ka ilma „jumaliku“ keskseks muutmiseks. Üht tasub aga öelda – jumal „Lisandusis“ ei tähenda mitte mingisugust konkreetset jumalust, vaid eelkõige valdkonda, kus taevased ilmuda /mööda minna saavad.

avaneb omanemise käändestruktuuris – põhihäälestuses avaneb aeg-ruum, mis heidab mõtlemise olemise varjatuse ajaloolisse avatusse, mõtlemise ülesandeks aga on see aeg-ruum esile-põhjata, st tal häälestada lasta. Ometi pole see põhjamine absoluutset laadi, st sellele ei “järgne paratamatult” teistsugune inimolemine, sest kõik, mida filosoofia teha suudab on: “Filosoofia avab kogemuse, aga just seetõttu ei suuda ta vahetult ajalugu põhjata” (GA 65: 37). Ning see saab omakorda võimalikuks tõigalt, et „me liigume juba ühes teises tões“. Üleminekumõtlemises aset leidev põhjamine on vahendlikku laadi, ta on ette-häälestamine (*Voraus-stimmen*).

See aga ei tähenda sugugi, et see mõtlemine oleks kuidagi omanemisest väljaspool, et ta valmistaks seda ette, ise kusagil muljal olles. Eelpoolõeldust peaks olema selge, et ranges tähenduses ei saagi *Ereignisest* väljas olla. Nimetatud ette- (*voraus*) kuulub ise olemise tõe kui aeg-ruumi struktuuri¹¹⁹. Seda ei ole võimalik mõista, kui mõtlemist peetakse lihtsalt üldise ettekujutamiseks, sest niisugune mõtlemine jääb alati seotuks juba käeesise olevaga (GA 65: 63), Heideggeri häälestatud mõtlemine leiab aga aset „enne“ (ja ühtlasi „ühtlasi“), kui igasugune käe-esistamine üldse võimalikuks saab. Nõnda kuulub ta vahetel viisil omanemisse aga vahendlikul viisil olevasse. Loomulikult võiks nüüd küsida – kas selline mõtlemine pole suvaline, milles on säärase mõtlemise mõõt (*Mass*)? Selleks on aga just hoidumuses avanev aeg-ruum oma liidenduses (GA 65: 65). “Väljastpoolt” vaadates peabki Heideggeri mõtlemine tunduma suvaline, sest “hoidumuse rangus” (*ibid*) avaneb vaid häälestatud-olus.

Nüüd on aga aeg küsida – millisel viisil esile-põhjab mõtlemine ülalnimetatud kahel (kokkukuuluval) viisil põhja-tust kui aeg-ruumi? Kuidas mõistab ennast häälestatud mõtlemine, st kuidas ta a) laseb põhjatusel kui sellisel looduda ja b) kuidas varjab ta põhjatuse olevasse? Ekslik oleks arvata, et Heidegger defineerib kuidagi need esile-põhjamise viisid, pigem nimetab ta neid mitmete sõnadega, laseb valdkonnal, kuhu mõtlemine selles suhtes kuulub, ilmned. Mõtlemine, mis põhihäälestusel häälestada laseb, on alustav mõtlemine (*anfängliches Denken*), mis on loomuldas vallaheit – aeg-

¹¹⁸ Et tegu on olevasse varjamise näol on tegu vahest ühe krüptilisema osaga „Lisandusist“, siis ei käsitle ma seda siin praegu pikalt. Loodetavasti saab selgemaks, mida varjamine tähendab järgmises peatükis kõne all olevast viisist, kuidas olEmist sõnasse varjatakse.

¹¹⁹ Omaette küsimus on see, kas mõtlemine on *alati* ehk loomuldas ette-karakteriga. Näiteks nii võiks tõlgendada Heideggeri poolt lausutat “*Zeit und Sein*’i” juurde peetud seminari protokollis: mõtlemine on

ruum hoitakse sellist laadi mõtlemises lahti. Ent millisel viisil? “Olemise tõe loomuse vallaheit on vastus kutsele” (GA 65: 56). Olemise tõe põhjav kutse avaneb aga häälestuses. Seega on häälestatud mõtlemine sellist laadi, mis on “teadlik” oma häälestusest ja vastab sellele. Taas pole sellega palju võidetud, pigem jõudsimme uue tautoloogiani – häälestatud mõtlemine on häälestatud. Küsimus on: *kuidas* mõtlemine häälestuse kutsele (*Zuruf*) vastab?

Heidegger nimetab kutsele vastamist erinevail viisidel, ent üks jääb ikka läbi kõlama – algatav mõtlemine on alati küsimine. Küsimise juurde kuulub kaks peamist joont: ta on alati millestki juhutatud (selline struktuur juba teatavasti “Olemises ja ajas”) ja teiselt avab küsija küsimises enda sellele juhutatavale. Nõnda on küsimine loomuldas otsimine (*Suchen des Seyns*). Küsimine ja otsimine kuuluvad aga kokku hoidumuse häälestuses: “Sellist laadi küsimine on [selle] otsimise hoidumus, kus ja kuidas olemise tõe end varjata laseks” (GA 65: 398). Ent otsimine pole suunatud mingile kadumaläinud asjale (olemisele olemishüljatuses näiteks), vaid “eesmärk on otsimine ise, olemise otsimine. Ta loodub ja on ise sügavaim leid” (GA 65: 80) ja “Otsimine pole kunagi pelk *veel-mitte*-omamine, puudust-tundmine. Esmalt ja tegelikult on otsimine eel-minemine sellesse valdkonda, milles tõe avaneb või keeldub” (GA 65: 398). Otsimine on küsimisena enese-avamine, avamine, mis loodub *Da-sein*’ina. Selline otsimine kannatab välja aeg-ruumis avaneva olemishüljatuse ja loob nõnda võimaluse aeg-ruumi kui põhja häälestada laskmiseks. “*Otsimine* – juba enese-tões-hoidmine, ennastvarjava ja eemale-tõmbuva (*Sichentziehende*) avatuses” (GA 65: 80). Välja-kannatamise jaoks kasutab Heidegger ka sõna *Inständigkeit*, mille võiks siin sees-seisvuseks tõlkida – seesseivus *Da*’s. Siit võib mõista, millises tähenduses on filosoofia põhiküsimuseks küsimus olemise järele¹²⁰. Tegu ei ole sugugi küsimisega, mis on teiste küsimiste põhjaks – küsimine tähendab siin just sees-seisvust olemise tões kui põhjatuses. Nõnda on ta olemuslikult erinev senise filosoofia juhtküsimusest – mis on olev –, mis jääb metafüüsiliseks: olemine on mõistetud olevalt, küsiminegi ei tähenda sissenihkumist põhja-tusse, vaid on (metafüüsika lõppfaasis) mõistetud subjekti tegevusena, kes ise ikka samaks jääb. Nii

ette-jooksev (*vorauslaufend*) ja nõnda alati (“Lisanduste” keeles) mingit kogemust avav ehk ette-põhjav. (“*Zur Sache des Denkens*”: 38)

¹²⁰ „Olemisküsimus on küsimus olemise tõe järele. Ajalooliselt läbi viiduna ja mõistetuna saab ta suhtes senise filosoofia küsimise oleva järele (juhtküsimus) põhiküsimuseks.“ (GA 65: 6)

pole erinevus põhi- ja juhtküsimumise vahel sugugi küsimise „esemes“ – kogu hoiak/häälestus on teistsugune.

Just nimelt ennastvarjava olemise avatuses sees-seismisena on mõistatud ka filosoofilist teadmist (*Wissen*) ja filosoofilisi mõisteid. Literatuuris on seesseisvust interpreteeritud tulevase olemise viisina, mida Heideggeri mõtlemine ette valmistab. Asi pole aga sugugi nii lihtne, lausub ju Heidegger sõnaselgelt, et olemise mõtlemine (*Er-denken*) on üks seesseisvuse viise (vt GA 65: 462). Ka seesseisvust tuleb mõista ajalooliselt/ajaliselt, mitte tulevase inimese seisundina, seesseisvus on viis, kuidas olemise tõde välja kannatatakse, mõtlemine on seesseisvus olemishüljatusse ja – hüljatuses ja nii otsivalt (valla-heitvalt) ette-vaatlik – „Seega on alapärane leid alapärases varjamises [*Bergung*] varjatud kui otsimine ise. Küsimisväärsset vääristada [*würdigen*], küsimises oodata, seesseisvus“ (GA 65: 80). Et küsimises otsitakse kõhklevalt varjuvat, siis on küsiv teadmine mõistetud loobumisena, ent hoidva, varjava loobumisena (*Verzicht*, vt lk 62-63). Olgugi, et Heidegger kasutab alustava mõtlemise iseloomustamiseks osaliselt traditsioonilist sõnavara (eelkõige filosoofia/mõtlemise piiritlemiseks luule suhtes, nagu näiteks “mõiste”), on see olemisajalooliselt ümber tõlgitsetud. Mõiste (*Begriff*) on eelkõige sisse-haaratus (*Inbegriff*), enese hoidmine olemise tões. Erinevuses aga kolmandas peatükis vaadeldud mõistest on „Lisandusis“ see eelkõige *Zusammengriff* – kokkuhaaratus omanemise käändesse. Samas on ta loomuldasu tegevusena mõistetud (loomulikult mitte abstraktse üldisusena) – „Sisse-haaratus [*Inbegriff*] pole siin ealeski sisse-haaramine [*Ein-begreifen*] liigilise ümberhaaramise (ammendamise) tähenduses, vaid peab silmas sees-seisvusest tulevat ja käände seesmisust [*Innigkeit*, vt ptk 4) valendavasse varjumisse tõstev teadmine“ (GA 65: 65). Seega nimetab mõiste tegelikult sama fenomeni, mida sees-seisvuski. Mõtlemine on sees-seisev olemise tões, heites valla (küsites ja otsides) selle sama käände, millesse ta ise kuulub. Ent kuidas varjab mõtlemine olemise olevasse (on ju *Da-sein* ikka ka olemise olevasse varjamine ja mõtlemine on üks *Da-olemise* viis)?

Kuidas põhjab mõtlemine põhihäälestust teises tähenduses? Säärane esilepõhjamine leiab aset aeg-ruumi varjamisega *sõnasse*¹²¹. Et tegu on mõtleja katsega

¹²¹ Sama seisukoha esitab ka Daniele Neu (Neu:1999: §19 „*Leib als Bergungsfigur*“), ent tema ei seosta aeg-ruumi sõnassevarjamist häälestuse ja häälestatud-oluga

lausuda omanemist ja omanemisest, siis ei saa Heidegger juhinduda Hölderlini luules lausutust, loomulikult on ka see üks tee ja vahest ka üks olulisemaid, öeldakse ju “Lisandusis”, et seal looduva mõtlemise eesmärk on Hölderlini sõna kuuldavaks teha, sellest hoolimata on Heideggeri kandvaks taotluseks siiski olemise mõtlev (*denkerische*) põhjamine, ent mõtlemine lausub luulega võrreldes teisiti – “/--/ milline õnn on siin luuletajale antud! Märgid ja pildid võivad talle seesmiseimad olla /--/ kuidas aga seal, kus mõiste peab paratamatuse ja küsimus oma rajad läbi mõõtma?” (GA 65: 60). Millisel viisil lausub aga mõtlemine? Et mõtlemine saaks põhihäälestust sõnasse tuua, siis peab põhihäälestuse enese juurde kuuluma keelelisuse karakter. Ent huvitaval kombel ei esita Heidegger “Lisandusis” midagi, mis võiks meenutada keelekäsitlust. Üldse on seal keelest äärmiselt vähe juttu. See aga ei tähenda sugugi, et keel oleks “Lisandusis” mõeldu suhtes kuidagi teisejärguline – pigem läbib kogu teost püüd olemist mingisugusel viisil ütleda, nn keelehäda¹²², sest Heideggeri mõtlemine leiab aset ajastul, mil metafüüsiline mõtlemine domineerib näiliselt täielikult, mil “kõik põhisõnad on ära kasutatud ja loomuslik suhe sõnasse on purustatud” (GA 65: 3) (selle juurde kuulub ka teatav viis, kuidas keelt mõistetakse, nn tehniline keelekäsitlus (vt *Unterwegs zur Sprache, Logikvorlesung*), mõtlemine väljandab ennast propositsioonide kaudu jne). Keele kuulumist inimese loomuse juurde näitab juba see, kuidas metafüüsiline inimesemõistmine lähtub keelest – inimene on *animal rationale* ehk logosega loom, logos on sealjuures mõistetud tööriistana ja propositsioonist lähtudes, *animal rationale* on keele väärtõlgenduse tulemus (GA 65: 497).

Sellest tulenevalt kerkib kahetine küsimus: a) kust ammutab nimetatud mõtlemine oma võimalikkuse, st milline on tema lausumise viis ja b) kuidas saab säärane mõtlemine kuuldavaks, mis on selle tingimuseks? Nagu pea selgub, kuuluvad need küsimused tegelikult kokku. Probleem (a) on järgnev – mõtlemine (ka häälestatud mõtlemine) loodub sõnades ja nimetustes (vt alates GA 65: 83), mis peaasjalikult viitavad olevale (ontilistele fenomenidele) ja on ka nii enamasti tõlgitsetud. Keel toob avatusse ühe või teistsuguse oleva, näiteks “tähenduse”. See pole sugugi *ainult* metafüüsilise mõtlemise “viga”: “vaja pole sugugi esmalt küsimise puudumist (mõtlejliku olemise tõlgitsuse [*Auslegung*] valdkonnas), vaid sõna ise paljastab millegi (tuntu) ja peidab nõnda selle,

¹²² Väljend *Sprachnot* pärineb H-G. Gadamerilt (Gadamer 1989).

mis peaks toodama avatusse mõtlejalikus lausumises” (GA 65: 83). Nii seisab Heideggeri mõtlemine tõepoolest “probleemi” ees – sest “tavalise keelega, mida tänapäeval üha kaugemaleulatuvalt ära kasutatakse ja -räägitakse (*vernutzt und zerredet wird*), ei lase end olEmise mõtlemine lausuda” (GA 65: 78). Toodud kahest tsitaadist selgub sõna peitmise kahetine karakter: ühelt poolt siis “loomupärane” varjamine, mis võimaldab varjamatut, teisalt aga selle varjatuse enese unustamine ja moonutamine.

Millisel viisil oleks siis võimalik olemise (põhihäälestuse) sõnasse varjamine, kui pigem sõna varjab (peidab) põhihäälestust? Heidegger toonitab, et mingisugust laadi “olemise keele” loomine on võimatu, “isegi kui see leiaks aset ilma kunstliku sõnaloometa, poleks see keel lausuv” (GA 65: 78). Ühelt poolt nõuab Heidegger tavakeele olemuslikku teisiti lausumist, oleva keelt olemise keelena lausumist. Kuidas peaks me seda aga mõtlema? Kas on tegu justkui tõlkega “oleva keelest” “olemise keelde”? Nii see ei ole¹²³, sest tegu pole kahe erineva keelega, vaid loomuldasu ühtse fenomeniga.

Keele (sõna) kahetist peitmist tuleb mõtelda ühtsest algupärast pärinevana, sarnaselt ülalkirjeldatud aeg-ruumi varjamisele on ka keel varjavalt viitav. Loomulikult pole aeg-ruum ja keel Heideggeri jaoks eraldiseisvad asjad, vaid kuuluvad kokku. See tuleb ilmsiks juba viisis, kuidas Heidegger nimetab põhja-tuse “kinkivat” varjumist – keeldumine (*Versagung*)¹²⁴. Põhja-tuse keeldumine on ühtlasi keele algupäraks. Esialgu kõlab see loomulikult lihtsalt formaalse definitsioonina, Heidegger ise pigem viitab sellele, kui selgitab täpsemalt, millisel viisil keel põhja-tuse loodumisse kuulub. Täpsemalt saab seda mõista vaid seekaudu, kuidas olemise varjamine keeles ja keelde siiski aset leiab.

Kui igasugune loomulik keel laseb oleval ilmsusse tulla, ühtlasi (*zugleich*) olemist varjates, siis milline on mõtlemise viis olemist varjata? Millises suhtes erineb ta ükskõik millisest kõnelemisest? See küsimus ei olegi nii lihtne, kui ta esmapilgul tundub. Nimelt pole tavakeel (oleva keel) ju sugugi samastatav metafüüsiliste propositsioonidega, kus

¹²³ Kui just tõlkimist ei mõisteta hilise Heideggeri kombel enese-üle-asetamisena (*sich über-setzen*) teise valdkonda. Nõnda võiks Heideggeri mõtlemist pidada küll tõlkeks ühe keele sees.

¹²⁴ Ehk võiks mõista olemise *keeldumist* endena hilise Heideggeri kuulsale „keel kõneleb“ (*die Sprache spricht*)?

olemise varjatus on kinni-kaetud. Tavakeeles kõnetab olemine alati mingisugusel viisil ja alles suhestumises tavakeelde on võimalik olemisel kas kinni kattuda või siis vastupidi tal oma keeldumises kõnetada lasta¹²⁶. Nõnda peab filosoofia/alustav mõtlemine alati mingisugusel viisil oleva keelest lähtuma. Ent kuidas? Eriti kui silmas pidada, et oleva keel laseb alati eelkõige oleval paista? “See raskus pole kuidagi kõrvaldatav, isegi katse selleks tähendab eksiarusaama juba olEmise lausumisest. See raskus peab üle võetama ja olema mõistetud tema loomukuuluvuses (olEmise mõtlemisele)” (GA 65: 83). Oleva keeles *keeldub* olemine selle sõna kahetähenduslikkuses – ta tuleb keelde end varjates. Kuidas ta aga saab meid kõnetada ilma ilmsusse astumata? Ja kõigepealt, milline peab olema mõtlev lausumine selle ennast-varjava kõnetada-laskmiseks?

Mida Heidegger nõuab, on keele muutumine (*Verwandlung der Sprache*); peaks olema selge, et tegu ei saa olla teise sõnavara või millegi muu sarnasega, vaid kahetisega – ühelt a) poolt nõuab keele muutumine teistsugust lausumist (*das gewandelte Sagen*), teisalt b) aga teistsugust kuuldavõttu. Enne nende käsitlemist tuleks aga teha selgeks – millisel viisil muudab lausumine ja kuuldavõtt keelt ennast? Kas keel ei ole alati juba selline, nagu ta on ja meie lihtsalt seisame temas, kasutame tema poolt pakutavaid võimalusi? Keel loodub Heideggeri jaoks vaid kõneluses, ometi on keel ühtlasi seda kõnelust ka võimaldav – keel on mõistetav vaid omanemise “struktuurilt” (hiljem saab kõnetus-vastamisest omanemine *par excellence*).

Milline on siis teistsugune lausumine? Tegu on eelkõige lausumisega, mis kogeb end omanetuna, mis vastab omanemises avanevale aeg-ruumi põhja-tusele, st olemise keeldumisele. Heidegger sõnastab alustava mõtlemise lausumise viisi esile-vaikimisena (*Er-schweigung*) ja sellise lausumise seismist “loogikat” sigeetikana (*sige* – vaikus kr. k). Kuidas seda mõista? “Me ei suuda olEmist ennast /--/ mitte kunagi vahetult lausuda. Sest iga lausumine tuleb olEmisest (*aus dem Seyn her*)” (GA 65: 79). Iga lausumine pärineb olemisest, see aga on ajalooliselt kõhklev keeldumine, esile vaikimine kui lausumise viis laseb sellel kõhkleva keeldumisel vastu kõlada. Kuidas? Esimese võimalusena pakub end kõnelemine “šifrites ja sümbolites”, kas esile-vaikimine kasutab oleva keelde kuuluvaid sõnu sümboliseerimaks nendega olemist? Selle võimaluse välistab Heidegger

¹²⁶ Nõnda on tavakeel justkui neutraalne, vt („*Zur Sache des Denkens*“: 54)

eksplitsiitselt, sest sümbol ja metafoor eeldavad alati kahte olevat, milles üks siis teise eest seisab ja seda iseloomustab, “kõige selle eelduseks on senine metafüüsika” (GA 65: 79). Heidegger ei selgita täpselt, millisel viisil peaks olemist lausutama, kuidas peaks sõnasse varjamine aset leidma, milline on esile-vaikimises oleva (sõna) ja olemise “suhe”. Seda seetõttu, et Heidegger püüab esile-vaikimist “Lisandusis” täide viia, ja “selline lausumine kas õnnestub või mitte. Ometi annab ta mõned siinse töö jaoks olulised viiped. Ühest küljest jääb selline lausumine seotuks maa ja ilma riiuga nagu igasugune esile-põhjamine (vt eelmine peatükk): „*Keel ja omanemine*. Maa kõlama hakkamine (*Aufklingen*) ja ilma vastukõla (*Widerklang*)“ ja „Kuivõrd keel [on] *Da-sein*’i põhi, kuulub sellesse mõõdu-andmine ja seda maa ja ilma riiu põhjana“ (GA 65: 510). Heidegger ei arenda seda mõttekäiku „Lisandusis“ edasi (üks võimalikke põhjuseid on see, et selline mõõtu-andev keel loodub peaasjalikult siiski luules)¹²⁷, „Lisandusis“ jääb keel suhestatuks häälestusega: “Põhikogemus ei ole ütlus (*Aussage*), lause ja sellest tulenevalt põhilause, vaid hoidumuse kõhkleva keeldumise tões juurde-hoidmine (*Ansichhalten*). Kui see hoidumus sõnasse (*zum Wort*) tuleb, siis on lausutu ikka omanemine” (GA 65: 80). Seega – olemise sõnasse toomine on häälestuse sõnasse toomine, ehk häälestada-laskmine.

Kui oleva keel laseb alati ilmsusse tulla vaid oleval, siis olemine, mis nõnda varjatusse jääb, on oma “kohalolus” häälestavana. Esile-vaikimine toob selle põhjaneva häälestuse/häälestatuse sõnasse, lastes inimesel hoiduda olemise häälestatusesse. Alles siit on võimalik mõista hoidumuse otsustaval viisil kahetähenduslikku karakterit, mis tuleb keelde nii eesti kui saksa keeles: hoidumus tähendab ühest küljest (1) viisi, kuidas inimene hoidub olemisse (ja inimene hoidub alati kuidagi olemisse), teisalt (2) aga viisi, kuidas hoidutakse kõhklevalt keelduvast olemisest (aupaklikkus ehk *Scheu*), lastakse tal põhjana olla. Heideggeri jaoks on tegu loomulikult ühtse fenomeniga – hoidumus (1) on hädavajadus hoidumus (2) sõnasse tuua ja inimolemisse põhjata, sest “Lausumine kui esile-vaikimine põhjab [esile-põhjamise tähenduses]” (GA 65: 80). See „fundamentaalne“ hoitus (isegi kui ta loodub olemishüljatusena) olemise tões teeb võimalikuks esile-vaikimise kuulda-võtmise.

¹²⁷ Nii leiabki seonduva käsitluse ettekandest „Hölderlin ja luule loomus“ (1936, GA 4).

Siit on näha, kui tugevasti on häälestuse mõiste säilitanud Heideggeri jaoks juba Aristotelese loengus tematiseeritud retoorilise karakteri, aga siin saab see kuuldavõtmine omakorda võimalikuks vaid seeläbi, et inimese olemine on kõhkleva keeldumise poolt läbi häälestatud. Mõtlemise kokkukuuluvus häälestusega loob aga võimaluse just mõtlemise kaudu inimolemist ümber-häälestada (*umstimmen*). Ent esile-vaikimine ei tähenda lihtsalt mingisuguse “olemismeeleolu” tekitamist, vaid nõuab kogu inimolemise muutumist, “meetod”, mida selleks kasutatakse on: “teatud piirides alati tavaarvamusele vastu tulla /--/ et siis õigel silmapilgul mõtlemise muutust (*Umschlag*) nõuda /--/ see pole aga sõna tähenduse muutmise formaalne trikk, vaid inimese enese muutmine” (GA 65: 84). Kõne all on tehistus eksisteeriva “tehiseeritud looma” loomusmuutus *Da-sein*’iks, kes võtab üle ja seisab aeg-ruumis kui põhja-tuses, varjates seda põhjatust olevasse. Esile vaikimine, mis on “alati omanemine” (GA 65: 80) ei ole sugugi lihtsalt Heideggeri poolt lausutu, justkui võiks üks raamat olevana lihtsalt esile kutsuda inim-olemise radikaalse muutuse. Selleks on tarvilik ka Heideggeri lausutu mõistmine. Mõistmine on aga siin mõistetud enese-häälestada laskmisena ja selle häälestuse üle võtmisena: “Seda lausumist mõista tähendab aga teadmise (*Wissen*) vallaheitu ja sissehüpet omanemisse täide viia. Lausumine kui omanemine põhjab. Tema sõna pole pelgalt märk millegi hoopis teise jaoks. Mida ta nimetab, seda on arvatud/ silmas peetud (*ist gemeint*). Aga arvamine omaneb vaid *Da-sein*’ina ja st mõtlejalikult küsimises” (GA 65: 80).

Näib, et siin on eelpool eristatud kaks esile-põhjamise tähendust omavahel läbisegi, valla-heit ongi sõnasse varjamine. Kas võib siis öelda, et nad kaks langevad, vähemasti mõtlemise jaoks, kokku? Nii on see tõepoolest, see tuleb mõtlemise ettevalmistavast iseloomust – sest mõtlemise eesmärgiks on olemise tõe varjamist olevasse alles ette valmistada: “see ette-valmistamine ei seisne aga esialgsete teadmiste loomises /--/ vaid ette-valmistamine on siin: tee rajamine, tee peale toomine – olemuslikus mõttes: *häälestamine*” (GA 65: 86). See häälestamine leiab aga aset alustava mõtlemisena, mis on kahetähenduslik: “1. OIEmist haarava sõna (*begreifendes Wort*) esile-vaikivast lausumisest olevasse kõrguda (*ragen*) lasta, 2. Selleks ehitamiseks valmistumine teise alguse ette-valmistamise kaudu” (GA 65: 58).

Mõtlemine varjab häälestuse sõnasse, selle kuulda-võtt aga võtab selle häälestuse päristiselt üle ja on selles häälestuses (seda häälestust nüüd mitte enam ette-valmistavalt

olevasse varjates) (*Inständigkeit* ehk *Da-sein*). Nüüd tuleb aga küsida – kas mõtlemine ei olegi siis täielikult häälestatud, kui ta häälestuse üle-võttu alles ette valmistab? Nii on seda tõepoolest interpreteeritud¹²⁸ tuginedes Heideggeri enda poolt öeldule: “Peahäälestuste algupärane kooskõla [taaskord harmoonia ja kooskõla alatoon häälestuse mõistes, millest oli juttu esimeses ja viiendas peatükis] saab alles põhihäälestuse kaudu täielikult häälede seatud (*angestimmt*). Temas on tulevased /--/” (GA 65: 396). Küsimus on siin enamasti kui lihtsalt triviaalses probleemis: kas Heidegger kui “person” mõtleb häälestusele või on juba häälestatud? Nimelt on küsitav ette-valmistava ja ette-valmistatava omavaheline kokkukuulumine. Lisaks jääb tsiteeritud mulje, justkui oleks häälestuses olemise ja häälestuse ettevalmistamise vahel teatav lõhe, mis tähendab omakorda seda, et olemine ja mõtlemine näivad mingil viisil lahutatud. Heideggeri poolt öeldu mõistmiseks on tarvilik meenutada omanemise aeg-ruumilikku struktureeritust, milles toimub algupärane liikumine olemisunustusest *Da-sein*’i seesseisvusesse. Omanemine haarab endasse ette-valmistava häälestamise ja tulevase häälestatud-olu, võiks öelda, et olemine ongi see häälestamis-sündmus. Nõnda kuulub ette-valmistav mõtlemine häälestatuna (põhjatuna) ja häälestavana (esile-põhjavana kahe tähenduse kokkukuulumises) omanemise enese loodumise viisi.

Siit on näha, kui võrd tarvitseb Heideggeri mõtlemine kuuldavõttu – olgugi, et mõtlemine, mis “Lisandusis” lausub omanemisest kuulub nõnda olemise enese loodumise juurde, moodustab siiski vaid “osa” omanemisest, (võimalik) kuuldavõtt kuulub ise samuti omanemisse. See on üks tähendusi, mille kohaselt olemisajalooline mõtlemine on *lõplik* mõtlemine (vt GA 65: 65) (teine tähendus seondub olemise enese lõplikkusega, ja eimiski kuulumisega olemise loomumisse) – ta ei esita mitte mingisugust absoluutset teadmist, et ta saaks looduda, on tarvilik selle mõtlemise ülevõtt – kuidas see aga täpselt toimuda saaks, st milline on selle esile-põhjamise “tulemus”, see sõltub sama palju “interpreedist” (interpreteerimise enese tähendust muutes) kui Heideggerist enesest. “Lisandusis” esitab Heidegger esimest ja viimast korda süstemaatilise arusaama sellest, kuidas omanemine (olemissündmus) häälestuse aspektist vaadelduna “aset leida” võiks: sinna kuuluvad 1. vähesed üksikud, kes oleva valdkonnad ette-põhjavad (*vorausgründen*), 2. arvukad liitlased, kes üksikute “teadva tahte” täideviiduses piiritlevad, 3.

¹²⁸ Näiteks Neu 1999

need paljud üksteisele-juurde-osundatud, kelle kaudu oleva ümber-loomine (*Umschaffung*) ja omanemise põhjamine seisvusesse tuleb ja 4. nende kolme esilepõhjamises saab võimalikuks rahva algupärane eksistents (seesseisvus)¹²⁹ (GA 65: 96). Selline on Heideggeri nägemus häälestussündmusest, mille täideviidus seisneb ühe rahva ajalooliseks saamiseks. On oluline tähele panna, et tegu pole sugugi ajalise järjestusega, omanemises kuuluvad kõik esilepõhjamise (häälestuse) viisid kokku, leiavad aset ühtlasi (*Zugleich*)¹³⁰. Rahvas on Heideggeri jaoks ennekõike tulevaste võimalikkus. Millisel viisil *on* tulevased, milline on nende seesseisvus? Kas Heidegger iseloomustab seda kuidagi täpsemalt? Ta viitab vaid, et tulevased on olemise vardjad (*Wächer*) ja hoidjad (*Wahrer*), kes häälestuses seisvana lasevad oleval olemisest pärineda ehk olemise olevasse varjata.

Nüüd võiks olla mõistetav Heideggeri poolt “Lisandusi” alul lausutu, et tegu on mõtlemisega, mis ei lausu midagi millegi kohta, vaid lausub omanemisest: omanemine on ühelt poolt mõtlemise, lausutava algupäraks, teisalt aga toob mõtlemine selle algupära häälestusena sõnasse, häälestades nii inimese *Da*-sse ehk aeg-ruumi. Omanemise käändestruktuurist tulenevalt on mõtlemises lausutu ise omanemine, sest häälestus *on* vaid niivõrd, kuivõrd *on* häälestatud. Nõnda on Heideggeri olemisajalooline mõtlemine toimiva iseloomuga, täide-viiva karakteriga, otseses tähenduses tegutsemine¹³¹, mis võimaldab inimesele olemisajaloolise “päristise” eksistentsi üle-võtmise – häälestatud seesseisvuse olemise varjatuse aeg-ruumis. Mõtlemine “Lisandusi” pole sugugi ainult “aruanne” sellest, mis on häälestus, vaid Heideggeri eesmärk seal ongi lugeja ümber häälestamine.

See häälestamine (põhjamise kahetähenduslikkuses) ongi omanemine. Nõnda võiks põhihäälestust vastavalt käände mõista nii *põhi*-hääletsusena kui ka *põhihäälestusena*, kusjuures mõlemast kõlab läbi olemise aeg-ruumilisus ja põhjatus. Just

¹²⁹ Oluline fenomen, mida siin töös ei saa paraku käsitleda on otsustamine (*Ent-scheidung*) (vt GA 65 87-103). Kuidas ja millisel viisil kuulub otsustamine häälestussündmusesse, kuivõrd loodub tulevaste olemine vaid läbi otsuse – need küsimused jäävad siin töös ruumi puudusel vaatlemata.

¹³⁰ Nagu Sallis väga õigesti osutab – ehk just see „ühtlasi“ on omanemise juures kõige raskemini mõistetav. (Sallis 2001:194)

¹³¹ Nõnda võiks ju ühelt poolt õigekeelsi pidada David Woodi seisukohta, et Heidegger lausumine „Lisandusi“ on performatiivne (nagu näiteks väljendid „ma luban“, „ma vannun“ jne, mis *teevad* seda, mida nad *ütlevad* end tegevat) ehk täideviiv (vt Wood 2003, 10 ptk „*The Performative Imperative*“). Teisalt aga just kuuldavõtu tarvitsemise (lõplikkus) näib seda seisukohta kummutavat. Samas on Wood tabanud midagi väga olulist „Lisandusi“ – et olemisloomumisk mõtlemine on tegemine (*Handeln*).

nõnda mõistetud mõtlemise enese olemise-juurde-kuulumisest (omanemine) saab mõista „Lisandusi“ esmapilgul veidrana mõjuvat taotlust, et tegu ei ole süstemaatilise, vaid liigendatud (*gefügt*) mõtlemisega, mida „annab edasi“ „raamatu“ „struktuur“¹³² – kaja/juurde-kõla (*der Anklang*) – kus olemise varjatus kõlab läbi olemisunustuse, ligimäng (*das Zuspiel*) – kus mõtlemise esimene algus mängitakse teise vastu välja, hüpe (*der Sprung*) – milles heidetakse valla olemine tema põhja-tuses, põhjamine (*die Gründung*), milles see vallaheidu kaudu olevasse esile-põhjatakse, tulevased (*die Zukünftigen*), kes päristiselt häälestuses *on*, ja viimne jumal (*der letzte Gott*), kellele tulevaste olemine avab ruumi möödaminekuks (*Vorbeigang*). Omanemine haarab endasse kogu liidenduse, seal avanev põhi-häälestus võngub läbi iga üksiku liidendi.¹³³

Seepärast on „Lisandusi“ vorm niivõrd omapärane, seepärast on sealne keelekasutus veider. Asi pole ju sugugi selles, et Heideggeri sõnastamine oleks olemisega kuidagiviisi sobiv või kattuv, Heideggeri eesmärk pole (nagu korduvalt rõhutatud) omanemise kirjeldamine, pigem võiks seda mõista kaasa-omanemisena, omanemise keelde tulemisena. See aga on ühtlasi häälestamine. Nii võib Heideggeri „projekti edukust“ hinnata vaid selle järgi, kui võrd ja millisel viisil tema kirjutatu meid (lugejaid) ümber-häälestada suudab.

„Eesmärk pole uusi ette-kujutusi olevast teadmisse tuua, vaid inimolemist olemise tõtte põhjata ja seda põhjamist ette valmistada olemise ja *Da-sein*’i mõtlemises [*Erdennen*]. See ettevalmistamine ei seisne esialgsete teadmiste hankimises, millest siis hiljem peaksid kasutusele võetama tõelised teadmised, vaid ette-valmistamine on siin: teed ajama, teele sundima – olemuslikus tähenduses: *häälestama*. /--/ Sellel olemise mõtlemise teel pole kindlat märgistust ühel maakaardil. Maa [*Land*] *saab* ju alles *tee kaudu* ja on igal teekohal tundmatu ja ettearvamatu. Mõtlemise tee on seda tingimatult olemise enese poolt määratletud/häälestatud [*be-stimmt*], mida ehtsamalt ta on tee olemisse [*zum Seyn*]. Mõtlemine ei tähenda siin välja-mõtlemist ja suvalist leiutamist,

¹³² Kõik need jutumärgid tahavd öelda seda, et neid mõisteid tuleb võtta reservatsioonidega, tagasi-tõlgetena traditsioonilisse keelde. See on aga tarvilik, sest säärane tagasitõlge on üheks mõistmise eelduseks.

¹³³ Literatuuris on üsna palju arutatud selle üle, millised on üksikute liidendite juhthäälestused, siinse töö jaoks on see teema aga liig mahukas. Hea käsitluse leiab H-H Ganderilt (Gander 1994), ent tema eristused (kohkumus on kahe esimese ja aupaklikkus nelja viimase liidendi juhthäälestuseks) on ehk liiga teravad, Heidegger on siin üsna kahemõtteline, näiteks kirjutab ta: „Juurdekõla juhthäälestus on kohkumine end paljastavas olemishüljatuses ja ühtlasi aupaklikkus juurde kõlava omanemise ees“ (GA 65: 396).

T. Lott *Häälestatud mõtlemine*

vaid seda mõtlemist, mis küsivalt end olemisele seab [*dem Seyn stellt*] ja sellelt küsimise läbi häälestamist nõuab. Maa, mis saab tee kaudu ja kui olemise mõtlemise tee, on vahemik, mis omandab *Da-sein*'i jumalale /--/." (GA 65: 86)

Kokkuvõte

Käesoleva töö eesmärk oli uurida häälestuse mõiste rolli Martin Heideggeri olemisajaloolises mõtlemises. Selgus, et Heideggeri poolt sõnasse toodud hoidumuse põhihäälestus on mõistetav vaid „Lisandusis filosoofiasse (Omanemisest)“ esitatud olemise kui põhja-tuse käändeliselt struktuurilt, samas osutab aga just põhihäälestus sellele, kuidas mõtlemine omanemise struktuuri kuulub. Oleks aga ekslik arvata, et omanemist saab kuidagi defineerida, põhihäälestus on vaid *üks* võimalik viis, kuidas sellele fenomenile läheneda. Sai ka selgeks, et omanemine ja mõtlemine pole teineteisest lahutatavad – omanemine on alati ka mõtlemise sündmus¹³⁴. Nii kuulub Heideggeri üleminekumõtlemine ise otsustaval viisil olemise loodumisse, mis võimaldab vältida levinud eksiarusaama, mille kohaselt Heideggeri mõtlemine valmistab omanemist kuidagi ette, ise sellest väljaspool seistes. Võiks suisa öelda, et mõtlemine (vähemasti Heideggeri kolmekümnendate aastate arusaama kohaselt) võtab omanemisest „aktiivselt“ osa.¹³⁵ Samas ei seisa see mõtlemine vaakumis, sest *temast üksi ei piisa*, mõtlemine ja olemine ei kuulu identsetena kokku – ettevalmistav mõtlemine vajab kuuldavõttu¹³⁶, Heideggeri poolt kirjutatu ei vii paratamatult „oleva olemisest taastoomise“ juurde, kõik, mida ta suudab, on ette-häälestada ehk teele tuua. Siit saab ehk mõista ka „Lisanduste“ algupärast taotlust – see on hoidumuse põhihäälestuse (mis väljendab eelkõige „suhet olemisse“ (GA 45:2)) sõnasse varjamine. Nõnda on lausumine omanemisest mõistetav eelkõige häälestus-sündmusena. See häälestus aga ei pärine väljaspoolt, seda ei saa peale suruda, mõtlemise võimuses on vaid põhja (põhja-tuse) läbi-kõlada laskmine kokkumuse juhthäälestuses ja ette-valmistada selle põhja-tuse üle-võtmist seesseisvuse näol. Nii kuulub põhihäälestus täiesti kaheldamatult olemisajaloolise mõtlemise südamikku.

¹³⁴ Vrdl Richard Polt: *The Event of Entinking the Event* (Polt 2001).

¹³⁵ Nõnda oleks väljendi *seinsgeschichtliches Denken* täpsemaks tõlkeks mitte „olemisajalooline mõtlemine“ vaid „olemisloodumuslik mõtlemine“, sest Heideggeri peaesmärk ei ole esitada olemise ajalugu, need loengud, mis tegelevad Kanti, Hegeli, Nietzsche mõtlemisega kuuluvad küll omanemise juurdemängu (*Zuspiel*) liidendusse, ent jäävad mõelduks olemise põhjaliselt, viisilt, kuidas olemine loodub mõtlemises.

¹³⁶ Just siin on võimalik näha, kuivõrd Heideggeri mõtlemine lõplikuna erineb Hegeli absoluutse vaimu endateadvustamise jõudmisest.

Ent huvitaval kombel kaob „häälestus“, pärast oma olulisuse kõrgpunkti saavutamist „Lisandusis filosoofiale“, Heideggeri hilismõtlemises pea jäljetult¹³⁷. Miks? Mõistagi ei saa siin seda ammendavalt selgitada, nõuaks see ju Heideggeri hilismõtlemise põhjalikku käsitelu, ent mõned viited on siiski ehk asjakohased. „Põhihäälestuse“ kadumisega (võiks öelda marginaliseerumisega) käib koos Heideggeri loobumine seisukohast, et mõtlemine on eelkõige olemise esile-põhjamine. Heideggeri jaoks saab selgeks, et olemise mõistmine põhjana ja sellest tulenevalt mõtlemise põhjav karakter jääb loomuldas metafüüsiliselt väärtõlgendatavaks ja seotuks tahte fenomeniga¹³⁸ (mis Heideggeri jaoks kuulub metafüüsika lõpuleviidusse). Seetõttu muutub Heideggeri hilismõtlemine mõnevõrra „passiivsemaks“ (vaguramaks), mis loomulikult ei tähenda, et mõtlemisel oleks olemise suhtes täielikult retseptiivne karakter (antus kui ette-antus jääb ikka üles-andeks). Mõistagi kõlab ka hoidumuse juures läbi tagasi-hoidlikkus, ent Heideggeri mõtlemise tulevasele muutumisele viitab juba „Lisandusis“ paradoksaalselt kõlav hoidumuse seostamine „tahtega“ *par excellence* (GA 65: 15). Juba hoidumuses võib aga kaheldamatult kuulda hilise Heideggeri arusaama mõtlemisest maldamuse (*Gelassenheit*) ja ootamisena (*Warten*)¹³⁹.

Teiseks häälestuse marginaliseerumise põhjuseks (mis kuulub esimesega kokku) võiks tuua olemise ja inimese kokkukuulumise keelelise aspekti märgatavat tugevnemist hilise Heideggeri mõtlemises. Põhihäälestuse fenomenist saab suhe *Anspruch* (nõue) – *Entsprechung* (vastamine) ja mõtlemine on Heideggeri jaoks mõistetud eelkõige olemise kõnetusele vastamisena. Ka „Lisandusis“ on olemise keelelisusel mängida oluline roll (eelpool välja toodud põhja keeldumise tähenduses), ent keskne on ikkagi põhja-põhjamise suhe.

Poleks aga sugugi õige aravata, et „häälestuse“ *mõiste* eksplitsiitse kasutamise väibumisel kaob ka kõnealune *fenomen* Heideggeri mõtlemisest. Pigem võiks öelda, et häälestuses avanev „atmosfääriline terviklikkus“ muutub Heideggeri jaoks pigem olulisemaks (sellele viitab juba maastiku fenomeni märksa tihedam tematiseerumine

¹³⁷ Tagasivaatavalt leiab ta mainimist kirjatükis „*Nachwort zu "Was ist Metaphysik"*“ ja põgusat käsitelu ettekandes „*Was ist das – die Philosophie*“. Midagi sisuliselt uut sealt aga ei leia.

¹³⁸ Heideggeri hilismõtlemisele muutub täiesti võõraks taotlus olemiselt läbi-häälestamist nõuda (*herausfordern*), vt tsitaat lk 73.

¹³⁹ Ootamine kuulub muide juba „Lisandusis“ tulevase inimeolemise laadi juurde (*Sucher, Wahrer, Wächter sein*, GA 65:17). Hoidumuse ja ootamise seose kohta vt ka Han 96:117.

Heideggeri hilismõtlemises¹⁴⁰) ning Heideggeri keel märksa sugestiivsemaks¹⁴¹. Ka hilise Heideggeri eesmärk on häälestuse (isegi kui see pole enam mõistetud põhi-häälestusena) sõnasse varjamine. See varjamine pole aga enam mõistelisena (sellega seondub ikka aktiivsuse moment, olgu ta mõeldud *Inbegriff*ina (vt ptk 3) või *Zusammengriff*ina (vt ptk 8)) kogetud, vaid läheneb luulele (ja on üha enam „piltlik“ lausumine)¹⁴². Alles jääb (ja pigem tugevneb) ka lausumise seotus maa ja taeva, surelike ja jumalikuga¹⁴³, mis „Lisandusis“ oli otsustavalt seotud põhihäälestuse sõnasse varjamisega.

Nõnda võiks siin töös esitatud häälestuse mõiste selgitus olla ehk üheks võimalikuks lähtepunktiks, millelt saab mõista mitte ainult Heideggeri olemisajaloolist mõtlemist, vaid ka tema hilisemat mõteteed, eriti sealset keelekäsitlust ja lausumise viisi. Samas tahaksin ma aga rõhutada, et käesolev käsitlus ei ammenda mitte mingil juhul ka olemisajaloolise häälestusega seonduvat võimalikku temaderingi, tegelikult on ta alles üheks kohaks, kust tõeline tõlgitsus võiks alguse saada. Järgnevalt esitangi mõned teemavaldkonnad, kuhu häälestuse mõistest lähtuvalt võiks edasi liikuda.

Juba varane Heidegger toonitab häälestusest kõneledes *Dasein*'i kehalisust (*Leiblichkeit, Leibhaftigkeit* (GA 18)), traditsioonilisest häälestuse mõistmisest lähtumise puhul on see paratamatu, kaasnevad ju häälestusega alati mingisugused keha-seisundid (vt ptk 1), ent Heideggeri jaoks avaldub *Dasein*'i olemuslik kehaline maailmas-olemine just *eelkõige* häälestuses. Kui varase Heideggeri kehalisuse käsitlust on omajagu uuritud (sest ka fundamentaalonoloogiline häälestuse temaatika on palju käsitlemist leidnud), siis olemisajaloolisest perspektiivist on see pea käsitlemata. Ometi ei kao see moment kuhugi – häälestus avab ka omanemismõtlemises kehalisuse ja võib seda teha kahetisel viisil: „Häälestus võib inimese tema kehalisusse kui vangistusse lukustada. Ta võib aga ka kehalisuse kui ühe oma võnkeraja (*Ausschwingungsbahn*) kaudu läbi kanda (*hindurchtragen*). Iga kord antakse (*zutragen*) inimesele maailm teisiti, iga kord on tema ise (*sein Selbst*) teisiti avatud ja valla-varjatud olevasse“ (GA 45:154). Kuidas aga peaksime me sellist kehalisust mõistma? Kui esimene laad (vangistus) viitab ilmsesti metafüüsikale ja platonismile, siis kuidas peaksime ma mõistma kehalisust teises

¹⁴⁰ Häälestuse seose kohta maastikuga vt ptk 1

¹⁴¹ Vt näiteks ettekanne „*Das Ding*“ (GA 79).

¹⁴² Piltliku lausumise ja olemise varjatuse seostab Heidegger juba esimeses Hölderlini tõlgenduses (GA 39:113).

alguses? Millisel viisil on näiteks mõtlemise põhihäälestus – hoidumine – kehaline? (Veidi kaugemale minnes võiks küsida – millise piirini on filosoofia kehaline tegevus? Arvestades mõtlemise kunatist häälestatust polegi see ehk nii veider probleem kui võiks arvata. Kui häälestus avab teatavat laadi mitteabstraktse terviklikkuse ja samas ka kehalisuse, siis võiks ju siit lähtudes öelda, et filosoofia tõeliseks valdkonnaks on kehaline või meeleline üldisus¹⁴⁴. Säärane lähenemine ulatub ilmsesti metafüüsikast kaugele välja.)

Ilmselt saab neile küsimustele läheneda „Lisandusis“ sõnastatud varjamise mõiste kaudu. Keha (*Leib*) võib käsitleda ühe viisina, kuidas inimene olemist olevasse varjab. Ometi ei käsitle Heidegger seda põhjalikumalt, kui varjamine (nagu eespool ptk 8 osutatud) loodub alati maa ja ilma riiuna, siis kuidas peaks selle kehalisuses üle võtma? Ühest küljest näib Heidegger keha mõistvat millegi loomuldasa maa juurde kuuluvana (GA 65: 71), teisalt peaks kehalises olemises avanema *Da* tervikuna (sealjuures ka jumalik). Kuidas need aspektid kokku kuuluvad? Need küsimused on väga katkendlikult vaatlemist leidnud¹⁴⁶.

Ja kui kehalisus kuulub tõesti kunati häälestuse juurde, siis oleks siit ehk mõistetav ka hääle ja kirja fenomenid Heideggeri mõtlemises¹⁴⁷. Hiline Heidegger viitab häälestusest kõneledes (ja mitte ainult siis) olemise häälele (*Stimme des Seins*)¹⁴⁸. Kuidas on see hääle mõistetud? Kui varjamises varjatakse olemine olevasse, siis mõtlemise puhul leiab see aset sõnasse, ent millisel viisil kirjutatud ja kõneldud sõnas? „Lisandusis“ valitseb tegelikult helilisusega või lausa muusikalisusega seotud „metafooride“ (oleks ehk kohasem öelda: „piltide“?) üleküllus (*Anklagen, Fuge, Lied des Seyns* jne jne), kahtlemata oleks põnev jälgida selle seotust häälestuse muusikatehnilise taustaga (ja Leo

¹⁴³ Vt näiteks Traklit tõlgitsev „*Die Sprache*“ (kogumikus „*Unterwegs zur Sprache*“).

¹⁴⁴ Meelelise üldisuse probleemiga (ja mil viisil see võiks Hegeli *sinnliche Allgemeinheit*’iga seonduda) tegeleb ka Ute Guzzoni (*Landschaften*, Guzzoni 1990), ent tema jõuab selleni maastiku mõiste kaudu. On hämmastav teatud aspektide pidev tematisseerumine häälestusega seoses (maastik, kehalisus, harmoonia jne)

¹⁴⁶ Autorile ainsad teadaolevad uurimused, kus selliseid küsimusi käsitletakse, on Neu 1999 (väga põgusalt) Han 1996 (väga vabas vormis).

¹⁴⁷ See teema on küll rohkem käsitlemist leidnud (ilmselt Derrida populaarsusest tulenevalt). Ühe hea käsitluse leiab Xiropaidis 1991 juures, kes näitab, et Heidegger ei kuulu nn fonotsentristlike mõtlejate hulka. Kirja on see pandud aga enne „Lisanduste“ ilmumist.

¹⁴⁸ Näiteks „*Brief über Humanismus*“.

Spitzleri (Spitzler 1963) poolt väljatöötatud häälestuse mõiste muusikalise harmoonia eelajalooga).¹⁴⁹

Neid teemasid on mõnevõrra uuritud, ent mitte kunagi terviklikult ja häälestuse olemisajaloolisest tähendusest lähtudes, mis aga on vajalik, sest on selge, et häälestust (ja teisi eelpoolnimetatud fenomene) tuleb mõista Heideggeri mõtlemise tervikust lähtuvalt.

Just „Lisandusi filosoofiale“ (ja eriti varjamise fenomen selles) oleks aga uurimisel suureks abiks. Peaks see ju igal juhul lähtuma omanemise käändelisest struktuurist, mis on just „Lisandusis“ sõnasse toodud. Nii võiks käesolev töö olla Heideggeri edasiste küsitluste üheks võimalikuks lähtekohaks.

Ning lõpuks – häälestuse näol on meil tegu nähtusega, mis võiks anda ühe olulise viipe, kuidas Heideggeri lugema peaks. Sest häälestuse täielik üle võtmine on nii või teisiti võimatu, teisest häälestusest aga avanevad teisiti, ehk on nõnda võimalik ka Heideggeri „piire“ näha. Mõtleva piiride nägemine on aga tema mõistmise vajalikuks eelduseks.

Was hilft es viel von Stimmung reden?

*Dem Zaudernden erscheint sie nie.*¹⁵⁰

¹⁴⁹ William J Richardson kõneleb suisa „Lisanduste“ sümfooniast (Richardson 94).

¹⁵⁰ Goethe, tsiteeritud Grimmi sõnaraamatu järgi (Bd 18: 3130).

Kasutatud kirjandus

Martin Heidegger

GA 4 *Erläuterungen zur Hölderlins Dichtung*, Vittorio Klostermann Verlag 1981

GA 18 *Grundbegriffe der aristotelischen Philosophie*, Vittorio Klostermann Verlag 2002

GA 29/30 *Die Grundbegriffe der Metaphysik. Welt – Endlichkeit – Einsamkeit*, Vittorio Klostermann Verlag 1992

GA 38 *Logik als die Frage nach dem Wesen der Sprache*, Vittorio Klostermann Verlag 1998

GA 39 *Hölderlins Hymnen „Germanien“ und „Rhein“*, Vittorio Klostermann Verlag 1989

GA 45 *Grundfragen der Philosophie. Ausgewählte „Probleme“ der „Logik“*, Vittorio Klostermann Verlag 1992

GA 65 *Beiträge zur Philosophie (Vom Ereignis)*, Vittorio Klostermann Verlag 1994

GA 66 *Besinnung*, Vittorio Klostermann Verlag 1997

Sein und Zeit, Max Niemeier Verlag 1993

Holzwege, Vittorio Klostermann Verlag 1980

Unterwegs zur Sprache, Neske 1993

Was heisst Denken, Max Niemeier Verlag 1984

Wegmarken, Vittorio Klostermann Verlag 1978

Zur Sache des Denkens, Max Niemeier Verlag 1988

Vorträge und Aufsätze, Neske 1990

Was ist das – die Philosophie, Neske 1988

Contributions to Philosophy (From Enowning), Indiana University Press 1999

Sissejuhatus metafüüsikasse, Ilmamaa 1995

Kunstiteose algupärast, Ilmamaa 2002

Küsimus tehnika järele (Akadeemia 6/1989)

Sekundaarliteratuur

Richardson, William J: *Dasein and the Ground of Negativity: a Note on the Forth Movement in the Beitäge-Symphony*, Heidegger Studies vol 9, 1993

Bless, Herbert: *Stimmung und Persuasion: experimentelle Untersuchungen im Rahmen des „Elaboration Likelihood Model“*, Dissertation, Universität Heidelberg 1989

Bollnow, Otto-Friedrich: *Das Wesen der Stimmungen*, Vittorio Klostermann Verlag 1943

Coriando, Paola-Ludovika: *Affektenlehre und Phänomenologie der Stimmungen*, Vittorio Klostermann 2003

Coriando, Paola-Ludovika: *Der letzte Gott als Anfang: zur ab-gründigen Zeit-Räumlichkeit des Übergangs in Heideggers „Beiträge zur Philosophie“*, Fink Verlag 1997

Emad, Parvis: *The Echo of Being in Beiträge zur Philosophie – Der Anklang: Directives for its Interpretation*, Heidegger Studies vol 7, 1991

Fink, Eugen: *Spiel als Weltsymbol* Kohlhammer 1960

Gadamer, Hans-Georg: *Gesammelte Werke* Band 4, Mohr 1989

Gander, Hans-Helmuth: *Grund- und Leitstimmungen in Heideggers „Beiträge zur Philosophie“*, Heidegger Studies 10, 1994

Grimm, Jacob und Wilhelm: *Deutsches Wörterbuch*, Band 18

Guzzoni, Ute: *Wege im Denken. Versuche mit und ohne Heidegger*, Verlag Karl Alber 1990

Guzzoni, Ute: *Veränderndes Denken: kritisch-ontologische Stücke zum Verhältnis von Denken und Wirklichkeit*, Alber 1985

Han, Byung-Chul: *Heideggers Herz. Zum Begriff der Stimmung bei Martin Heidegger*, Wilhelm Fink Verlag 1996

von Herrmann, Friederich-Wilhelm: *Subjekt und Dasein: Interpretationen zu „Sein und Zeit“*, Vittorio Klostermann Verlag, 1985

von Herrmann, Friedrich-Wilhelm: *Heideggers „Beiträge zur Philosophie“*. *Seminarprotokolle*, 2002/2003 (Universität Freiburg), avaldamata

Kalariparambil, Tomy: S. *Das befindliche Verstehen und Seinsfrage*, Duncker & Humblot 1999

Kettering, Emil: *Nähe. Das Denken Martin Heideggers*, Neske 1987

Masing, Uku: *Eesti vanema kirjakeele lood*, Ilmamaa 1999

de Mendoza, Ramon Gonzales: *Stimmung und Transzendenz. Die Antizipation der existentialanalytischen Stimmungsproblematik bei Ignatius von Loyola*, Duncker & Humblot, 1970

Neu, Daniela: *Die Notwendigkeit der Gründung im Zeitalter der Dekonstruktion*, Dunker & Humblot 1997

Pocai, Romano: *Heideggers Theorie der Befindlichkeit: sein Denken zwischen 1927 und 1933*, Alber 1996

Polt, Richard: *The Event of Enthinking the Event* („Companion to Heideggers „Contributions to Philosophy““), Indiana University Press 2001

Roesner, Martina: *Metaphysica ludens: das Spiel als phänomenologische Grundfigur im Denken Martin Heideggers*, Kluwer Academic Publishers 2003

Sallis, John: *Echoes: after Heidegger*, Indiana University Press, 1990

Sallis, John: *Grounders of the Abyss* („Companion to Heideggers „Contributions to Philosophy““), Indiana University Press 2001

Schürmann, Reiner: *Riveted to a Monstrous Site* („The Heidegger case: on Philosophy and Politics“ (ed Tom Rockmore)), Temple University Press 1992

Simmel, Georg: *Philosophie der Landschaft*, 1913, <http://socio.ch/sim/lan13.htm>

Spitzler, Leo: *Classical and Christian Ideas of World Harmony. Prolegomena to an Interpretation of the Word „Stimmung“*, The Johns Hopkins Press, 1963

Tramsen, Eckhard: *Bilder und Sprache. Die Kritik des existentialphilosophischen Protests bei Adorno und Heidegger*, Berlin 1998

Vallega-Neu, Daniela: *Poietic Saying* („Companion to Heideggers „Contributions to Philosophy““), Indiana University Press 2001

T. Lott *Häalestatud mötlemin*

Wellbery, David E: *Stimmung* (Ästhetische Grundbegriffe. Historisches Wörterbuch in sieben Bänden, Band 5), Verlag J.B. Metzler 2003

Wood, David: *After Heidegger*, Polity Press, 2002

Xiropaidis, Georgis: *Einkehr in die Stille: Bedingungen eines gewandelten Sagens in Heideggers „Weg zur Sprache“*, Dissertation, Universität Freiburg 1991

Resümee

Käesoleva magistr töö peamine eesmärk on uurida “häälestuse” (*Stimmung*) fenomeni Martin Heideggeri olemisajaloolises mõtlemises (tuginedes Heideggeri kesksele teosele “Lisandusi filosoofiale (Omanemisest)”. Selgub, et mõtlemise häälestus on üheks võimalikuks viisiks, kuidas olemisajaloolist mõtlemist (mõtlemine teises alguses) eristada metafüüsilisest mõtlemislaadist. Teisalt on võimalik just häälestuse mõiste kaudu läheneda Heideggeri kirjutamisviisi eripärale - Heideggeri eesmärk on just lugeja ühte teatud häälestusse toomine ning selleks on mõtlemise teise alguse põhihäälestus (*Grundstimmung*) hoidumus. Hoidumus väljendab eelkõige viisi, kuidas ajalooline inimene kuulub endvarjavasse olemisse, see on aga mõistetud põhjana (ehk aeg-ruumina). Seetõttu on mõtlemise ülesandeks varjuva olemise üle võtmine põhjamises. Mõtlemise põhihäälestus jääb nii loomuldasu seotuks põhjamise ja põhja fenomenidega.

Häälestuse tähendust põhjamisele on aga võimalik täielikult mõista vaid olemise ja mõtlemise kokkukuuluvuse käändeliselt struktuurilt, mille Heidegger sõnastab omanemisena (*Ereignis*). Sellest lähtuvalt uuritakse, millisel viisil mõtlemine omanemisse kuulub. Selgub, et mõtlemine ei seisa kuidagi olemisest väljas, vaid kuulub häälestatuna ikka juba sellesse ja nimelt põhihäälestust üle võttes ja olevasse varjates. Seepärast tuleb tuleb olemisajaloolist mõtlemist mõista tegutsemisena. Mõtlemise kuulumist omanemisse tulebki mõista häälestussündmusena, milles olemise tõde kui häälestav põhi varjatakse võimaliku kuuldavõtu tarvis sõnasse. Et aga mõtlemine põhjab olemist vaid häälestuse kaudu, siis tarvitseb Heideggeri mõtlemine olemuslikult kuuldavõttu ja on selles tähenduses üleminekuline ja ettevalmistav. Just siit on võimalik mõista keele tähendust olemisajaloolisele mõtlemisele. Olemisajalooline mõtlemine üheagselt häälestatud ja häälestav ja jääb nii alati sõltuvaks sellest, kuivõrd võimaldab keel hoidumuse põhihäälestuse sõnastamist.

Abstract

The aim of this thesis is to study the phenomenon of „attunement“ (*Stimmung*) in Martin Heideggers being-historical thinking focusing on the major work of his being-historical period: „Contributions to Philosophy (From Enowning)“. It is established, that precisely the concept of „attuned thinking“ enables us to make the distinction between the metaphysical way of thinking and the being-historical thinking as such. On the other hand, it is the concept of „attunement“ that allows us to see the original aim of Heideggers style of writing – his aim is to bring the readers into a certain attunement, namely reservedness as the grounding-attunement of the second beginning of thinking. Reservedness expresses the way in which historically existing humans belong to truth of being as self-sheltering-concealing which is conceived as ground (time-space). Therefore the task of thinking is to overtake the self-sheltering-concealing in the act of grounding. Grounding-attunement is to be understood only in terms of ground and grounding.

The relation between attunement and ground belongs into the structure of the turning in enowning (*Ereignis*). Accordingly, the way in which thinking belongs to enowning is investigated. Thinking grounds being by sheltering it in beings, and more accurately – the grounding-attunement is sheltered in words. The attunement of being-historical thinking is twofold – it is attuned by the truth of being as ground and it must overtake this attunement in order to shelter it in beings. It follows that thinking takes „actively“ part in enowning of being and that enowning can be understood as an event of attunement. But this event cannot take place only in Heidegger’s thinking as such, understood as attuning, being-historical thinking has a need for those, who are being attuned – listeners, interpreters. In that sense this way of thinking is preparatory. The essential belonging of the event of attunement to enowning provides the means of understanding the meaning of language for being-historical thinking.